

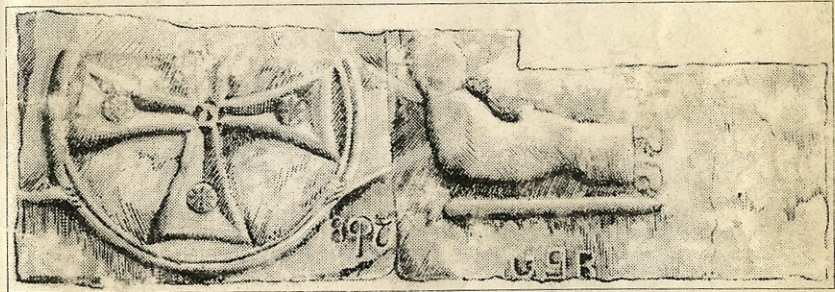
K 234.757
3

ესუდან გვერდწითელი

ქართული
ბიბლიოთეკა

„წმ. მარიაშის“ ეკლესია თბილისში

ანჩისხატი

საქართველოს ძეგლოა დაცვის დეპარტამენტი
თბილისი, 2001

რუსუდან გვერდსითელი
Rusudan Gverdtsiteli

„წმ. მარიამის“ ეკლესია თბილისში

ანჩისხატი

Anchiskhati

The Church the Virjin in Tbilisi

საქართველოს ძეგლოა დაცვის დეპარტამენტი
თბილისი, 2001

ნაშრომის საფუძველს წარმოადგენს ანჩისხატის ბაზილიკისა და ამავე ეპოქის ძეგლების არქიტექტურული ფორმების, დეტალებისა და დეკორის შედარებითი ანალიზი. ასეთი მეთოდი საშუალებას გვაძლევს აღვადგინოთ ჭეშმარიტი, მხოლოდ უძველესი ძეგლებისათვის დამახასიათებელი არქიტექტურული ფორმები, რომლებიც სრულად არც ერთ მათგანზე არ შემონახა.

მასალის შესწავლის შედეგების გამოკვეყნებით, იმედი მაქვს, გამდიდრდება არსებული წარმოდგენები წარსულის ძეგლებზე, რაც ერთგვარად კიდევ დაეხმარება მკვლევარებს, ხოლო მიღებული დასკვნები, გაზიარებული ან უარყოფილი სპეციალისტების მიერ, არანაკლებ მნიშვნელოვანი იქნება ჭეშმარიტების დასადგენად.

ავტორი

The work is based upon the comparative analysis of the architectural forms, details and decor of the Anchiskhati basilika (6th century) and other monuments of the same period. Such method enables us to reconstruct original forms typical to the most ancient monuments. These forms were not completely preserved on any of them and have been ignored until quite recently. I hope to enrich existing ideas of the ancient monuments by publishing the results if investigated material, which to a certain extent will help researchers. The results will be accepted or denied by the specialists, that will not be less important in establishing the truth.

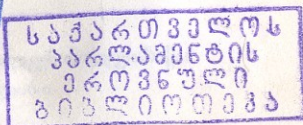
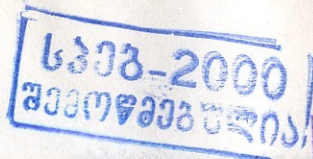
Author

საქართველოს ძეგლთა დაცვის დეპარტამენტი
დეპარტამენტის თავმჯდომარე - ლერი მემარიაშვილი

რედაქტორები:

არქიტექტორ-რესტავრატორი - რუსუდან გურამიშვილი

ხელოვნებათმცოდნეობის დოქტორი- ლიმიტრი თუშანიშვილი

I. წინასიტყვაობა

თბილისის ერთ-ერთ ძველ უბანში, კერძოდ, შათველის ქუჩაზე მდებარე N 5/7 სახლის ეზოში, დრომ შემოგვინახა ქართული არქიტექტურის უძველესი ძეგლი - ანჩისხატის ეკლესია.

ჟამთა სვლამ, თვით ადამიანებმა, უმოწყალოდ შეცვალეს მისი პირვანდელი სახე, ხოლო გასული საუკუნის არაერთგზის გადაკეთებამ და მიშენებამ საბოლოოდ დაამახინჯა ეს ოდესღაც ბრწყინვალე ძეგლი.

ჩვენამდე ძეგლმა იმდენად სახეშეცვლილმა მოადწია, რომ მისი ნამდვილი სახის წარმოდგენა, საგანგებო გახსნის გარეშე შეუძლებელი იყო. მხოლოდ შენობის ტიპი და რამდენიმე დეტალი თუ მიუთითებდა მის სიძველეზე, და თუმცა ეკლესია დედაქალაქის ცენტრში დგას, მისი შესწავლა ღიდი ხნით დაყოვნდა. ამისათვის, გარდა სურვილისა, აუცილებელი იყო რიგი ღონისძიებების ჩატარება, რომელთა რეალიზაცია სცილდებოდა არა მარტო ცალკეული პირების, არამედ სპეციალური დაწესებულებების შესაძლებლობებსაც.

მხოლოდ 1958 წელს, თბილისის 1500 წლისთავის დღესასწაულთან დაკავშირებით ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა დაცვის მთ.სამმართველოს სარესტავრაციო სამუშაო გეგმაში, სხვა ძეგლებთან ერთად, შეტანილ იქნა ანჩისხატის ეკლესიაც.

აქ განლაგებული კუსტარული ხელოსნობის მუზეუმი გადაიტანეს (ან გადავიდა) სხვა შენობაში, რის შემდეგაც დაუყოვნებლივ დაიწყო ანჩისხატის შესწავლა.

იმ პერიოდში შესრულებული “ძეგლის შესწავლის ანგარიშის”, “რესტავრაციის პროექტის დასაბუთების”, “სარესტავრა-

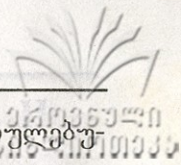

ციო სამუშაოების ჩატარების ანგარიშის” საფუძველზე შეიქმნა ეს ნაშრომი.

როგორც დრომ გვიჩვენა, ძეგლის შესწავლის შედეგად შემუშავებული რესტავრაციის ძირითადი პრინციპები და მეთოდი სწორი აღმოჩნდა, ხოლო შემდგომში, სხვა ბაზილიკების და ამავე ეპოქის სხვა ტიპის ტაძრების შესწავლამ კიდევ უფრო გაამდიდრა ანჩისხატის გამოკვლევის შედეგად მიღებული მასალა; თანდათანობით წარმოჩინდა არა მხოლოდ ბაზილიკის, არამედ საქართველოს სხვა უძველესი შენობების ყველა ტიპისათვის დამახასიათებელი არქიტექტურული სახე და დეტალებისა და ფორმების ნუსხა; ხანდახან კი იკვეთებოდა ამა თუ იმ არქიტექტურული ელემენტის გამოყენების დრო და განვითარების მიმართულება.

ეს მასალა უაღრესად აადვილებდა იმავე პერიოდის ყოველი შემდგომი აღსადგენი ძეგლის შესწავლას, გასაგებს ხდიდა ძეგლის იმ ნაწილებსაც, რომლებიც განადგურებული ან დამახინჯებული იყო გვიანდელი გადაკეთებებით და აღდგენებით. ვინაიდან არქიტექტორ-რესტავრატორის სამუშაო მოითხოვს განსაკუთრებულ სიზუსტეს და ყოველი ნაბიჯის ზედმიწევნით დასაბუთებას, ნათელი გახდა, რომ შეუძლებელია და დაუშვებელი ძეგლი აღადგინო ძველი არქიტექტურული ფორმების ღრმა შესწავლისა და ფაქტების გარეშე, მხოლოდ ზედაპირულად, ჰიპოთეზის საფუძველზე.

ძეგლის აღდგენა მოითხოვს უდიდეს შრომას. რესტავრატორმა ძეგლი უნდა გაიაზროს ბოლომდე, უმნიშვნელოვანეს წვრილმანამდე. ძეგლის ჩვენამდე მოღწეულ სახეში ჩარევის, ახალი მონაცემების საფუძველზე მისი შეცვლის აუცილებლობა უდიდეს პასუხისმგებლობას აკისრებს რესტავრატორს. მას არა აქვს შეცდომის უფლება. ყოველი სიახლე ზუსტად უნდა იყოს დასა-

ბუთებუღი, ათასჯერ შემოწმებუღი და უზადოდ შესრულებუღი.

იმედია, ძეგლის შესწავლის შედეგების გამოქვეყნება, გაამღიდრებს არსებულ წარმოდგენებს წარსულის ძეგლებზე, რაც ერთგვარად კიდევ დაეხმარება მკვლევარებს, ხოლო მიღებუღი დასკვნები, გაზიარებუღი, ან უარყოფიღი სპეციალისტების მიერ, არანაკლებ მნიშვნელოვანი იქნება ჭეშმარიტების დასადგენად.

ამ შრომის საფუძველს წარმოადგენს ანჩისხატის ბაზილიკისა და ამავე ეპოქის სხვა ძეგლების არქიტექტურუღი ფორმების, დეტალებისა და დეკორის შედარებითი ანალიზი. ასეთი მეთოდი საშუალებას გვაძლევს აღვადგინოთ ჭეშმარიტი, მხოლოდ უძველესი ძეგლებისათვის დამახასიათებელი არქიტექტურუღი ფორმები, რომლებიც სრულად არც ერთ მათგანზე არ შემოინახა და საერთოდ ბოლო დრომდე უგულვებელყოფიღი იყო.

ამ სამუშაოს შესრულება მნიშვნელოვნად გააადვიღა იმ ერთადერთმა პრივილეგიამ, რომელიც არქიტექტორ-რესტავრატორს გააჩნია - არქიტექტურუღი ძეგლის გასსნისა და ზონდაჟის, შურფებისა თუ ხარაჩოების მეშვეობით მისი შესწავლის უფლებამ.

არანაკლები მნიშვნელობა ჰქონდა ამ სამუშაოში ჩემი ახალგაზრდა კოლეგების მონაწილეობას, რომლებმაც ფასდაუდებელი წვლიღი შეიტანეს ძეგლის აზომვაში, მისი ნამდვიღი ფორმების ძიებაში, რესტავრაციის ხარისხისათვის ბრძოლაში. ისინი ყოველთვის მხარში მედგნენ, მეხმარებოდნენ საქმითა და რჩევით.

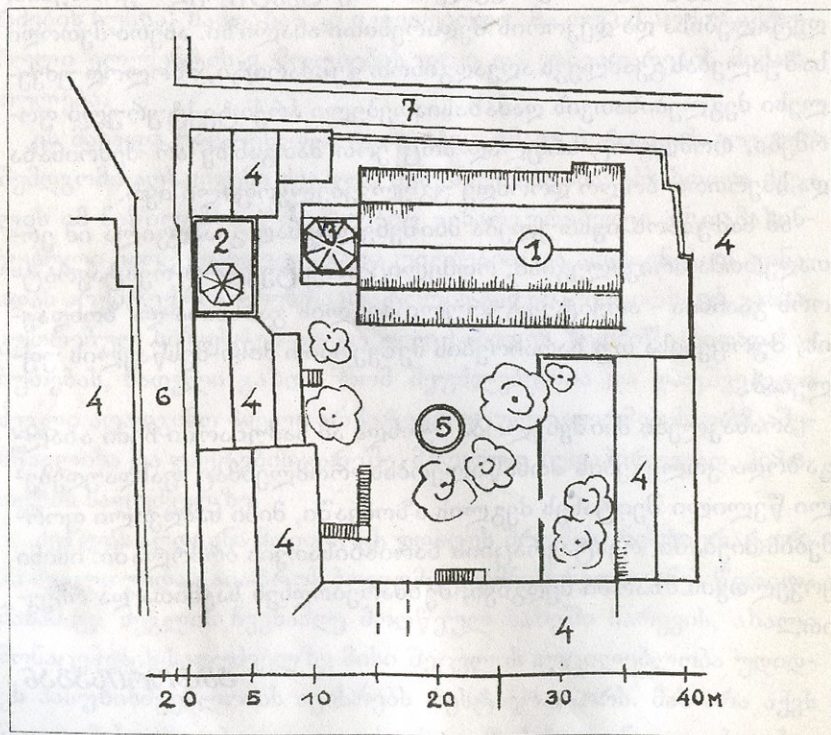
ავტორისაგან

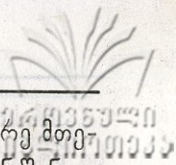
II. ქაგლის მდგომარეობა სარესტავრაციო

სამუშაოების დაწყებამდე

ეზო, სადაც ანჩისხატის ტაძარი დგას, ქალაქის ამ ნაწილისათვის შედარებით დიდია (ნახ. I). მას დასავლეთიდან შავთელის ქუჩა ესაზღვრება, ეზოზე სამი მეტრით მაღლა განლაგებული. ჩრდილოეთით იგი შავთელის დაღმართზე გადის, სამხრეთით კი ამავე დასახლების შესახვევს ებჯინება. ტაძარს ეზოს ჩრდილო-აღმოსავლეთი ნაწილი უჭირავს. 1958 წლის სარესტავრაციო სამუშაოების დაწყებამდე და

ნახ. I. ანჩისხატი. გენგეგმა.

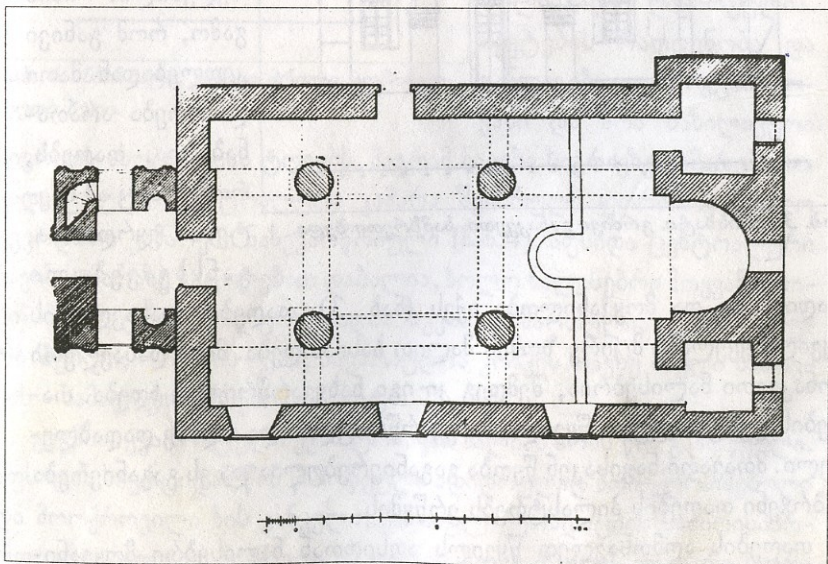

უფრო გვიანაც, 1981 წლამდე, ებოს აღმოსავლეთით მდებარე მთელი ტერიტორია ერთ და ორსართულიანი სახლებით იყო განაშენიანებული, რომლებიც თვით ტაძარსაც კი ებჯინებოდა.

დასავლეთით, საცხოვრებელ შენობებთან ერთ მწკრივში, დგას XVII ს. სამრეკლო. ამ უკანასკნელის თაღოვან გასასვლელში არის კიბე, რომელიც ეზოდან შავთელის ქუჩაზე ადის (ფოტოები 1, 2).

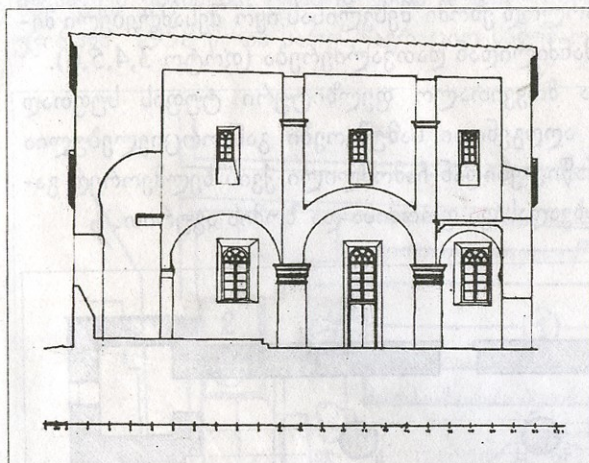
ტაძრის დასავლეთის ფასადს ებჯინებოდა მეორე სამრეკლო, აგებული 1876 წ. ყოველი მხრიდან შენობებით გარემოცული ტაძარი არსაიდან ჩანდა და მხოლოდ ეზოში შესვლისას იყო შესაძლებელი მისი ფასადების ახლო მანძილიდან დათვალიერება (ფოტო 3,4,5,6).

ტაძარი აგებულია მოყვითალო ფელზიტური ტუფის სუფთად თლილი კვადრებით. აღდგენითი სამუშაოები განხორციელებულია ტაძრის ცალკეული ნაწილებიდან ჩამოშლილი ქვის ხელმეორედ გამოყენებით ან კიდევ სხვადასხვა ფორმისა და ზომის აგურით. >

ნახ. 2. ანჩისხატი. კვება.

ანჩისხატის ტაძარი სამნავიან ბაზილიკას წარმოადგენს (ნახ. 2). მისი შუა ნავი გვერდითებზე მაღალი და ფართოა აღმოსავლეთით იგი მთავრდება გეგმით ნალისებრი მოყვანილობის მქონე აფსიდით, რომელიც გარე კედლების მართკუთხედშია ჩაწერილი. აფსიდისაგან გამოყოფილ პასტოფორიუმებს შესასვლელები გვერდითი ნავეებიდან აქვს. საღიაკენე გეგმაში კვადრატულია, სამკვეთლო კი წაგრძელებული. იგი ჩრდილო ნავეზე უფრო ფართოა და მისი გრძივი ღერძი ჩრდილოეთ-სამხრეთის მიმართულებითაა.

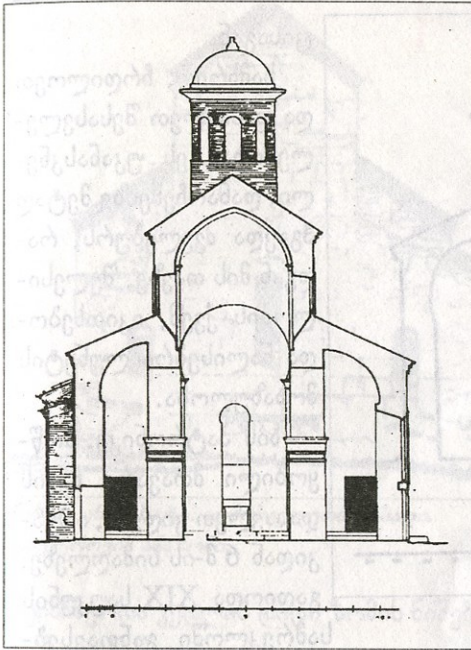
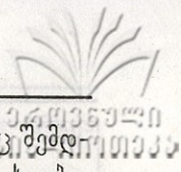

ნახ. 3. ანჩისხატი. ვრძივი ვანაკვეთი. სამხრეთი ხედი.

ნავეები გაყოფილია აგურის სვეტების ორი წყვილით. სვეტები შელესილია და ზეთის საღებავითაა შეღებილი. იმის გამო, რომ განივი კედლებიდან მათი დამორება არათანაბარია, თაღებს, რომლებიც ამ სვეტებს ეყრდნობა, განსხვავებული

რადიუსები და მოყვანილობა აქვს (ნახ. 3). თაღების დასავლეთის წყვილი ყველაზე მცირე ზომის მალთ ხასიათდება. მისი დასავლეთი მონაკვეთი ნალისებრია, შემდეგ კი იგი ნახევარწრიული ხდება. თაღების ცენტრალური წყვილი ნახევარწრიულია და ოდნავ დადაბლებული. მთავარი ნავისაკენ წყობა გაგანიერებულია და ეს გაგანიერება საბრჭენი თაღების პილასტრებს ერწყმის.

თაღების აღმოსავლეთ წყვილს აფსიდთან ნალისებრი მოყვანი-

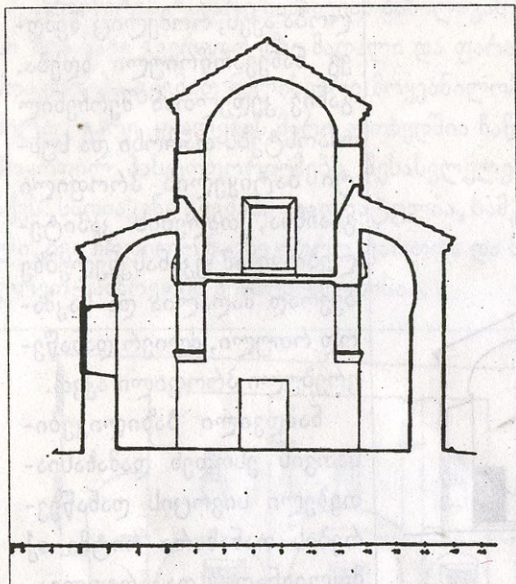
ნახ. 4. ანჩისხატი. განივი ჭრილი. აღმოსავლეთი ხედი.

ლობა აქვს, რომელიც შემდეგ ნახევარწრიული ხდება. განივ კედელთან შერჩენილი იმპოსტებს თაროსი და სუსტი ბატიყელის პროფილი გააჩნია, თაღების კაპიტელები კი ამ უკანასკნელებზე ბევრად მაღალია და საკმაოდ რთული, ძლიერ დანაწევრებული პროფილი აქვთ.

ნამდვილი ბაზილიკებისათვის ესოდენ დამახასიათებელი სივრცის დანაწევრების თანაბარი რიტმი აქ მთლიანად დაკარგულია. სვეტების რაოდენობა და განლაგება უფრო გუმბათოვანი და არა ბაზილიკური

სივრცის ასოციაციას ტოვებს. მაგრამ ნაგებობები სივრცეში კამარებითაა გადახურული. ცენტრალური კამარა შეისრული ფორმისაა, ხოლო გვერდითი კამარები ნახევარწრიული (ნახ.4). აფსიდა ცენტრალური ნაგებობის კამარაზე გაცილებით დაბალია, ხოლო ნალისებრი მოყვანილობის მქონე ტრიუმფალური თაღის ზევით აღმართულია ვერტიკალური შუბლი, რომლის უკან, სავარაუდოა კონქის თავზე ბნელი სათავსის - სამალავის არსებობა (ფოტო 7).

გეგმით კვადრატული ქვის ტრაპეზი ძალიან არის წინ გამოწეული. აფსიდის სივრციდან წინ წამოწეული მდიდრულად მოჩუქქურთმებული და მოოქროვილი ხის კანკელი, ქართული ტრადიციის საპირისპიროდ, ყრუ კედლით მიჯნავდა ამ უკანასკნელს ტაძრის მთავარი სივრ-

ნახ. 5. ანჩისხატი. განივი ჭრილი.
დასავლეთის ზედი.

ციხეაგან. ^{ეპოქის} ^{განმარტობის}

სამხრეთ, ჩრდილოეთ და დასავლეთ შესასვლელიდან ეს უკანასკნელი, დანარჩენებზე მეტად ჰგავდა ძველებურს, რადგან მის თავზე, შეღესილობის ქვეშ, იკითხებოდა ნალისებრი ლუნეტის მოხაზულობა.

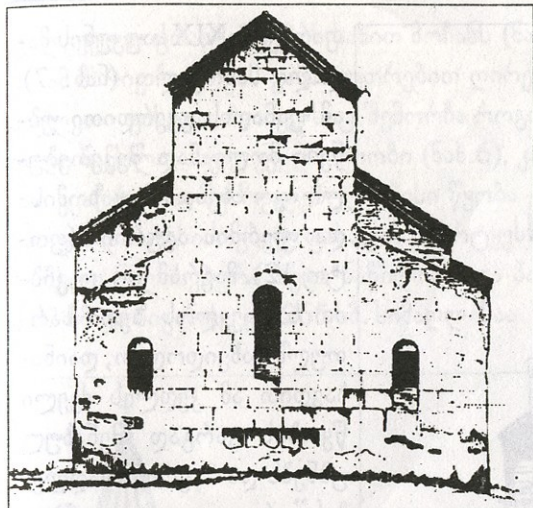
ხის პატრონიკე, მოწყობილი მთავარი ნავის დასავლეთ კიდეში, იატაკიდან 6 მ-ის სიმაღლეზე, გადიოდა XIX საუკუნის სამრეკლოში განთავსებულ კიბეზე (ნახ. 3 და 5).

ეს გასასვლელი, შესაძლოა, მოწყობილი იყო მთავარი ნავის დასავლეთი სარკმლის ღიობში, რომელიც საგანგებოდ გაათართოვეს.

ტაძრის ინტერიერში კედლები და კამარები მოხატული იყო ზეთის საღებავით გაჯის შეღესილობაზე. სამხრეთის, დასავლეთის და ჩრდილოეთის კედლების სადა პანელის თავზე მოთავსებული დიდი ზომის კომპოზიციების ქვედა რიგი სრულიად გაშავებული იყო და აქ რაიმეს გარჩევა შეუძლებელი აღმოჩნდა (ფოტო 8,9,10, 11).

რამდენადმე უკეთესად შენახული სიუჟეტები კედლების ზედა ნაწილში ბაფთებითა და დრაპირებით ერთ სისტემაში იყო შეკრული. ულტრამარინით შეფერილ კამარებზე ქერუბინები იყო გამოსახული.

ამ საკმაოდ მდარე ხარისხის მოხატულობის ხასიათი ძლიერ განსხვავდება ძველქართული კედლის მოხატულობისაგან და სრულიად

ნახ. ნ. ანჩისხატი. აღმოსავლეთი ფასადი.
ნ.სევეროვის ანაზომი.

შეიმჩნეოდა კედლის დიდი ზომის ნიშების ნალის მოყვანილობის მქონე ზედა ნაწილები.

ტაძრის აღმოსავლეთ ნაწილში იატაკი და საფეხურები ცემენტის მოზაიკისა იყო, ხოლო იატაკის მთელი დანარჩენი ნაწილი გაწყობილი იყო ნაცრისფერი, წითელი და შავი ფერის შორენკეცებით.

ცრუსარკმლებიანი და სფერული სახურავის მქონე ცრუ გუმბათი არაპროპორციულად პატარა და ბაზილიკისათვის უცხო იყო [1]. ტაძრის გარე მასები სადა და ლაკონიურია. ეს არის ბაზილიკისათვის დამახასიათებელი აბრისი მაღალი მთავარი და დაბალი გვერდითი ნაგებობები (ნახ. 6,7,8).

ნაგებობები ცალ-ცალკე იყო გადახურული კრამიტის სახურავით, ცენტრალური - ორქანობიანით, გვერდითი ნაგებობები კი - ერთქანობიანით (ფოტო 4).

(დასავლეთი ფასადის ცენტრალურ ნაწილს თითქმის მთლიანად

უცხოა ტაძრის ინტერსული რიერისათვის. *ნიკოლოზიძე*

ძალზე მაღალი პასტოფორიუმები გადახურულია გაურკვეველი ფორმის კამარებით, რომლებიც რამდენადმე მოგვაგონებს ჯვრულ კამარებს. პასტოფორიუმების აღმოსავლეთის კედლებში, ისევე როგორც სადიაკვნეს შესასვლელის წინ, სამხრეთ კედელში, გვიანდელი იატაკის ზევით

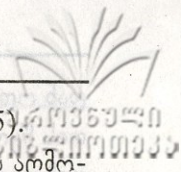
ნახ. 7. ანჩისხატი. დასავლეთი ფასადი.

ფარავდა XIX საუკუნის მა-
ლალი სამრეკლო (ნახ. 7).
ამ ფასადის გვერდითი უბ-
ნები მთლიანად შეკეთებუ-
ლი იყო სხვადასხვა ზომისა
და ფორმის აგურით (ფო-
ტო 12). მაგრამ თუ კი კიბ-
ით სამრეკლოს ზედა სარ-
თულში ახვიდოდით, დაინა-
ხავდით ამ კედლის ძველი
წყობის კარგად შენახულ
უბნებს და “ჯვრის ამალღე-
ბის” რელიეფური კომპო-
ზიციის ორ ფრაგმენტს,
რომლებიც ჩართული იყო
უფრო გვიანდელ წყობაში
პატრონიკეს შესასვლელის
თავზე (ფოტო 13).

სამხრეთი ფასადის წყო-
ბა დასავლეთისაზე უკეთეს-
ად შემოინახა, მაგრამ აქაც
შეუძღვებელი იყო მისი კომ-

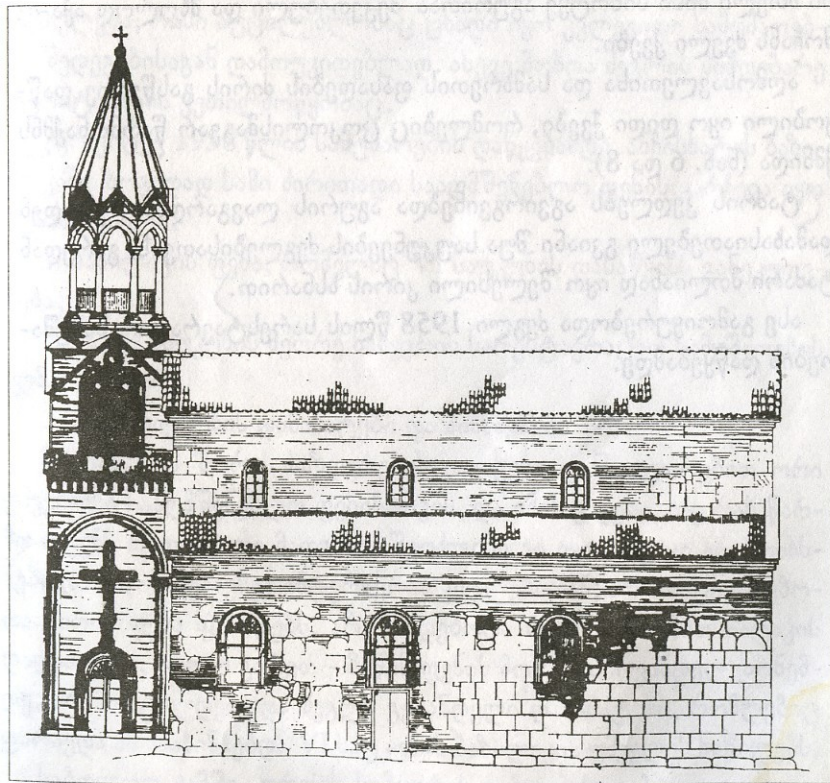
პოზიციური გადაწყვეტის გამიფვრა. მხოლოდ ისღა მოხერხდა, რომ
ძველი წყობის პატარა ფრაგმენტებს შორის გაგვეჩია სამი უშველე-
ბელი სარკმელი, ამომენებული XIX საუკუნის აგურით, შუა სარკმლ-
ის ქვეშ კი ერთი არაპროპორციულად მცირე ზომის შესასვლელი
(ნახ. 8, ფოტო 5).

მთავარი ნაგის ქვის ძველი წყობა კარგადაა შენახული მის აღმო-
სავლეთ კიდეში, დანარჩენ, აგურით ამომენებულ ნაწილებში კი ქვები

ცალკეული ფრაგმენტების სახით მოჩანს (ნახ.8, ფოტო 14,15).

ამ მხრივ ჩვენთვის განსაკუთრებით ღირებულია ბაზილიკის აღმოსავლეთი ფასადი, რომელსაც შემორჩა როგორც ძველი წყობის ძირითადი ნაწილი, ასევე ყველა ღიობი (ნახ.6). კარგად მორგებული თლილი კვადრებით შესრულებული მისი წყობა ქმნის ქართული ძეგლებისათვის დამახასიათებელ ფასადის სიბრტყეს. აფსიდის უზარმაზარი სარკმელი ნალისებური ზედა ნაწილითა და პარალელური ანკოლებით, 103 სმ-ის სიგანისა და 265 სმ. სიმაღლისაა. მის ზევით, ღიობის კიდი-

ნახ. 8. ანჩისხატი. სამხრეთი ფასადი.

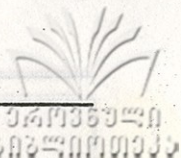
დან ოდნავ მოშორებით ჩანს ნახევარწრიული მოყვანილობის თავსართის წყობის ნაშთები, რომელსაც მოკლე ჰორიზონტალური გადაწყვეტილებები გააჩნია. ოდესღაც კედლის სიბრტყიდან გამოწეული, დღეს იგი სრულიად მონგრეულია და მის არსებობაზე მხოლოდ წყობის ნახატი თუ მიგვანიშნებს. უნდა ვივარაუდოთ, რომ მას თავისი დროისათვის დამახასიათებელი დეკორი ჰქონდა. მის ორივე მხარეს განლაგებული პასტოფორიუმების სარკმლები ნახევარწრიული ზედა ნაწილითა და პარალელური ანყოლებით ხასიათდება (ფოტო 6).

ჩრდილოეთის ფასადი სხვებზე მეტად არის დაზიანებული. თითქმის მთელი მისი სიბრტყე აგურითაა შეკეთებული და მხოლოდ აქა-იქ მოჩანს ძველი ქვები.

აღმოსავლეთისა და სამხრეთის ფასადების ძირის გასწვრივ დაწყობილი იყო დიდი ქვები, რომლებიც ცოკოლისმაგვარ წარმონაქმნს ქმნიდა (ნახ. 6 და 8).

(ტაძრის კედლებს აგვირგვინებდა აგურის ლავგარდანი, ესოდენ დამახასიათებელი გვიანი შუა საუკუნეების ძეგლებისათვის. გარედან ტაძარი მთლიანად იყო შელესილი კირის ხსნარით.)

ასე გამოიყურებოდა ძეგლი 1958 წლის სარესტავრაციო სამუშაოების დაწყებამდე.

III. ძეგლის გახსნა და გამოკვლევა

ბუნებრივია, ძეგლის სრული შეუსწავლელობის პირობებში სააღმშენებლო სამუშაოებს წინ უნდა უსწრებდეს მისი გახსნა და გამოკვლევა. საიუბილეო ზეიმამდე იმდენად მცირე დრო რჩებოდა, რომ იძულებლი ვიყავით ერთდროულად გვეწარმოებინა ძეგლის გახსნა, მხატვრულ და ისტორიულ ღირებულებას მოკლებული დანამატების დაშლა, ზოგიერთი სარემონტო-გასასამაგრებელი ღონისძიებების განხორციელება, რისი აუცილებლობაც ცხადი იყო კვლევითი სამუშაოების შედეგებისაგან დამოუკიდებლად. ასევე მოხდა ძეგლის მიმდებარე ტერიტორიის კეთილმოწყობაც.

✓ ჯერ კიდევ 1958 წლის სამუშაოების დაწყებამდე, ანჩისხატის ბაზილიკაში ზოგადად სამი ძირითადი სააღმშენებლო ფენის გარჩევა იყო შესაძლებელი:

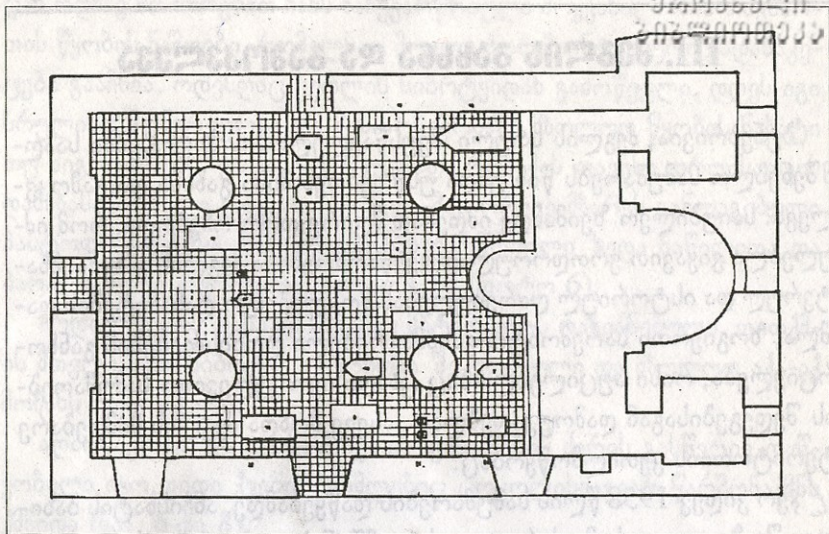
1. ბაზილიკის ფენა, რომელიც VI საუკუნის დასაწყისს განეკუთვნება;

2. XVII საუკუნის მეორე ნახევრის სარესტავრაციო სამუშაოების ფენა;

3. XIX საუკუნის დანამატები და მინაშენები

მაგრამ მათ შორის საზღვრების დადგენა, განსაკუთრებით ორი უძველესი სააღმშენებლო ფენისათვის, და იმის გაგება, თუ რას წარმოადგენს თითოეული მათგანი, შეუძლებელი იყო, თუ კი არ მოიხსნებოდა გაჯის შეღესვა ინტერიერის კედლებიდან; არ მოსცილდებოდა კირის ფენა ფასადებს, არ მოხდებოდა ძეგლის შიგნით იატაკის დადაბლება, ხოლო გარეთ - მიწის ფენის მოხსნა პირვანდელ დონემდე; არ მოსცილდებოდა ძეგლს გვიანდელი დანამატები, რომლებიც ფარავდა ან ამახინჯებდა VI საუკუნის ბაზილიკის უძველეს ნაწილებს.

საბოლოო ჯამში, დროის სიმცირის გამო, იძულებული ვაგხდით ერთდროულად გვეწარმოებინა ძეგლის დეტალური აზომვა [2], შურ-

ნახ. 9. ანხისხატი. იატაკი ტომეტის ფილების დონეზე.

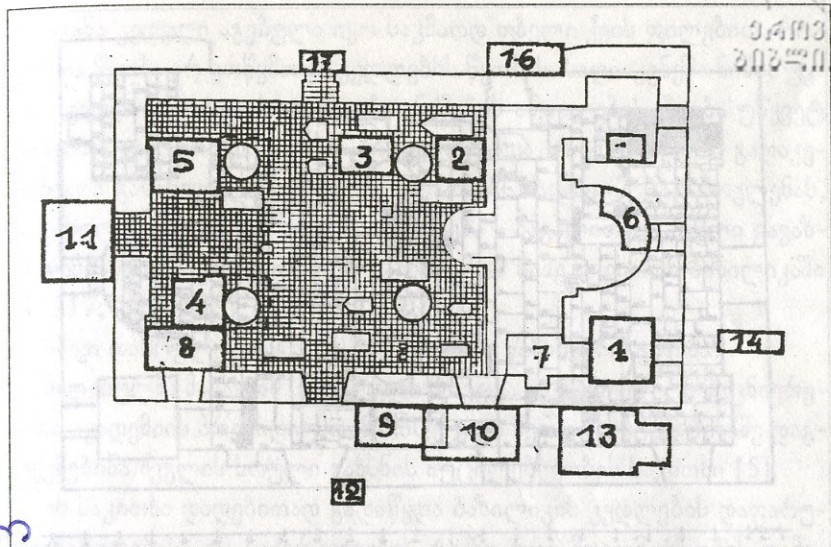
ფირება და ზონდირება [3], გვიანდელი მინაშენების დამლა და კრამიტის სახურავის შეკეთება.

დროის დეფიციტის გამო, დარღვეული იყო სხვადასხვა სახის სამუშაოების ნორმალური თანამიმდევრობა. ამიტომ, ძეგლზე სრული შთაბეჭდილების შესაქმნელად, უფრო მიზანშეწონილია განვიხილოთ თითოეული მათგანი ცალ-ცალკე.

მოხდა იატაკის წინასწარი აზომვა ტომეტის ფილების დონეზე (ნახ. 9).

შურფებისათვის უბნები შეირჩა იმ გაანგარიშებით, რომ მათ მინიმალურ რაოდენობას მაქსიმალური ინფორმაცია მოეწოდებინა; მაგრამ მრავალრიცხოვანი სამარხები, განლაგებული ძეგლის შესწავლისათვის მეტად მნიშვნელოვან უბნებში, სადაც, ჩვენი ვარაუდით, უნდა ყოფილიყო ნავთაშორისი ბოძები, ძალზე აფერხებდა სამუშაოებს.

ტაძრის შიგნით გაყვანილმა შვიდი შურფისაგან შემდგარმა პირ-

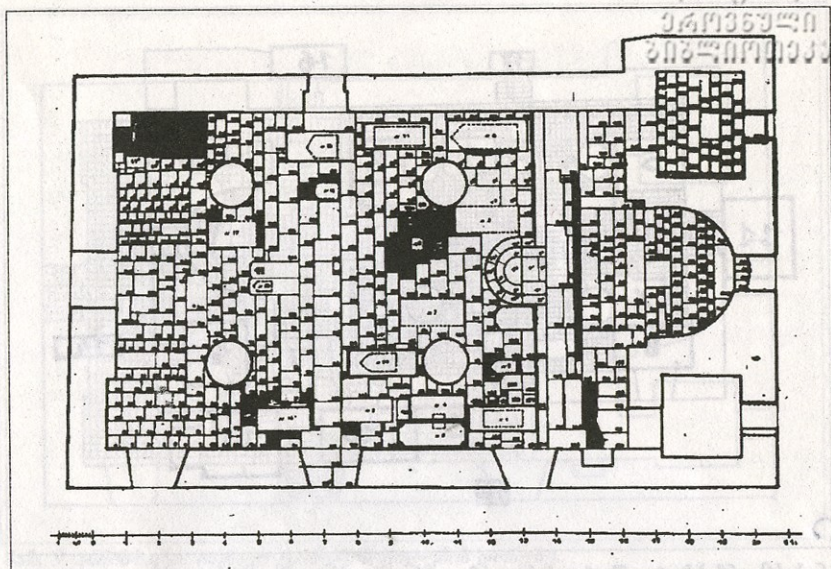

ნახ. 10. ანჩისხატი. მურყების გეგმა.

ველმა სერია მთავრად მნიშვნელოვანი მასალა ბაზილიკის პირვანდელი გეგმის დასაზუსტებლად (ნახ. 10) და კვლევითი სამუშაოების გაგრძელების გზის შესარჩევად.

აღმოჩნდა, რომ ტომეტის ფილების ქვეშ დაგებული იყო ნაცრისფერი ბაზალტის დიდი ფილებით გაწყობილი უფრო ძველი იატაკი (ნახ. II. ფოტო 16). დაახლოებით 1 მ-ის სიღრმის მქონე მთელი სივრცე, განლაგებული ამ უკანასკნელის ქვეშ, ამოვსებული იყო მშრალი ყავისფერი მიწით, ფსკერთან ახლოს გარეული კირის ხსნარის ნაჭრებით, დამსხვრეული აგურით და რიყის ქვით, ხოლო 10-16 სმ-ის სიღრმეზე გამოჩნდა გასქელებული კედელი, აგებული უზემად ნათალი ისეთივე ქვით, რომლითაც ტაძრის კედლები. დაახლოებით იმავე დონეზე, იქ, სადაც ჩვენი ვარაუდით უნდა მდგარიყო ჩრდილოეთი რიგის აღმოსავლეთის მხრიდან პირველი ნავთამორისი ბოძი, გამოჩნდა ღია ფერის, დიდი, უზემად თლილი ქვების წყობა, რომელიც, შესაძლოა, ამ ბოძის საძირკვე-

საქართველო
პარლამენტის
ეროვნული
ბიბლიოთეკა

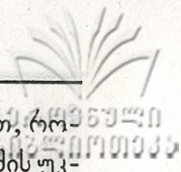

ნახ. 11. ანისხატი. იატაკი ქვის ფილების დონეზე.

ლი იყო (ნახ. 10, შურფი N 2). იმ უბანზე, სადაც უნდა მდგარიყო სამხრეთი რიგის ბოძი N 4 შურფში, ზევით აღწერილი ანალოგიური საძირკვლის წყობის გარდა, დამატებით აღმოჩნდა ძველი ბოძის ბაზაც, ზომით 140 X 140 X 45 სმ, დაფარული აგურის ნაფხვენშერეული კირის ხსნარის სქელი ფენით, რომელზედაც დგას XVII საუკუნის ლეკალური აგურით ნაგები სვეტი. ასეთივე სურათი მოგვცა ჩრდილოეთის რიგის დასავლეთი ბოძის გახსნამ (შურფი N 5, ფოტო 17).

სამხრეთი კედლის აღმოსავლეთ ნაწილში, სამხრეთ-აღმოსავლეთის ფრთაში, შესასვლელის წინ გაიხსნა ნიშა - ნალისებრი მოყვანილობის დაგვირგვინებით, რომლის ზედა ნაწილი გახსნამდე სრულიად არაბუნებრივად იყო ამოჩრილი იატაკიდან (შურფი N 7, ნახ. 17, ფოტო 18).

ასევე გაიხსნა მაღალი ნიშები პასტოფორიუმის აღმოსავლეთ კედლებში ნალისებრი მოყვანილობის ზედა ნაწილით. სამკვეთლოს ნიშ-

ის უკანა კედელი აგებული იყო საკმაოდ თხელი ქვის ფილებით, რომელთა წყობა არ ერწყმოდა კედლების წყობას. საღიაკენეში ნიშის უკანა კედელი აგურით იყო ნაგები. ნიშების ანეოლების წყობა უწყვეტ რიგებად გამოდიოდა გარეთ. ნათელი გახდა, რომ ეს ნიშები გადაკეთებული გასასვლელებია და წარმოადგენს ძალზე იშვიათ მოვლენას, რაც სულ რამოდენიმე ძეგლში გვხვდება - მაგალითად, ძველი გავაზის გუმბათოვან ეკლესიაში და ვაჩნაძიანის სამეკლესიიან ბაზილიკაში [4. 217, 182, 183]; (ფოტო 19,20,21).

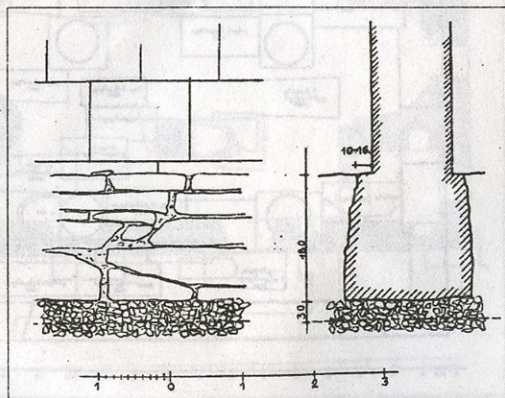
ამით დასრულდა ძეგლის შიდა გეგმის წინასწარი გახსნა.

მიღებულმა მასალამ საფუძველი მოგვცა საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან არსებული მეთოდსაბჭოს წინაშე დაგვეყენებინა ძეგლის სრული გახსნის აუცილებლობის საკითხი [5].

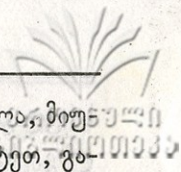
ეს საკითხი დადებითად გადაწყდა ბაზილიკის კედლების დაფარული ნაწილებისა და საძირკვლების ტექნიკური მდგომარეობის დამატებითი შესწავლისა და ძეგლის ტერიტორიის ჰიდროგეოლოგიური კვლევის პირობით.

ახალმა შურფებმა გვიჩვენა, რომ: I. ტაძრის საძირკვლების მდგომარეობა საუკეთესოა, მათი განლაგების სიღრმე 1,8 მ-ის ტოლია, ისინი აგებულია დიდი ზომის ფილებით, რომლებიც

კირის ხსნარზეა დაწყობილი; 2. საძირკვლების ქვეშედევს მსხვილი სუფთა რიყის ქვის სქელი ფენა, რომელშიაც ნესტი ვლინდება მხოლოდ 30 სმ-ის სიღრმიდან (ნახ. 12) [6]; 3. დროთა განმავლობაში აწეული მიწის დონის ქვე-

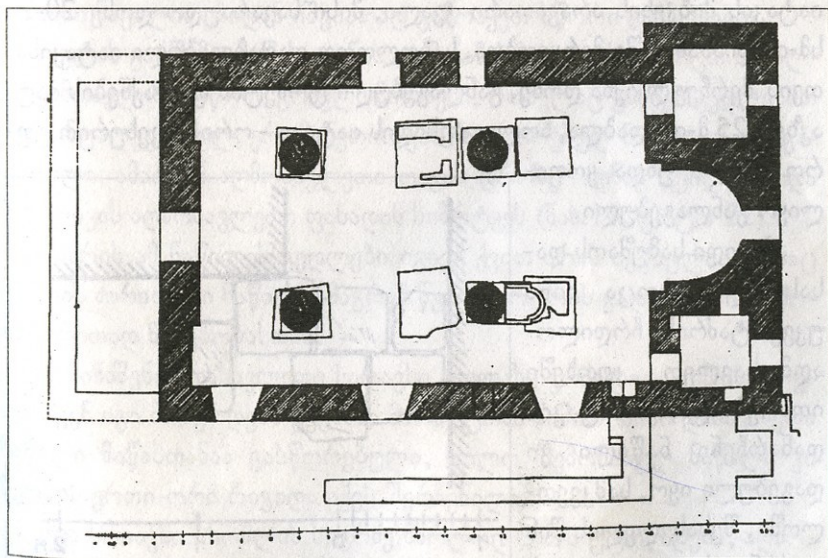
ნახ. 12. ანჩისხატი. საძირკვლის სტრუქტურა.

რამდენადაც ტომეტის ფილები, როგორც იატაკის მასალა, მიუხედავად იმისა, რომ დღემდეა ქართული ტაძრის ინტერიერისათვის, გადავწყვიტეთ, გამოგვეყენებინა უშუალოდ უკანასკნელთა ქვეშ განლაგებული დიდი ზომის ბაზალტის ფილები.

იატაკის დადაბლება დავიწყეთ სამხრეთ-დასავლეთი კუთხიდან დიაგონალური მიმართულებით ჩრდილო-აღმოსავლეთისაკენ, რათა ერთი უბნიდან აღებული ფილების აზომვის, მარკირებისა და გარკვეული თანმიმდევრობითი დალაგების შემდეგ, შეუფერხებლად დაგვეგო ისინი ახალ, უკვე დადაბლებულ უბანზე.

სამუშაოს ასეთმა ორგანიზებამ საშუალება მოგვცა დაგვემთავრებინა იგი ყოველგვარი გართულებების გარეშე, თანაც ძალზე შემჭიდროებულ ვადებში, მაგრამ სამუშაოთა წარმოების ასეთი მეთოდი რესტავრაციაში დაუშვებელია, რადგანაც ამ შემთხვევაში რესტავრატორები იძულებული ხდებიან გადაწყვეტილებები მიიღონ ძეგლის

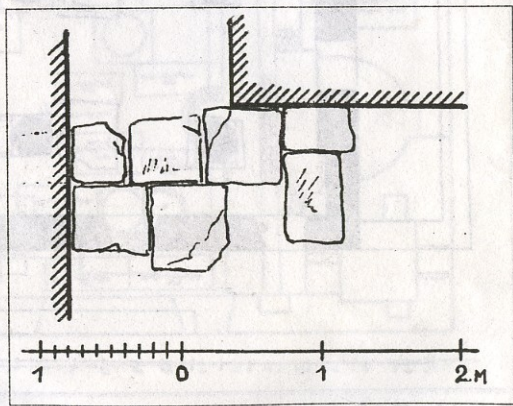
ნახ. 14. ანჩისხატი. გეგმა სრული გახსნის შემდეგ.

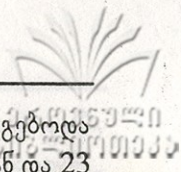
სრულ გახსნამდე, მონაცემების მხოლოდ ნაწილის ანალიზის საფუძველზე. ეს, როგორც წესი, იწვევს გამოუსწორებელ შეცდომებს, მხოლოდ ძეგლის სრული გახსნა აძლევს საშუალებას რესტავრატორს თვალწინ იქონიოს მთლიანი სურათი, გაიაზროს და გაიგოს ყველა მონაცემი და, ამგვარად, მივიდეს სწორ დასკვნამდე, მნახველს მიაწოდოს ის ძირითადი, რაც ჩვენების ღირსია და არასპეციალისტებისათვისაც კი გასაგები გახადოს ძეგლი.

ამ კერძო შემთხვევაში კი, იატაკის დადაბლების ნიშნული შერჩეულ იქნა იმ დროისათვის უკვე გახსნილ შესასვლელთა ძველი ზღურბლების, კედლების გასქელების ღონეების, ბაზისებისა და საძირკვლების განლაგების შეჯერების საფუძველზე (კედლების გაგრძელება, სვეტების ბაზისები და საძირკვლები იმ დროისათვის აგრეთვე შესწავლილი იყო შურფების და იატაკის დასავლეთი ნაწილის საერთო გახსნის მონაცემებით). მაგრამ, რამდენადაც მათ არ შეინარჩუნეს კედლებთან იატაკის მიბჯენის არავითარი კვალი, მისი სავარაუდო ღონე 20-25 სმ-ის დიაპაზონში მერყეობდა. საბოლოოდ დადაბლებული იატაკისათვის შერჩეულ იქნა ღონე, განლაგებული ტომეტის ფილაქნების იატაკზე I,25 მ-ით დაბლა, ხოლო აფსიდის იატაკი - ორი საფეხურით უფრო მაღლა უნდა ყოფილიყო განლაგებული.

ამ დიდი სამუშაოს დასასრულს, როცა მიწა უკვე ტაძრის ჩრდილო-აღმოსავლეთ კუთხეში ითხრებოდა, იატაკის დანარჩენი ნაწილი კი დაგებული იყო, სამკვეთლოში, შესასვლელის წინ გაიხსნა ძველი იატაკის

ნახ. 15. ანჩისხატი. უძველესი იატაკის ნაშთი.

სასწაულებრივად გადარჩენილი ფრაგმენტი, რომელიც შედგებოდა შვიდი მოზრდილი, ღია ფერის ძალზე დაზიანებული ფილისაგან და 23 სმ-ით მაღლა იდგა ახლად დაგებულ იატაკთან შედარებით (ნახ.15).

როგორც ყოველთვის, ამჯერადაც შეცდომის მიზეზი აჩქარება იყო. მხოლოდ ძეგლის სრული გახსნა აძლევს რესტავრატორს უფლებას მიიღოს საბოლოო გადაწყვეტილება; მხოლოდ ყველა მონაცემის ღრმა და კომპლექსური გააზრებითაა დაზღვეული აღსადგენი ძეგლი ქვემარტი იერის დამახინჯებისაგან.

საბედნიეროდ, ჩვენ მიერ შერჩეული იატაკის დონე მაინც მისაღები აღმოჩნდა. იგი ღიად ტოვებდა ბოძების დასავლეთი წყვილის ბაზისებს, თანაც ზედმეტად არ იყო ამალღებული ბოძების ორი დანარჩენი წყვილის საძირკვლებზე და ამდენად ნათლად წარმოგვიდგენდა ბაზილიკის პირვანდელ გეგმას.

ამჯერად ყველაფერი სასიკეთოდ მოგვარდა, მაგრამ, სამწუხაროდ, მსგავსი მაგალითებიდან იშვიათად გამოაქვთ სწორი დასკვნები.

⌈ ძეგლის გარშემო მიწის დონის დაწევამ ბაზილიკის სამხრეთ ნაწილში გამოავლინა ვიწრო, გრძელი მინაშენი, რომელიც განივი კედლებით სამ განცალკევებულ, ერთმანეთისაგან იზოლირებულ ნაწილად იყო გაყოფილი, ამათგან აღმოსავლეთი თავის დროზე ოდნავ სცილდებოდა ბაზილიკის აღმოსავლეთი ფასადის სიბრტყეს (ნახ.14, ფოტო 22).

ტაძრის ამ ნაწილის კედლები იგივე ქვით არის აგებული, რითაც ტაძრის ძირითადი ნაწილი, მაგრამ წყობა არ არის გადაბმული ტაძრის ძირითად ნაგებობასთან.)

ამ მინაშენის დასავლეთი სათავსი ყველაზე გრძელია. აღმოსავლეთისაკენ იგი მთავრდება გეგმაში მართკუთხა ნიშით, მისი დასავლეთი ნაწილი მიწასთანაა გასწორებული, ხოლო შემონახულ ნაწილს კი წყობის ერთი-ორი რიგილა აქვს შერჩენილი.

შუა სათავსი, რომლის სიგრძე მხოლოდ 3 მ-ს უტოლდება, აღმოსავლეთით ასევე სწორკუთხა, მაგრამ შედარებით ღრმა (1,20 მ) ნი-

შით ბოლოვდება. მისი სამხრეთი კედელი მთლიანად ღიაა და, ნავარაუდოა, რომ თავის დროზე მას ორთალოვანი ღიობი ჰქონდა შუაში განლაგებული სვეტით.

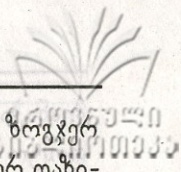
რაც შეეხება აღმოსავლეთის განაპირა სათავეს, მისგან მხოლოდ უმნიშვნელო, თითქმის არაფრისმთქმელი კედლის ფრაგმენტიღა შემორჩა. შესაძლოა, იგი საღიაკენეს უკავშირდებოდა გასასვლელით, რომელიც მოგვიანებით ნიშად იქნა გადაკეთებული (ფოტო 23).

დასავლეთის მხრიდან, 1876 წლის სამრეკლოს ცოკოლის ქვევით, ასევე აღმოჩნდა მინაშენის საძირკვლის ნარჩენები. მინაშენის სიგრძე ტაძრის სიგანეს უტოლდებოდა, ხოლო სიგანე 4 მ-ს უდრიდა. ამ ნაგებობათა კედლების სიმაღლე იმდენად უმნიშვნელო იყო, რომ არაფერზე მეტყველებდა საკუთარი გეგმის გარდა.

N 11 შურფში, რომელიც ბაზილიკის დასავლეთი შესასვლელის წინ იყო ამოღებული, ამ უკანასკნელის საძირკველსა და XIV საუკუნის სამარხს შორის, სამი მეტრის სიღრმეზე, ნაპოვნი იყო ძველი დამაგვირგვინებელი ლავგარდნის ერთადერთი ფრაგმენტი, ზომით 9 X 11 სმ., რომელიც წარმოადგენდა კბილანს, შედგენილს ორი ნალისებრი მოყვანილობის მქონე პატარა თალით (ფოტო 24).

იატაკის გახსნისა და დადაბლების სამუშაოების პარალელურად მიმდინარეობდა ძველი კედლების წყობის გახსნაც.

XIX საუკუნის შუა წლებში ტაძრის მთელი ინტერიერი მოხატული იყო ზეთის საღებავებით გაჯის ნალესობაზე. კედლების ქვედა ნაწილს გაუყვებოდა ზეთის საღებავით დაფარული საკმაოდ მაღალი სადა პანელი, რომლის ზევით მოთავსებული იყო რამდენიმე სცენა, რომელთა შინაარსის გაშიფვრა უმეტეს შემთხვევაში შეუძლებელი იყო. არაფერი მოგვცა მათმა ფოტოგრაფირებამაც. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიასთან არსებული მეთოდსაბჭოს გადაწყვეტილებით ეს, ფაქტობრივად უკვე დაღუპული ფერწერა, მოიხსნა იქ, სადაც ძველი კედლების წყობას ფარავდა [7].

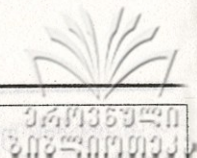
• ბათქაშის ფენის სისქე იცვლებოდა 3-იდან 15 სმ-დე და ზოგჯერ 18 სმ-დე კედლების მდგომარეობის მიხედვით. კედლის ძლიერ დაზიანებული უბნები სიმტკიცისა და გაჯის ეკონომიის მიზნით ბრტყლად მიბჯენილი აგურებით იყო შევსებული. ბათქაშის სისქის ზრდასთან ერთად, გაჯის მასის მაღალი დრეკადობის გამო, იზრდებოდა მისი მოშორების სიძნელეც. ბათქაში რამდენიმე ფენისაგან შედგებოდა: ყველაზე თხელი ქვედა ფენა საძირკვლის ზედაპირამდე, ორი ზედა ფენა კი - იატაკის თანამედროვე დონემდე აღწევდა.

იატაკიდან დაწყებულმა და თანდათან გვერდითი ნაკვების კამარების პირამდე მიყვანილმა ბათქაშის მოშორებამ, VI საუკუნის კედლების რიგითი წყობის ფარგლებში გახსნა დეტალები, რომელთაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ჰქონდა ძველის პირვანდელი სახის აღდგენისათვის.

რადგანაც არსებობს ლიტერატურული მონაცემები, რომ ტაძარი მოხატული იყო დაახლოებით 1680 წელს, ბათქაშის მოშორებას წინ უსწრებდა ზონდაყი, რომელიც მხატვარ-რესტავრატორებმა შეასრულეს. ზონდაყებმა დაადასტურა მხატვრობის არსებობა აფსიდის კედლებზე, კონქში და ამ უკანასკნელის თავზე განლაგებულ ვერტიკალურ შუბლზე.

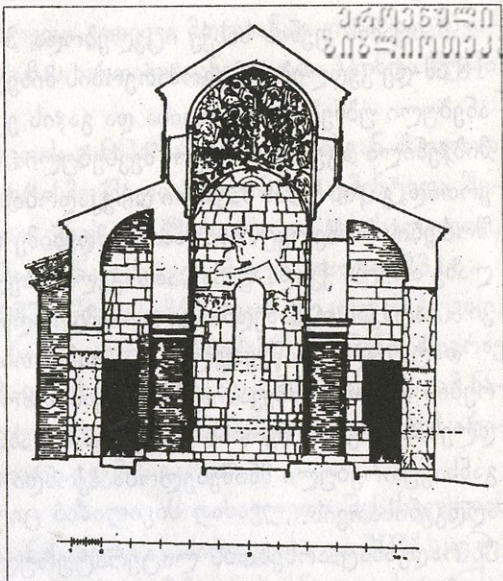
გახსნის შედეგებმა ყოველგვარ მოლოდინს გადააჭარბა. აფსიდის სარკმლის ნალისებრი ზედა ნაწილის ორივე მხარეს აღმოჩნდა ევქარისტის სცენის ნაწილობრივ შემონახული ფიგურები - სარკმლის თავზე გამოჩნდა ტახტზე მჯდომარე ღვთისმშობლის ფიგურის ქვედა ნაწილი, აფსიდის ჩრდილო კიდის ზედა ნაწილში კი 1683 წლით [8] დათარიღებული წარწერა. კონქის ზევით განლაგებული ვერტიკალური შუბლი მთლიანად იყო დაფარული იესეს, ხის რთული, მრავალფიგურიანი კომპოზიციით. მთელი ეს მხატვრობა დასერილი იყო XIX საუკუნეში ზედდადებული ბათქაშის შესაჭიდებლად.

ამ ახლად გახსნილმა მოხატულობამ სრულიად სხვა ელერადობა

მიანიჭა ტაძარს (ნახ. 16, ფოტო 25,26).

ამგვარად, იატაკის და-
დაბლებამ და კედლების
გახსნამ მოგვცა უზარმაზა-
რი, უმეტეს შემთხვევაში,
დათარიღებული მასალა
ტაძრის აღდგენისათვის -
არა მარტო მისი პირველა-
დი სახის დასადგენად, არ-
ამედ ყოველი შემდგომი
რესტავრაციის, გადაკე-
თებისა თუ რემონტის გა-
საშიფვრად. სამხრეთი ნავ-
ის გარე კედელში გაიხსნა:
ნალისებრი თაღის მქონე
დიდი ნიშა, XIX საუკუნე-

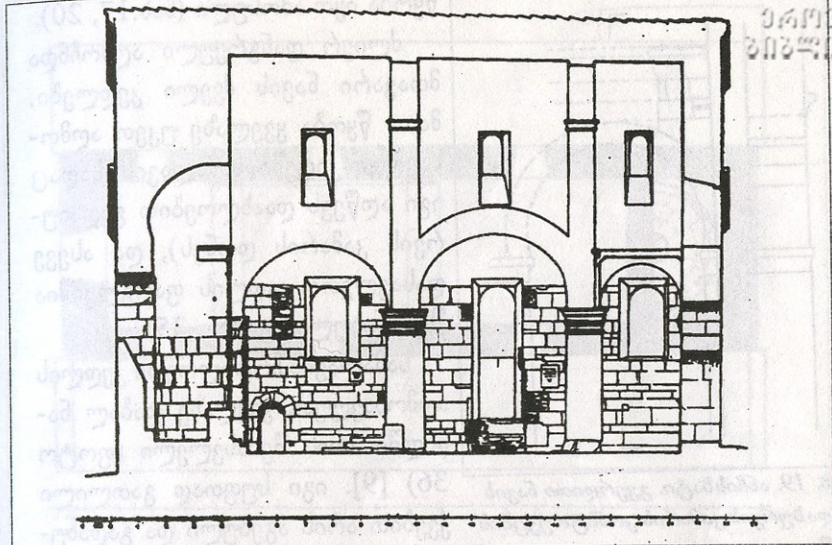
ნახ. 16. ანჩისხატი. განივი ჭრილი.
აღმოსავლეთი ზედი გახსნის შემდეგ.

ში წყობით ამოქოლილი ორი სარკმელი პარალელური ანკოლებით
(ფოტო 27,28) და შესასვლელის ღიობი XVII და XIX სს. გადაკეთე-
ბათა კვალით (ნახ. 16, ფოტო 29,30).

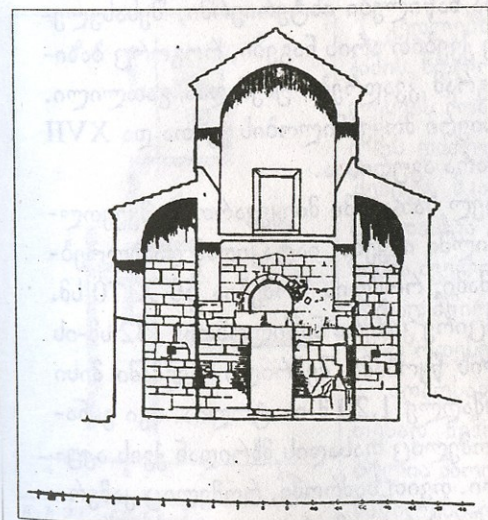
«დასავლეთის კედელში გაეხსენით უზარმაზარი შესასვლელი ღია
ნალისებრი ლუნეტით» (ნახ.17, ფოტო 31,32).

ჩრდილოეთი ნავის გარე კედელშიაც აღმოჩნდა ძლიერ დაზიანებუ-
ლი ასეთივე შესასვლელი (ფოტო 33) და სარკმლის ღიობი, რომელ-
იც როგორც მოველოდით, გვიანდელია.

ნავთაშორისი თაღნარის ორივე კედელში გვერდითი ნავების მხრიდან
ძველი წყობის ფარგლებში გაიხსნა კონსოლები და მათ თავზე განლაგე-
ბული ჰორიზონტალური თარო, რომელიც, შესაძლოა, გვერდითი ნა-
ვების გადახურვის სისტემის ნარჩენს წარმოადგენს (ნახ. 19).

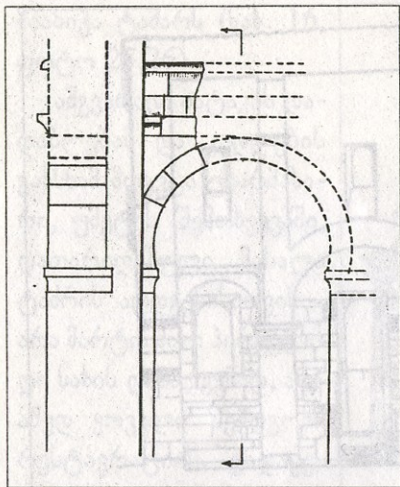
ნახ. 17. ანჩისხატი. გრიძი ჭრილი. სამხრეთი ხედი გახსნის შემდეგ.

ნახ. 18. ანჩისხატი. გრიძი ჭრილი. დასავლეთის ხედი გახსნის შემდეგ.

მთლიანად ძველი აღმოჩნდა აგრეთვე კონქის და აფსიდის წყობაც, გარდა ამ უკანასკნელის ჩრდილოეთი კიდისა, რომელიც XVII საუკუნეში აგურით იყო აღდგენილი (ფოტო 34).

როგორც ზონდირებამ გვიჩვენა, კონქის ვერტიკალური შუბლის უკან აღმოჩნდა ბნელი, ჩრდილოეთი და სამხრეთის მიმართულებით წაგრძელებული სათავსი, რომლის იატაკში კონქის

ნახ. 19. ანისხატი. გვერდითი ნავის გადახურვის კამარის კონსტრუქციის ნაშთი.

წყობა იყო ამოსული (ნახ.17, 20):

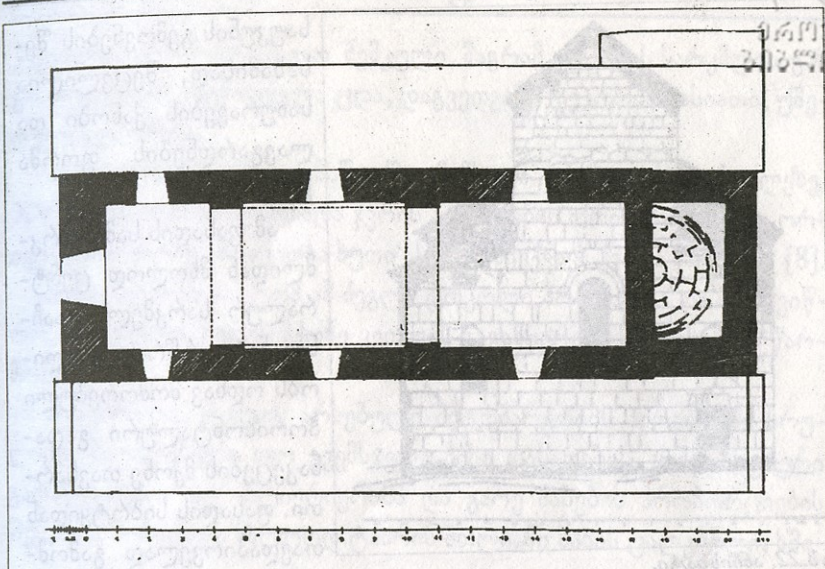
ძლიერ დანგრეული აღმოჩნდა მთავარი ნავის ძველი კედლები. მათი წყობა ყველაზე უკეთ აღმოსავლეთ კიდეში, სამალავის (სადაც იგი აღწევს დაახლოებით გადახურვის კამარის დონეს), და ასევე დასავლეთი კედლის ფარგლებშია შემონახული (ფოტო 35).

სამალავის ჩრდილოეთი კედლის აღმოსავლეთ, ყველაზე დაბალ ნაწილში არის შესასვლელი (ფოტო 36) [9]. იგი სუფთად გათლილი ქვებით არის აგებული და გადახურულია უშველებელი არქიტრავით.

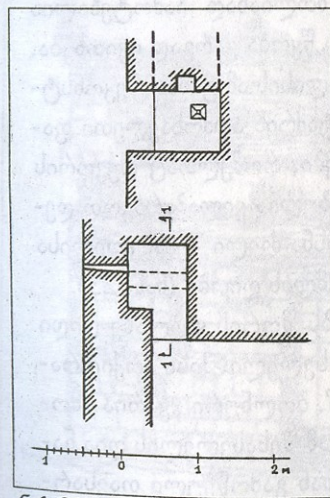
ამ სათავსის კედლების ქვედა ნაწილები ინტერიერში, შესასვლელისაგან განსხვავებით, ისეთივე ქვებით არის ნაგები, როგორც ბაზილიკის ძირითადი კორპუსი, მაგრამ კვადრები უხეშადაა გათლილი. კედლის ზედა ნაწილები არაწესიერი მოყვანილობის ქვითა და XVII საუკუნის აგურითაა ნაგები; კამარა აგურისაა.

გასაძრომი, რომელსაც ამ ბნელ სათავსში მივყევართ, სამკვეთლოს სამხრეთი კედლის ზედა ნაწილში იწყება, იატაკიდან დაახლოებით 3.60 მეტრის სიმაღლეზე ნიშაში, რომლის ზომებია 50 X 70 სმ. (ნახ.21). ნიშის უკან აღმოჩნდა მცირე კამერა ნაწილობრივ (32 სმ-ის სიღრმეზე) აღმოსავლეთი კედლის წყობაში შექრილი. გეგმაში მისი ზომებია 75 X 82 სმ., ხოლო სიმაღლე 1.20 მ-ის ტოლია. იგი განათებულია პატარა სარკმლით, რომელიც ფასადის მხრიდან ქვის აფურული ცხაურით არის შენიღბული. თვით საძრომი, რომელიც კამერის სახურავში იწყება, მთლიანად წყობითაა ამოქოლილი.

კრიტიკული
შეფასებითი

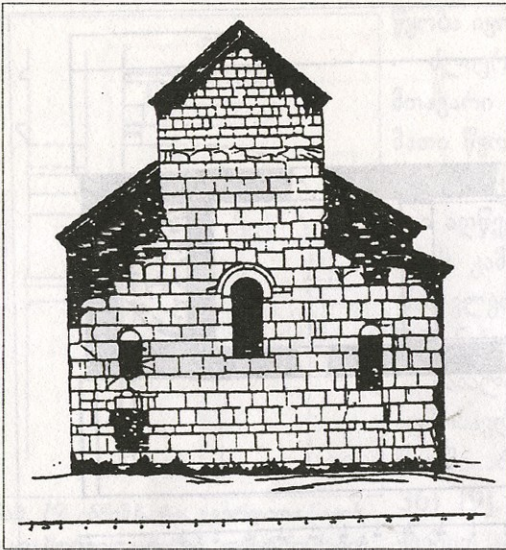
ნახ.20. ანჩისხატი. მთავარი ნავის გეგმა სამალავის დონეზე.

ნახ.21. ანჩისხატი. საძრომი და სამალავი.

კედლებზე ინტერიერის მხრიდან ბათქაშის, ხოლო ფასადის მხრიდან კირის შელესვის მოხსნის, XIX საუკუნის სამრეკლოს დამლისა და იატაკის დადაბლების შემდეგ მკაფიოდ გამოჩნდა საზღვრები სხვადასხვა დროის წყობას შორის. მოინიშნა ძველი ღიობების კონტურები და იმ მეტად მწირი დეკორის ნარჩენები, რომელიც ოდესღაც ამშვენებდა ტაძარს.

აღმოსავლეთის ფასადი სხვებზე უკეთესად შემონახა (ნახ.22). აქ განახლებულია მხოლოდ გვერდითი ნაგებობის ზედა ნაწილები და მთავარი ნავის ზედა ნაწილის ნახევარზე მეტი. გარდა ამისა, XVII

ნახ.22. ანჩისხატი.

აღმოსავლეთი ფასადი გახსნის შემდეგ.

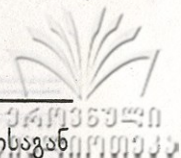
საუკუნის გემოვნების შექმნისადაც, შეცვლილია სახურავების ქანობი და ლავგარდნების ფორმა [10].

ამ ფასადის სამი სარკმლიდან მხოლოდ ცენტრალურ სარკმელს გააჩნია ნახევარწრიული, ღიობს ოდნავ მოშორებული ჰორიზონტალური გადანაკეცების მქონე თავსართი. ფასადის სიბრტყიდან თავდაპირველად გამოშვერილი თავსართის ქვები მთლიანად ჩამოტეხილია

დეკორთან ერთად, მაგრამ თვით თავსართის წყობა კარგად იკითხება.

უფრო გვიან, უკვე 1981 წელს, ძველი თბილისის ამ უბნის რეკონსტრუქციის დროს, ხარაჩოებიდან, რომლებიც ტაძრის აღმოსავლეთი ფასადის წინ იყო აღმართული, გამოჩნდა ნაშთები, რომელთაც დეკორის ნარჩენებს ვერც კი ვუწოდებთ. უფრო მართებულია ვილაპარაკოთ დეკორის კვალზე [10]. სამხრეთის კედელში გაიხსნა ძველი შესასვლელისა და პარალელური ანეოლების მქონე ორი სარკმლის ღიობი (ნახ. 23).

გახსნის შემდეგ, ამ ძეგლის შესასვლელებს შორის ყველაზე დიდი ზომისა აღმოჩნდა დასავლეთი ფასადის შესასვლელი. მისი არქიტრავის ცენტრალურ ნაწილში მცირე ზომის, ე.წ. ბოლნური ჯვარია ამოკვეთილი. წყობის ნახატი თუ ვიძსჯელებით, ამ შესასვლელის ღია ნაღისებრ ლუნეტს ჰქონდა კედლის სიბრტყიდან გამოწეული თავსართი ჰორიზონტალური გადანაკეცებით. ალბათ, თავის დროზე იგი

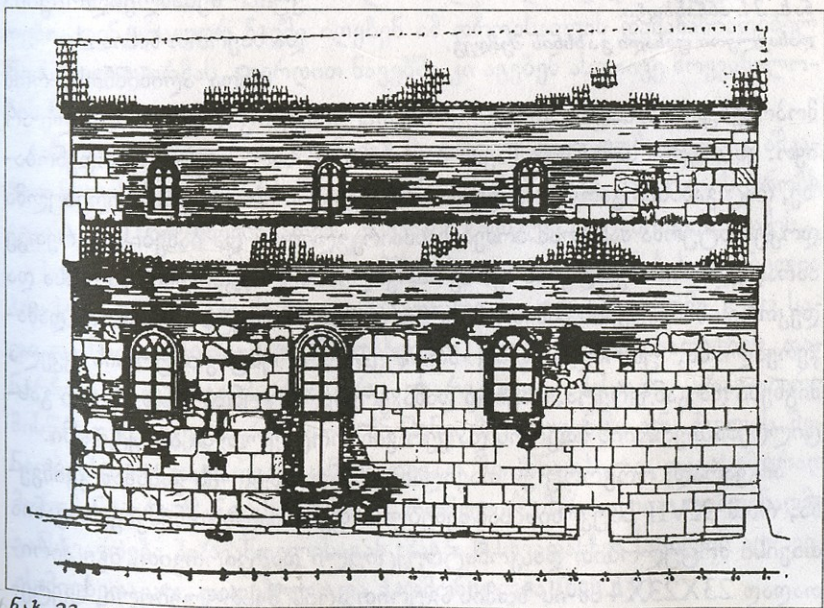

კვეთილი ორნამენტით იყო შემკული, მაგრამ აფსიდის სარკმლისაგან განსხვავებით, ჩვენი ყველა ცდა, დაგვედგინა დეკორის ხასიათი, უშედეგო აღმოჩნდა.

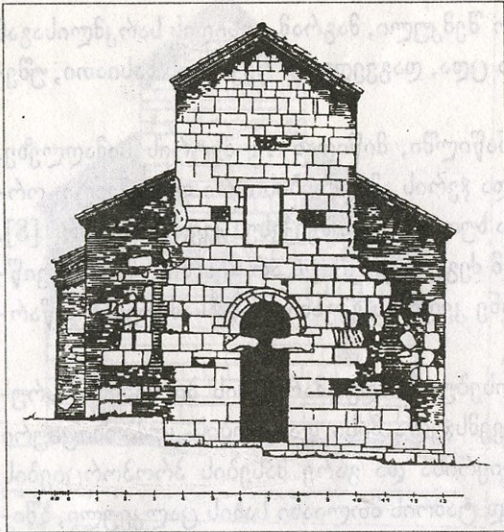
ამავე ფასადზე, ზედა ნაწილში, მიწიდან 11 მეტრის სიმაღლეზე, XVII ს-ის ფენაში აღმოჩნდა ჯვრის ამალლების ორი ფრაგმენტი. ორივე ფრაგმენტზე ამოიკითხა ხუთი ასო და შეექვსეს ქვედა ნახევარი [8].

ასევე აღმოჩნდა, რომ ამ ძეგლს ცოკოლი არ გააჩნია და მისი ვიწრო, საფეხურის იერის მქონე კედლის გაგანიერება საძირკველს წარმოადგენს.

ბუნებრივია, ძეგლის არსებული მდგომარეობის პირობებში სრულიად შეუძლებელი იყო გვემსჯელა მისი ფასადების კომპოზიციური გადაწყვეტისა თუ ინტიერიერისა და გარე მასების პროპორციების შესახებ. მოხერხდა მხოლოდ ტაძრის მთლიანი სახის ცალკეული, ხში-

ნახ. 23. ანჩისხატი. სამხრეთი ფასადი გახსნის შემდეგ.

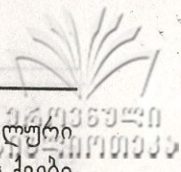

ნახ. 24. ანჩისხატი.
დასავლეთი ფასადი გახსნის შემდეგ.

რად ერთმანეთთან დაუკავშირებელი ელემენტების დადგენა, რომელიც რესტავრაციის პროექტზე მუშაობის პროცესში უნდა გაგვეზარებინა და მოგვექცია ერთ მწყობრ, თანაც, რაც მთავარია, ყოველმხრივ დასაბუთებულ ისეთ სისტემაში, ნათელს რომ მოჰქვენდა VI საუკუნის არქიტექტურის შემოქმედებით მიღწევებს, ტექნიკურ შესაძლებლობებსა და საერთო ხასიათს.

უნდა აღინიშნოს, რომ მოპოვებული მასალის გარკვეული ნაწილი ჩვენთვის მოულოდნელი არ იყო. ეს ითქმის სამხრეთი ნავის ბოძებისა და სარკმლების რაოდენობაზე, რაც გახსნის გარეშეც ადვილი მისახვედრი იყო, მაგრამ მიღებულმა დოკუმენტურმა მასალამ ბოძების საძირკვლებისა და ბაზების, აგრეთვე პარალელური ანალოგების მქონე სარკმლების, ლავგარდნის ნატეხსა და დეკორის ნარჩენების სახით, რესტავრაციის პროექტს შესძინა ის დამაჯერებლობა, ურომლისოდაც არქიტექტორ-რესტავრატორის ყველა მიგნება და განჭვრეტა, რაგინდ დამაჯერებელიც უნდა ჩანდეს, ვერ გასცილდება თეორიის სფეროს და ვერ განხორციელდება პრაქტიკაში.

ამგვარად, როგორც ეს თავიდანვე ჩანდა, ძეგლის გახსნამ გვიჩვენა, რომ XVII საუკუნის სამშენებლო ფენა ძალზე მნიშვნელოვანია თავისი მოცულობით და კონსტრუქციული დატვირთვით. იგი ძირითადად 23X23X4 სმ-ის ზომის აგურით არის შესრულებული, სვეტე-

ბისათვის გამოყენებულია დაახლოებით ასეთივე ზომის ლეკალური აგური, ხოლო განივი ფასადებისათვის ხელმეორედ გამოიყენეს ქვები ტაძრის ჩამოშლილი ნაწილებიდან, რომლებიც განმეორებითი გათლის შედეგად ზომებში შემცირდა.

ამ პერიოდის ყველა სამუშაო შესრულებულია XVII საუკუნისათვის დამახასიათებელი ფორმებითა და მასალით.

იმ დროისათვის უკვე დანგრეული სამი წყვილი ბოძის ნაცვლად სვეტების მხოლოდ ორი წყვილი აღმართეს. იმის გამო, რომ სვეტების დასავლეთი წყვილისათვის ძველი ბაზები გამოიყენეს, ხოლო მეორე წყვილი დადგეს ბოძების დანარჩენი წყვილის საძირკვლებს შორის, მანძილები ნავთაშორის თაღებს შორის არათანაბარი გამოვიდა.

ნალისებრი ფორმა ამ დროს აღარ იყო მიღებული, მაგრამ განივ კედლებთან კარგად შემონახული ძველი თაღების ნაწილები მაინც ჩართეს აღდგენილ თაღებში. ხოლო მთლიანად თავიდან აგებული თაღები, ცენტრალურ ნაწილში იღებენ იმ დროისათვის დამახასიათებელ შეისრულ ფორმას, გვერდით ნაკვებში კი აგებენ ასეთივე მოყვანილობის ნახევართაღებს.

ასე მაგალითად, მთავარი ნავის შეისრული თალი აღმართულია აშკარად ნალისებრი ფორმის მქონე კონქის თავზე. ასევე, სახურავის ქანობს გვიანი შუა საუკუნეებისათვის დამახასიათებელი ციცაბო დახრა აქვს.

საერთოდ, XVII საუკუნის მშენებელთათვის დამახასიათებელია პრაქტიკული, საქმიანი მიდგომა აღსადგენი ობიექტისადმი; რაც სალი და სიცოცხლისუნარიანი დახვდათ, მთლიანად შეინარჩუნეს, დანარჩენი კი უკუაგდეს, როგორც უსარგებლო. ამასთან - არავითარი მისწრაფება ყველაფრის ერთ მნიშვნელზე დაყვანისაკენ, ძველის შენიღბვისა თუ დაფარვისაკენ. შედეგად შეიქმნა ახალი, თავისებურად მონუმენტური შინაგანი სივრცე, რომელიც, მართალია, რამდენადმე განსხვავდება პირვანდელისაგან, მაგრამ სხვადასხვა სტილის აღრევის მიუხედავად, დიდებული და ჰარმონიულია (ნახ.16).

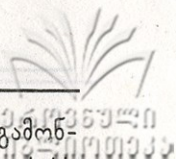
რაც შეეხება ბაზილიკის ფასადებს, აქ ულავოდ მიღწევას წარმოადგენს მთავარი ნავის ზედა ნაწილების აღსადგენად იგივე ქვისა და ე.წ. “ქართული აგურის” გამოყენება, რომელიც შესანიშნავად ეხამება ნებისმიერი ფერის ქვას. ბაზილიკის დანგრეული ნაწილებიდან აღებული და ხელმეორედ გამოყენებული ქვა, რომელიც თლით, ურთიერთმორგებითა და ზომებით განსხვავდება უძველესი ნაწილების წყობისაგან, ფერით იგივეა, რაც ხელს უწყობს ძეგლის მხატვრული აღქმის მთლიანობას, ხოლო აგურის წყობას ქვის წყობის გვერდით ყოველთვის მეორეხარისხოვანი როლი განეკუთვნება და არ არღვევს საერთო ჰარმონიას.

სრულიად განსხვავებული იყო ძეგლისადმი მიდგომა XIX საუკუნის სარესტავრაციო სამუშაოების დროს, თუმცა ეს სამუშაოები გაცილებით ნაკლები მასშტაბისაა, როგორც თავისი მოცულობით, ისე კონსტრუქციული მნიშვნელობით. აქ ჩანს XVII საუკუნისაგან პრინციპულად განსხვავებული მიდგომა სიძველისადმი.

ამ პერიოდის მთელი აღმშენებლობითი მოღვაწეობა იქითაა მიმართული, რომ ნებისმიერი გზებითა და საშუალებებით, მლოცველთა თვალს მოარიდონ ყოველივე ძველი და თანამედროვე მასალებით “შეალამაზონ” იგი.

ამ მიზნით სერავენ 1683 წლის კედლის მხატვრობას და თავიდან ხატავენ ტაძარს ზეთის საღებავებით. იატაკს ამალღებენ 1 მეტრითა და მეტით, რითაც იწვევენ ტაძრის შინაგანი სივრცის ენით გამოუთქმელ დამახინჯებასა და დაკნინებას, ფარავენ მას ფერადი, ბრჭყვიალა ე.წ. ტომეტის ფილებით, თუმცა ძველი ქვის იატაკი ჯერ კიდევ კარგად არის შემონახული.

კედლებში ძველ სარკმლებს აუქმებენ და ახალ უშველებელ სარკმლებს ჭრიან, ხოლო იატაკის აწევის გამო მნიშვნელოვნად დადაბლებულ კარის ღიობებს დამატებით ავიწროებენ. ამავე მიზეზით, შესასვლელებისა და პასტოფორიუმების თავზე გაიჭრა არქიტრავეები და

მათ ზევით ძველი წყობა. დასავლეთის ფასადზე ძველი წყობა გამოჩენილია კვამლსადენების მოწყობის მიზნით. დასავლეთიდან ტაძარს მიამენეს მრავალსართულიანი სამრეკლო, რომელმაც დაფარა დიდებული ძველი შესასვლელი ღია ლუნეტით. ხის კანკელით მთლიანად მოწყვეტეს აფსიდა ტაძრის მთავარ სივრცეს, მის მთავარ ნაწილზე დაამენეს სფერული თავის მქონე აგურის პატარა ცრუ გუმბათი და ბოლოს ტაძარი გარედან კირით შეათეთრეს.

ყოველივე ძველის სრული უარყოფა, დაუოკებელი სწრაფვა ნებისმიერი საშუალებებით დაფარონ იგი, წვრილმანი შელამაზების მანია და მშვენიერის შეგრძნების სრული არქონა - ასეთია XIX საუკუნის რესტავრაციის დამახასიათებელი ნიშნები. შედეგად მივიღეთ მახინჯი და ჭრელი შინაგანი სივრცე და არანაკლებ მახინჯი გარეგანი სახე.

ორი მხრე - ორი განსხვავებული მიდგომა კვლევისადმი

ვაჯამებთ რა გახსნის შედეგებს, უნდა ითქვას, რომ მიღებულია უზარმაზარი მასალა ანჩისხატის ბაზილიკის პირვანდელი სახის აღდგენასთან დაკავშირებული, თითქმის ყველა საკითხის გადასაწყვეტად, მისი ისტორიის ზოგიერთი ეტაპის, იმ უძველესი არქიტექტურული ფორმების დასადგენად, რომლებიც დღემდე ეჭვს იწვევდა (რამდენადაც სხვა ძეგლებში ისინი არ შემოინახა ან დანგრეული და დამახინჯებული სახით მოაღწია ჩვენამდე), ძველი სამშენებლო ტექნიკის, დეკორისა და ა.შ. საკითხთა დასაზუსტებლად და დასახასიათებლად.

IV. პიოლოგრაფია

XVII საუკუნის მეორე ნახევრამდე ანჩისხატის ტაძარი ქართულ მატინანეებში არ იხსენიება და როგორც ქვემოთ დავინახავთ, ასეთი რამ არც შეიძლებოდა ყოფილიყო. მასზე პირველი, ძალზე მწირი ცნობები წერილობით წყაროებში XVII საუკუნის მეორე ნახევრიდან ჩნდება, მაგრამ ისინი უმეტეს წილად შეეხება თვით ანჩის განთქმულ ხატს, წარწერებს სამრეკლოსა და საეკლესიო ზარზე, თუმცა მოიხსენიება “ანჩის” საყდარიც [11. 418].

ფრანგი მოგზაური ე. შარდენი, რომელიც თბილისში 1671 წელს ჩამოვიდა, ქალაქის აღწერისას ასახელებს მთავარ ქართულ ტაძრებს. ანჩისხატის შესახებ, რომელსაც იგი “ანგესკატს” უწოდებს, შარდენი წერს “მას აგრეთვე საკათალიკოსო ეწოდება..., ეს ეკლესია მდინარის პირას მდებარეობს”, მაგრამ შენიშვნებში ეკლესიასწორად არის სახელდებული და აღნიშნულია სამრეკლოზე ქართული წარწერის არსებობა [12. 77-78].

გრავეურაზე, რომელიც მის ნაშრომს ახლავს, წინა პლანზე, სასახლის ნაგებობათა მარჯვნივ, ბაზილიკისათვის დამახასიათებელი სილუეტის მიხედვით, რომელიც ასო E-თი არის აღნიშნული, ადვილად შეიცნობა ჩვენი ძეგლი.

მეორე ფრანგი მოგზაური, ბოტანიკოსი ე. დე ტურნეფორი (1656-1708 წწ.), რომელიც თბილისში 1701 წელს ჩამოვიდა, თავისი ნაშრომის ტექსტში ანჩისხატს არ მოიხსენიებს, მაგრამ ქალაქის პანორამაზე ეს ტაძარი გამოსახულია ბაზილიკისათვის დამახასიათებელი მოცულობებით.

XVIII ს. გამოჩენილი ქართველი ისტორიკოსი და გეოგრაფოსი ვახუშტი ბაგრატიონი (1696-1757წწ.), იძლევა ტაძრის მოკლე, მაგრამ ზუსტ აღწერას და მოჰყავს მისთვის ცნობილი ისტორიული

მასალა: "...არს კულად ანჩისხატი დიდი, უგუმბათო კათალიკოსის სა. შემუსვრილი აღაშენა კათალიკოსმან დომენტიმ" [13. 334,335,439]. მის მიერვე შედგენილ ქალაქის გეგმაზე, ბაზილიკა ნ ნომრით არის აღნიშნული (ფოტო 42).

ცნობილი ფრანგი მეცნიერი - ქართველოლოგი მარი ბროსე (1802-1880 წწ.), რომელმაც ანჩისხატის ტაძარი 1848 წელს მოინახულა და ძირითადად წარწერებით იყო დაინტერესებული, წერს: "ამ ძეგლის არქიტექტურამ ვერ მოახდინა ჩემზე შთაბეჭდილება ვერც პროპორციებით, ვერც მოხდენილობით (elegance)". მას მოჰყავს საინტერესო ცნობები ძეგლის გვიანდელი მოხატულობის შესახებ, რომელიც სხვა ქართულ ეკლესიებში ნანახ მხატვრობასთან შედარებით უკეთესად მიაჩნია. მოხატულობის ავტორად იგი მიიჩნევს ერთ-ერთს "ორ ახალგაზრდა ოვნატამოვთაგან, რომელნიც პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში სწავლობდნენ" [14. 28].

თვალსაჩინო ქართველი მეცნიერი და საზოგადო მოღვაწე პლატონ იოსელიანი (1809-1875), თვლიდა, რომ "ანჩისხატის ტაძარი აგებულია VII საუკუნეში, ადარნასეს მეფობის დროს, მას შემდეგ, რაც კათალიკოსად აირჩიეს ბაბილა. ადგილობრივ სასულიერო პირთა წარმომადგენელი"... "არქიტექტურული სტილი ადგილობრივი, ქართული, ძველებური... ეს ეკლესია უგუმბათოა, 4 სქელ ქვის სვეტს ეყრდნობა, რომლებზედაც სამი კამარაა გადაყვანილი. ამათგან შუათანა გვერდითებზე უფრო მაღალია" [15. 24-33].

შემდგომ მას მოჰყავს ხატებზე და სამრეკლოზე მოძიებული წარწერები და გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ კათალიკოს დომენტის სიგელში მოხსენიებული "ზარის საყდარში", რომელსაც იგი, როგორც თავის კარის ეკლესიას, ვენახებს სწირავს, ანჩისხატის ეკლესიას გულისხმობს, რომელიც ასევე კათალიკოსის კარის ეკლესიას წარმოადგენს.

ლ. ბაქრაძე (1826-1890 წწ.) იმეორებს კათალიკოს ბაბილას მიერ VII საუკუნეში ანჩისხატის აგების მოსაზრებას. იგი მოკლედ აღწერს ძეგლს და ამბობს: “ანჩისხატის ეკლესია ტიფლისშია, ქალაქის ძველ ნაწილში, მტკვრის მარჯვენა ნაპირზე. თავდაპირველად უგუმბათო, იგი ეყრდნობა ქვის ოთხ სვეტს, რომლებზედაც გადაყვანილია სამი კამარა...” შემდგომ, ისე როგორც ყველა წყაროში, ტექსტის უმეტესი ნაწილი ეძღვნება ხატსა და წარწერებს [16. 28-29].

შემდგომი მცირე ნაშრომი, რომელიც უკვე მთლიანად თვით ბაზილიკას ეძღვნება, პ. კარბელოვს (კარბელაშვილს) ეკუთვნის. იგი გამოიცა ჭერ რუსულ [17], მოგვიანებით კი ქართულ ენაზე [18].

ანჩისხატის წინამძღვარმა, რომელსაც გულწრფელად აინტერესებდა ყოველივე, რაც კი ამ ტაძარს უკავშირდებოდა, თავის ბროშურაში თავი მოუყარა ყველა იმ დროისათვის ხელმისაწვდომ ცნობას. იმეორებს რა იგი ცნობილ მონაცემებს კათალიკოს ბაბილას მიერ ტაძრის აგების თაობაზე, თავის წინამორბედებზე უფრო დაწვრილებით აღწერს ტაძრის ნაგებობას. მისი შენიშვნები ძეგლის არქიტექტურასა და დეკორზე ამჟღავნებს გარკვეული დაკვირვების უნარსა და ქართული ხუროთმოძღვრების სხვა ძეგლების ცოდნას. მაგრამ გვხვდება ისეთი კუროზებიც, როგორცაა ტაძრის კედლების აღწერა, რომლებიც თითქოსდა “უსწორმასწორო ლოდებითაა” აგებული. ამ შრომაშიც დიდი ადგილი ეთმობა თვით ხატისა და წარწერების აღწერას. გარდა ამისა, მასში მოტანილია ცნობები ალექსი-მესხიშვილების ოჯახზე, რომლის წარმომადგენელთა რამოდენიმე თაობა XVII საუკუნიდან მოყოლებული ამ ტაძართან იყო დაკავშირებული. ძალზე საინტერესო ცნობებია დიმიტრი ბაქრაძის შესახებ, რომელსაც 1876 წ. გადაურჩენია XVII საუკუნის სამრეკლო: თურმე ახალი სამრეკლოს მშენებლობის გამო მისი დანგრევაც ყოფილა განზრახული. იგი გვაწვდის აგრეთვე ზოგიერთ ცნობას ძეგ-

ლის მოგვიანო ისტორიის შესახებ და იმეორებს მოსაზრებას, რომლის თანახმად ტაძარს “ზარის ეკლესიასაც” უწოდებდნენ.

ამგვარად, როგორც ზემოთქმულიდან ჩანს, რაც კი მოიპოვებოდა სპეციალურ ლიტერატურაში XVII საუკუნიდან მოყოლებული XX საუკუნის პირველი მესამედის ჩათვლით, ძალზე ცოტას გვაძლავს ამ ნაგებობის პირვანდელ სახეზე და კიდევ უფრო ნაკლებს - მისი აგების თარიღსა თუ ისტორიაზე. მაგრამ [1936 წ. აკად. გ.ჩუბინაშვილი თავის “ქართული ხელოვნების ისტორიაში” [19. 50], V-VI სს. ძეგლებისადმი მიძღვნილ თავში გეგმის ხასიათზე და იმ მცირერიცხოვან არქიტექტურულ ფორმებსა და დეტალებზე დაყრდნობით, რომლებიც იმ დროს გაუხსნელად შეიძლებოდა დაგვეჩვენა, ანჩისხატს VI საუკუნის დასაწყისით ათარიღებს. ამავე დროს იგი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ ვახტანგ გორგასლის ვაჟისა და მემკვიდრის - დაჩის მეფობაში, “მოქცევაჲ ქართლისაჲ”-ში მოყვანილი ცნობები იბერიის დედაქალაქ თბილისში წმ. მარიაშის ეკლესიის მშენებლობის შესახებ, სწორედ იმ ნაგებობას გულისხმობს, რომელიც XVII საუკუნიდან მოყოლებული, მასში ანჩის ხატის გადატანის შემდეგ “ანჩისხატად” მოიხსენიება, თუმცა კვლავ წმ. მარიაშის სახელზე არის ნაკურთხი.)

აკადემიკოსი შ. ამირანაშვილი თავის “ქართული ხელოვნების ისტორიაში” [20. 107] მოკლედ მოიხსენიებს ანჩისხატსაც. იგი თვლის, რომ ეს ტაძარი ბოლნისის სიონზე გვიანაა აგებული, თუმცა, მისი აზრით, ძეგლი შეიცავს არქაულ ელემენტებსაც გეგმაში მრგვალი ფორმის მქონე სვეტების სახით, რომელიც სირიული ბაზილიკებისთვისაა დამახასიათებელი, ხოლო საქართველოში ანჩისხატის გარდა, სამშვილდის ბაზილიკაში გვხვდება, რომელსაც იგი VI საუკუნეს მიაკუთვნებს.

ძველი ქართული ხუროთმოძღვრებისადმი მიძღვნილ ყველა გვი-

ანდელ შრომაში ავტორები მხოლოდ აკად. ჩუბინაშვილის მოსაზრებებს იმეორებდნენ, რაც სავსებით ბუნებრივია, რამდენადაც დიდი ხნის განმავლობაში ძეგლი კვლავ შეუსწავლელი იყო.

◀ შემდგომმა სამუშაოებმა დაადასტურა აკად. გ. ჩუბინაშვილის ჰიპოთეზის მართებულობა ანჩისხატისა და “მოქცევაჲ ქართლისაჲ”-ში მოხსენიებული წმ. მარიაჲმის ეკლესიის იგივეობაზე. მათ აგრეთვე გვიჩვენეს, რომ ძეგლის ზოგიერთი არქიტექტურული ფორმა ისეთი არ აღმოჩნდა, როგორც ეს ანჩისხატის პირველ მკვლევარს წარმოედგინა. ▶

V. წარწერები

ბაზილიკის ერთადერთმა ლაპიდარულმა წარწერამ ჩვენამდე მხოლოდ უმნიშვნელო ნაწილების სახით მოაღწია. ისინი შემონახულია ჯვრის ამალღების რელიეფის ორ ფრაგმენტზე და ჩაყოლებულია XVII საუკუნეში აღდგენილი დასავლეთი ფასადის ზედა ნაწილში, მიწის დონიდან დაახლოებით 11 მეტრის სიმაღლეზე, რაც მათ თითქმის შეუმჩნეველს ხდის [21].

ნახ. 25. ანისხატი, „ჯვრის ამალღების“ რელიეფის წარწერა.

აღნიშნული წარწერიდან სრულად შემონახა მხოლოდ 5 ასო და მეექვსის ქვედა ნაწილი. წარწერა ასომთავრულია. გრაფემების სიმაღლე 5-6 სმ-ია და ერთი ხაზით არიან ჩაჭრილი ქვის სიბრტყეში. წარწერის შემორჩენილ ნაწილს, განკვეთილობის და ქარაგმის ნიშნები არ გააჩნია.

გრაფემათა შესრულების არქაული ხასიათი აშკარად მეტყველებს მათ სიძველეზე. ეს არის ჯერ კიდევ თავშეკრული და უკვე მუცელგახსნილი გრაფემა - **ჟ**, ასევე ჯერ კიდევ მარყუებგაუხსნელი გრაფემა - **რ** [22. 32,33].

მართალია, წარწერა, განსხვავებით უძველესი ქართული წარწერებისაგან, არ არის რელიეფური ასოებით შესრულებული, მა-

გრამ ამ შემთხვევაში შეუძლებელია არ გავითვალისწინოთ ერთი მხრივ, ის გარემოება, რომ არსებობს V-VI სს. დათარიღებული ე.წ. “ბარნაბას ჯვრის” წარწერა [22. 83,84], სადაც დასაწყისი შესრულებულია ჩაკვეთილი ასოებით, ხოლო დასასრული - რელიეფურით; მეორე მხრივ, და რაც მთავარია, რელიეფური წარწერა “ჯვრის ამალღების” სცენასთან ერთად, ნამდვილად დაარღვევდა ამ რთულ და სიმეტრიულ კომპოზიციას.

გრაფემათა ერთი ჯგუფი მოთავსებულია ჯვრის გამოსახულებიან ქვაზე. იგი შედგება სამი ასოსაგან:

ჟ - მხედრული მ

ფ - მხედრული ფ

ჯ - მხედრული ა

გრაფემათა მეორე ჯგუფი შემორჩენილია მარჯვენა, ანგელოზის გამოსახულებიან ფილაზე. იგი ამოკვეთილია ქვის ქვედა ნაწილის ცენტრში. პირველი ასოდან გადარჩენილია მხოლოდ ქვედა ნაწილი, რომლითაც შეიძლება დასრულდეს შემდეგი ასოები:

ს - მხედრული ს

ხ - მხედრული ჰ

ყ - მხედრული უ

ჩ - მხედრული წ

გრაფემათა პირველი ჯგუფი შეიძლება წაკითხულ იქნას როგორც “მეფისა” ან “მეფესა”.

რაც შეეხება გრაფემათა მეორე ჯგუფს, მისი პირველი ასო, ალბათ, განეკუთვნებოდა წინამდებარე, უკვე დაკარგულ სიტყვას, მომდევნო ორი - შესაძლოა იყოს შემდეგი სიტყვების დასაწყისი: “შეიწყალე”, “შეხეწიე”, “შეწევნითა”.

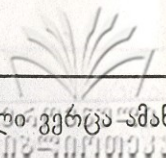
თავდაპირველად წარწერამ, რომელიც არ შეიცავდა არც ტიტულის ვინაობას, არც მეფის მოხსენიებას, ვისი მმართველობის ხანაშიც შეიძლება გვევარაუდოთ ტაძრის აგება - ერთგვარად იმედი გაგვიცრუა, თითქოს მხოლოდ პალეოგრაფიული ანალიზის მეშვეობით შეგვეძლო შენობის დათარიღება. მაგრამ მალე ცხადი გახდა, რომ ეს რამოდენიმე ასო შეიცავს უძვირფასეს ინფორმაციას. თვით ფაქტი, წარწერაში მეფის ტიტულის მოხსენიებისა, უდავოს ხდის, რომ იგი შესრულებული უნდა იყოს არა უგვიანეს 523 წლისა, ე.ი. მანამდე ვიდრე ირანი გააუქმებდა სამეფო ხელისუფლებას საქართველოში [23. 106].

ამგვარად, თუ მხედველობაში მივიღებთ მემატიანის ცნობას იმის შესახებ, რომ დაჩის მეფობის ხანაში თბილისში აშენდა „წმ. მარიაჰის“ ეკლესია [24. 722], აგრეთვე, აკად. გ. ჩუბინაშვილის ჰიპოთეზას, რომლის მიხედვითაც ეს ეკლესია იდენტიფიცირებულია ბაზილიკასთან, რომელიც 1675 წ. აღდგენითი სამუშაოების შემდეგ აკურთხეს ღვთისმშობლის სახელზე და ამიერიდან იგი მოიხსენიება როგორც ანჩისხატი [19. 50] - ნათელი გახდება, რომ აღნიშნული წარწერა ადასტურებს როგორც მემატიანის ცნობას, ასევე მეცნიერის ვარაუდს და იგი შეიძლება წაკითხულ იქნას შემდეგი სახით:

/უფალო/ მეფესა /დაჩის/ შეხეწიე. (კვადრატულ ფრჩხილებში მოთავსებულია წარწერის აღდგენილი ნაწილები).

ამგვარ წაკითხვას არ ეწინააღმდეგება აგრეთვე ასოთა განლაგება რელიეფის ქვემოთ - წარწერის შემორჩენილ ნაწილებს შორის ქვის ზედაპირი დაზიანებულია, მაგრამ ეს მანძილი საკმარისია იმისათვის, რომ აქ მოთავსდეს ოთხი ასო, რომლისგანაც შედგება მეფის სახელი.

წარწერაში სიტყვა “მეფის” არსებობა ეწინააღმდეგება XIX საუკუნეში დამკვიდრებულ აზრს, რომ ტაძარი აგებულია ბაზილიკათალიკოსის მიერ VII საუკუნეში, ადარნასეს მმართველობის პერიოდში [25. 28-29; 15. 17. 6,7]. ადარნასესთვის მეფის ტიტულის მისადაგების შესახებ მემატიანე გვაუწყებს: “... სხუა ყოველი ქართლი

დაიპყრა ადარნასე ბაკურის ძემან და მეფობისა სახელი ვერცა ამან იკადრა..." [26. 226].

მეორე ლაპიდარული წარწერა, რომელიც ბაზილიკას ეხება, ჩაყოლებულია XVII ს. აგებული სამრეკლოს დასავლეთი ფასადის წყობაში. იგი ამოკვეთილია თეთრი ფერის ერთმანეთის თავზე მდებარე ორ ქვაზე. წარწერა მხედრული ასოებითაა შესრულებული. თითოეული სიტყვის შემდეგ დასმულია ორი წერტილი. დაქარაგმების ნიშნები არ არის, მაგრამ ზოგიერთი სიტყვა შემოკლებულია:

“ჩუენ: ქრისტეს: მიერ: კურ

თხეულმან: ბატონიშვილმან:

კ/ათალიკო/ზმან: დომენტი: აღვაშენე: სამრ:

ეკლო: და: განვახლე: საყდარი: ესე:

სულისა: ჩვენისა: საოხად: მეფობასა:

ქართველთასა: შანავაზისასა: ქ/ორონიკონ/სა ტნივ

ლ/მერ/თ/მან: განაგრძოს: მეფობა: მათი:

წარწერა გვაუწყებს სამრეკლოს აგებისა და ტაძრის განახლების თარიღს - 1675 წელს. ტაძრის სახელწოდება არც აქ არის მოხსენიებული.

ანჩისხატის მესამე წარწერა ფრესკულია, გახსნილი და წაკითხული მხატვარ-რესტავრატორის შალვა აბრამიშვილის მიერ [27].

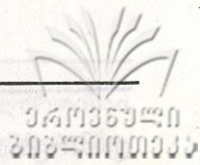
წარწერა მოთავსებულია აფსიდის ჩრდილოეთი კუთხის ზედა ნაწილში. ისევე, როგორც ზემოთ აღნიშნული წარწერა, ისიც მხედრულია, თუმცა ასოები ისე საგულდაგულოდ არ არის გამოყვანილი. სიტყვები ერთმანეთისაგან გამოყოფილია ორი წერტილის საშუალებით, სიტყვაში - “კათალიკოსი” არის ქარაგმის ნიშანი:

“ქ: ჩუენ: ქარ/თ/

ლისა კ ზმა

ძემან

/ა/ მილაზორი/ი/ი

ოათამ ნიკო/ლოზმა/
/ც/ოდვათა ჩ/ვენთა/
შესანდობლად
მეფობასა გიორგისა
ქორონიკონსა ტა

კათალიკოსი ნიკოლოზ ამილახვარი, რომელიც აირჩიეს დომენტის გარდაცვალების შემდეგ, ცნობილია, როგორც მხატვართა მფარველი და რიგი მოხატულობის დამკვეთი [28. 149, 150; 17,15; 29].

აფსილში შემონახულია ტრაპეზის ქვა. იგი სწორკუთხა მოხაზულობისაა, დაბალი ბაზითა და ზემოდან გადახურული 23 სმ. სიმაღლის კვადრატული ფილით. ამ ფილის დასავლეთ და სამხრეთ მხარეს მიკრული იყო ძლიერ დაზიანებული ქაღალდის ჯვრები, მკრთალი მელნით შესრულებული, იდენტური წარწერებით (ჯვრები გადაეცა საქ.მეცნიერებათა აკადემიის ხელნაწერთა ინსტიტუტს). დასავლეთის ჯვარი, მარჯვენა და ქვედა მკლავებით და მკლავთა გადაჯვარედინების ადგილიდან დიაგონალურად გამოზრდილი ისრისებური წანაზარდებით შედარებით უკეთესად არის შემონახული, ხოლო მისი მარცხენა და ზედა მკლავები აღარ არსებობს.

ქაღალდი მკვრივია, გაყვითლებული, წარწერა მხედრული, მხოლოდ ისრისებურ წანაზარდებზეა ასომთავრული ასოები. წარწერა გაწაფული ხელით, საგულდაგულოდ არის გამოყვანილი. იგრძნობა კალიგრაფიული სკოლა, რომლის წარმომადგენლებიც აქტიურ მონაწილეობას ეწეოდნენ XVII საუკუნის დასაწყისიდან. ამ სარბიელზე განსაკუთრებით გამოირჩეოდნენ ალექსი-მესხიშვილთა და მაღალაძეთა დინასტიები [17. 82]:

ოთხ ისრისებურ წანაზარდზე ასომთავრულით შესრულებულია შემდეგი: ზედა მარცხენა მხარეს - **ქ** ჯვარი; ზედა მარჯვნივ - **ჟ** ჭრისტეს; ქვედა მარცხენა მხარეს - **ქ** ძლევაჲ; ქვე-

და მარცხნივ - **მქთთ** მტერთაჲ.

ძირითადი წარწერა, ჯვრის ზედა და მარცხენა მკლავების განადგურების გამო, არასრულია.

.....დედოფლისა ღვთის მშობელი /სა/

.....ყოვლად სანატრელისა საქართველოს კათალიკოზ

პატრიარქის

ბატონიშვილის

ანტონისათა მე

ფობასა თეიმუ

/რაზისა/ პორფიროვანის

აქათ ჩ/ღმვ/

1746

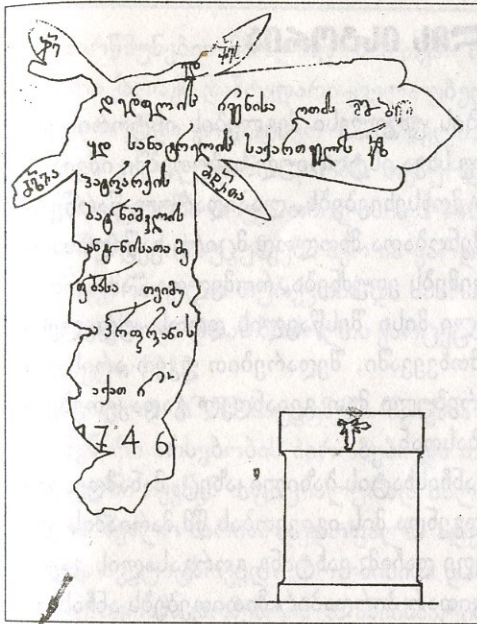
მარმარილოს ფილაზე, ურთულესი ასომთავრულით შესრულებული ბოლო, მეხუთე ლაპიდარული წარწერა აღმოჩნდა - 1958 წ. XIX ს. სამრეკლოზე. პ.კარბელაშვილის [17. 43,44] ცნობის მიხედვით, წარწერიანი ქვა მოთავსებული იყო ანჩისხატის სემინარიის შესასვლელის თავზე. 1795 წ., ალა-მაჰმად ხანის შემოსევის შედეგად დანგრეული სემინარიის, წარწერიანი ქვა გადატანილ იქნა ეკლესიის სამკვეთლოში, ხოლო შემდეგ იგი მოხვდა ახალ სამრეკლოზე [30].

ქვა წაგრძელებული ფორმისაა, წაკვეთილი ბოლოებით. წარწერა სამსტრიქონიანია. თითოეული სტრიქონი ჩაწერილია წაგრძელებულ სწორკუთხედში, რომლის ფონი ჩაღრმავებულია. ასოების და ქვის ზედაპირი ერთ სიბრტყეშია. ასოები სტილიზებული და დახვეწილია. მარჯვნივ მითითებულია თავი შესაქმედან ხოლო მარცხნივ - სემინარიის გახსნის თარიღი:

შესაქმე

28-17

„ვითარ საშინელ არს ადგილი ესე. და არა არს სხვა ესე გარ-

ნახ. 26. ანჩისხატი.
წარწერა ქალაქის კვარზე.

სახლისა ღმერთისათვის
ესე არს ბჭევი ცათათმე
ფობასა თეიმურაზისა
17⁰-55

და ძისა მისა ირაკლი-
სა პატრიარქობასა ანტონ-
ნისა”.

ძეგლზე აღმოჩენილი 5
წარწერიდან მხოლოდ ორი
მიეკუთვნება ტაძარს და
ერთი - 1683 წლის მოხა-
ტულობას. ჩვენ საჭიროდ
ჩავთვალეთ მოგვეყვანა და-
ნარჩენი ორი წარწერაც,
რომელიც აშკარად მეტყვე-
ლებს სასულიერო პირთა
მოღვაწეობაზე ისლამის მო-
ძალების, ქვეყნისათვის მძი-

შე პერიოდში. ხსნიდნენ რა სასწავლებლებს, სემინარიებს, აკადემი-
ებს, იწერდნენ და ასურათებდნენ წიგნებს, ამით თავისი წვლილი შე-
ჰქონდათ ქართული კულტურის გადარჩენისათვის ბრძოლაში. განსა-
კუთრებით დიდი სამუშაო გასწიეს მათ ამ მხრივ ანჩისხატის ეკლესი-
აში.

VI. ქველის ისტორია

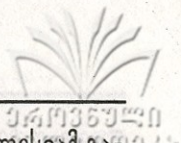
ქართული ხუროთმოძღვრების უძველესი ძეგლების ისტორია ძირითადად ძველ მატთანეებსა თუ სხვა ისტორიულ საბუთებში იშვიათსა და მეტისმეტად ლაკონიურ მოხსენიებებს, ლაპიდარულ წარწერებს, (ერთნიცა და მეორენიც შენობათა მხოლოდ მცირე ნაწილისათვის მოგვეპოვება) და იმ მონაცემებს ეფუძნება, რომელთა “ამოკითხვა” თვით ძეგლზეა შესაძლებელი მისი შესწავლის დროს. უძველესი ძეგლების შესახებ, უმეტეს შემთხვევაში, შედარებით უკეთ არის გაშუქებული ფაქტები - დაკავშირებული მათ გვიანდელ გადაკეთებებთან, აღდგენასთან თუ შეკეთებასთან.

ასეთივე მდგომარეობა იყო ანჩისხატის ბაზილიკაზეც, მანამდე, ვიდრე აკად. გ.ჩუბინაშვილი დაადგენდა მის იგივეობას წმ.მარიამის ეკლესიასთან, რომელიც ააგო მეფე დაჩიმ, ვახტანგ გორგასალის ვაჟმა და მემკვიდრემ [19. 50], ვერავითარ პირდაპირ მითითებებს ანჩისხატის ეკლესიის აგების თარიღსა და აღმშენებლის ვინაობაზე მატთანეებში ვერ პოულობდნენ.

სამრეკლოს დასავლეთის ფასადზე შემონახული ადრევე ცნობილი წარწერა მხოლოდ 1675 წ. ტაძრის აღდგენას გვაუწყებს.

ამრიგად, აკად. ნ.ჩუბინაშვილის მიგნების წყალობით, (რომლის სიზუსტე შემდგომში დადასტურდა ძეგლზე შემონახული უძველესი ლაპიდარული წარწერის ანალიზით) [8], ზუსტად დადგინდა აშენების თარიღი, ქტიტორის ვინაობა და ძეგლის პირვანდელი დასახელება.

ცნობა წმ.მარიამის ეკლესიის შესახებ, მოყვანილი “მოქცევაჲ ქართლისაჲ”-ს მატთანეში, აღმოჩნდა ამ ტაძრის ერთადერთი ხსენება თერთმეტ საუკუნეზე მეტი პერიოდის განმავლობაში და, ამრიგად, ჩვენთვის უცნობია მთელი მისი ისტორია VI საუკუნის დასაწყისიდან XVII საუკუნის მეორე ნახევრამდე.

დარწმუნებით მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ ამ ეკლესიამ განაგრძო იზიარა ქალაქს დამტყდარი ყველა უბედურება. განსაკუთრებით ტრაგიკული უნდა ყოფილიყო 1226 წელი, როცა თბილისი აიღო და დაანგრია ჯალალედინის ჯარმა. თემურლენგის მრავალგზის შემოჭრას საქართველოში მოყვა თბილისის 1440, 1477 და 1488 წწ. აოხრება. არც შემდეგი საუკუნეები იყო ია-ვარდით მოფენილი. XVII საუკუნემდე საქართველო თურქეთსა და სპარსეთს შორის ბრძოლის ასპარეზად რჩებოდა და ამ ბრძოლის ქარცეცხლს არაფერი გადაურჩა ხელუხლებელი [31].

მხოლოდ XVII საუკუნეში შეიქმნა ჩვენი ქვეყნისათვის შედარებით წყნარი არსებობის პირობები და თუმცა ქართველი მეფეები იძულებულნი იყვნენ ოფიციალურად ისლამი ელიარებინათ, სწორედ ამ დროს შეძლო მარიამ დედოფალმა აღედგინა ისეთი ძეგლები, როგორცაა სვეტიცხოველი, ბოლნისისა და ურბნისის ბაზილიკები, ხოლო კათალიკოსმა დომენტიმ კი ანჩისხატი.

კათალიკოსად კურთხევის შემდეგ უფლისწული დომენტი (1659-1675) დაუყოვნებლივ შეუდგა თავისი საკათალიკოსოს კარ-მიდამოს მოწესრიგებას - ტაძრის აღდგენასა და სამრეკლოს მშენებლობას. პ.კარბელაშვილი თვლის, რომ სამრეკლო მხოლოდ აღადგინეს, მაგრამ არც თვით სამრეკლო, არც მასზე შემორჩენილი წარწერის ტექსტი ამას არ ამართლებს [17. 43, 44].

XVII საუკუნის აღდგენითი სამუშაოების მოცულობითა და მასშტაბით თუ ვიმსჯელებთ, ამ დროისათვის ტაძარი ჩამოშლილი ნავთაშორისი ბოძებით, გადახურვის დანგრეული კამარებით, და მთავარი ნავის ძლიერ დაზიანებული კედლებით უნდა მდგარიყო.

სარესტავრაციო სამუშაოების დამთავრების შემდეგ ტაძარი აკურთხეს ღვთისმშობლის მიძინების სახელზე [19. 50], რაც კიდევ ერთხელ ადასტურებს ტაძრის პირვანდელი სახელწოდების შესახებ ავად. გ.ჩუბინაშვილის შეხედულებების სისწორეს. იმ პერიოდშივე ტაძარ-

ში გადაასვენეს საყოველთაოდ განთქმული “ხელთუქმნელი ხატიუფლისა”, წამოდებული თურქების მიერ XVI საუკუნეში დაპყრობილი ანჩის კათედრალიდან და შექმნილი კათალიკოს დომენტის მიერ [17. 13,14].

ამის შემდგომ ისტორიულ საბუთებში პირველად გამოჩნდა ამ ტაძრის ახალი სახელწოდება - “ანჩისხატი”.

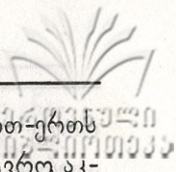
არსებობდა აზრი, რომ ტაძარს “ზარის ეკლესიაც” ეწოდებოდა [17. 5]. პ.კარბელაშვილის მოსაზრებით, ეს სახელწოდება შეიძლება წარმოშობილიყო VIII-IX სს, არაბთა ბატონობის პერიოდში, როდესაც მხოლოდ ამ ტაძარს, როგორც კათალიკოს-პატრიარქის კარის ეკლესიას, ჰქონდა პრივილეგია, ზარების რეკვით ემცნო ხალხისათვის ღვთისმსახურების დასაწყისი [17. 41].

ცნობები იმაზე, თითქოს 1680 წელს კათალიკოს ნიკოლოზ ამილახვრის, ხოლო განმეორებით 1814 წელს, დეკანოზ დიმიტრი ალექსი-მესხიშვილის დაკვეთით, ზეთის საღებავებით განაახლეს ძველი მოხატულობა, მთლად ზუსტი არ აღმოჩნდა. გახსნამ გვიჩვენა, რომ კედლის მოხატულობის ძველი ფენა შესრულებულია, და არა ზეთის საღებავებით განაახლებული, კათალიკოს ნიკოლოზ ამილახვრის დაკვეთით 1683 წელს და რომ მას განმეორებითი აღდგენის არავითარი კვალი არ ამჩნევია.

ტაძარი ახლად იქნა მოხატული ზეთის საღებავებით XIX საუკუნის 40-იან წლებში, ალბათ, მართლაც დეკანოზ დიმიტრი ალექსი-მესხიშვილის (1778-1862 წწ.) დაკვეთით, ეს მოხდა უკვე იატაკის დონის ამღლების შემდეგ, რაზეც ნათლად მიგვითითებს იატაკს ზევით საკმაოდ მაღალი სადა პანელის არსებობა და ბიბლიური სცენების განაწილება ამ უკანასკნელის თავზე.

სწორედ ეს მოხატულობა დახვდა პ.კარბელაშვილს, როცა იგი 1898 წ. ანჩისხატის ტაძრის დეკანოზად დანიშნეს.

ცნობილი ქართველოლოგის მარი ბროსეს აზრით, მხატვრობა,

რომელიც მან ანჩისხატის ტაძარში იხილა, ეკუთვნოდა ერთ-ერთს ორ ძმა ოვნატამოვთაგან, რომლებმაც პეტერბურგის სამხატვრო აკადემიაში მიიღეს განათლება [14].

მაგრამ, ვინაიდან აკადემიაში ოვნატამოვთაგან მხოლოდ ერთი ძმა - აგაფონი სწავლობდა, (მეორე ძმა - იაკობი - ასაკის გამო აკადემიაში არ მიიღეს), სავარაუდოა, რომ სწავლის დამთავრებისა და თბილისში დაბრუნების შემდეგ 1844 წ. [32. 185,186] სწორედ მას შესთავაზა დეკანოზმა დიმიტრიმ ანჩისხატის ინტერიერის მოხატვა.

თავისი სტილით ეს მოხატულობა კარდინალურად განსხვავდება ძველი ქართული კედლის მხატვრობისაგან, მათ შორის - 1683 წ. შესრულებული ამავე ტაძრის მოხატულობისაგან და, უდავოდ, ეკუთვნის ადამიანს, რომელიც იცნობს XIX საუკუნის რუსი და ევროპელი მხატვრების ნამუშევრებს.

სავარაუდოა, რომ ამავე პერიოდში დაამენეს ცენტრალურ ნავს პატარა ცრუ გუმბათიც.

1855 წ. ტაძარში დადგეს ხის მოჩუქურთმებული კანკელი [17. 41], რომელმაც ქართული ტრადიციის საპირისპიროდ, ყრუ კედლით გამიჯნა აფსიდა ტაძრის მთავარი სივრცისაგან.

მას შემდეგ, რაც XIX საუკუნის შუა წლებში ტომეტის ფილებით დააგეს იატაკი, ტაძარმა თითქმის მთლიანად დაკარგა მსგავსება ძველი ქართული ხუროთმოძღვრების ძეგლებთან.

1876 წელს დასავლეთის ფასადთან ააგეს აგურის მრავალსართულიანი შელესილი სამრეკლო, რომელსაც შესასვლელი ჰქონდა მთავარი ნავის დასავლეთ კიდეში იმთავითვე მოწყობილ ხის პატრონიკედან.

დაბოლოს, ეკლესიაში, მისი გათბობის მიზნით, ღუმელები დადგეს, რაც თავისთავად ნაკლებად საინტერესო იქნებოდა, რომ არა კვამლსადენების მოწყობილობა. დასავლეთი ფასადის ძველ წყობაში სრულიად ბარბაროსულად გაანგრიეს ორი ფართო ვერტიკალური ღარი,

რომელიც მოგვიანებით გარედან ამოაშენეს ე.წ. "სტანდარტული" აგურით.

1958 წელს დაიწყო ძეგლზე სარესტავრაციო სამუშაოები, რომელთა ძირითადი ნაწილი თბილისის 1500 წლის ოუბილესადმი მიძღვნილი ზეიმისათვის დამთავრდა, დანარჩენი სამუშაოები კი შემდგომი, ერთი წლის განმავლობაში შესრულდა.

ამის შემდეგ ძეგლი ჩართეს ქალაქის დათვალიერების ტურისტულ მარშრუტში.

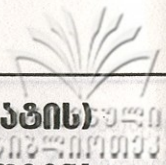
1981 წელს ტაძრის სამხრეთ-აღმოსავლეთით, მისგან სულ რამოდენიმე მეტრის დაშორებით, ქვაბულიდან მიწის ამოღების დროს, რომელსაც ქალაქის მესვეურების მითითებით ექსკავატორით თხრიდნენ საქართველოს ძეგლთა დაცვის საზოგადოების კონფერენცდარბაზის საძირკვლისათვის, XVII საუკუნის აგურით ნაგები რალაც შენობის მძლავრი კედლები გამოჩნდა. მისი მდებარეობით თუ ვიმსჯელებთ, ეს უნდა ყოფილიყო კათალიკოს დომენტის სასახლე, აგებული ტაძრის რესტავრაციისა და სამრეკლოს აშენების თანადროულად [33. ფოტო 41,42]. სამწუხაროდ, ნაცვლად იმისა, რომ გაეწმინდათ და შეესწავლათ ეს ოდესღაც სამსართულიანი შენობა, რომლისგანაც ჩვენამდე მხოლოდ ქვედა ორმა სართულმა მოაღწია, და მესამე სართულად მასზე ზემოხსენებული კონფერენცდარბაზი დაემშენებინათ, მიწაყრილი კათალიკოსის სასახლის გარშემო მისი მეორე სართულის დონემდე აწიეს და ეს უაღრესად საინტერესო ძეგლი, რომლის პირვანდელი და გვიანდელი სახე არაერთხელ დააფიქსირეს მოგზაურებმა, მხატვრებმა თუ ფოტოგრაფებმა [39], კვლავ მიწისქვეშ აღმოჩნდა, თანაც ამჟერად უფრო ღრმად, ვიდრე ადრე იყო.

ერთადერთი, რაც მოვახერხეთ - აღვადგინეთ სართულშორისი გადახურვა კედლებში შემონახული კოჭის ბუდეების მიხედვით, მაგრამ, რამდენადაც შემდგომში სასახლის ნაშთი გადახურეს ე.წ. "სიმკარებიით", დაფარეს მიწის ფენით და შემდეგ ზევიდან მობელტეს, თან მას

უზადაც რწყავდნენ, ხის კოჭები დალპა, ხოლო ნესტი კვლავაც ანადგურებს XVII საუკუნის ჩვენამდე მოღწეულ ამ ერთადერთ თბილისური სასახლის კედლებს.

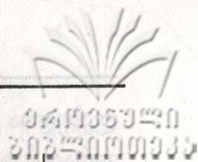
ამ შემთხვევამ კიდევ ერთხელ დაადასტურა ე.წ., მთავარი არქიტექტურული სამმართველოს “სარესტავრაციო საქმიანობის” სრული უსუსურობა, რომელიც არ უწევდა ანგარიშს არც ძველ გეგმარებას, არც ძველი ქალაქის ძეგლებს და ისწრაფოდა მხოლოდ და მხოლოდ გარეგნული ეფექტისა და იათფასიანი წარმატებისაკენ.

**VII. „წმინდა მარიაჲის“ (ანჩისხატის)
ეკლესიის პირვანდელი სახის აღდგენა**

წმინდა მარიაჲის ეკლესიის აღდგენის გრაფიკულ პროექტს საფუძვლად დაედო მისი გახსნის მონაცემები და VI საუკუნის დასაწყისის სხვა ძეგლების შედარებითი ანალიზი. ამ სამუშაოს შესრულება აუცილებელი იყო მთელი რიგი მიზეზების გამო. პირველ რიგში, ეს იყო ახლად ჩატარებული კვლევისას მიღებული შთაბეჭდილებების შეჯამება, რამაც მნიშვნელოვნად გაამდიდრა ჩვენი წარმოდგენები ამგვარ ძეგლის ტიპზე, რომელთაც ჩვენამდე ძლიერ დაზიანებული, თან გადაკეთებისა და აღდგენების გამო დამახინჯებული სახით მოაღწიეს. სრული აღდგენის პროექტი, რაც განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია, მომავალი სარემონტო-სარესტავრაციო სამუშაოების სწორი შერჩევის საფუძველი უნდა გამხდარიყო და იმის საშუალებად და გარანტად ქცეულიყო, რათა ძეგლის არც ერთი დეტალი არ დარჩენილიყო უყურადღებოდ, სანამ იგი არ იქნებოდა ბოლომდე გააზრებული, ღრმად შესწავლილი და სამომავლოდ რუდუნებით შენარჩუნებული.

მიუხედავად ძეგლის გახსნისა და გამოკვლევის შედეგად მიღებული უზარმაზარი მასალისა, მისი უძველესი სააღმშენებლო ფენის დანაკარგები ძალზე მნიშვნელოვანი აღმოჩნდა და VI საუკუნის ბაზილიკის პირვანდელი სახის აღდგენასთან დაკავშირებულ ყველა შეკითხვაზე პასუხის გაცემა მხოლოდ აღსადგენი ძეგლის მონაცემებით ვერ მოხერხდა. ეს, ბუნებრივია, მოითხოვდა იმ ძეგლების ზედმიწევნით, დეტალურად შესწავლასაც, რომლებსაც ანალოგიისათვის იყენებდნენ, რაც ასევე არ იყო ადვილი, რადგან ეს უკანასკნელნიც, თავის მხრივ, მოითხოვდნენ გახსნასა და შესწავლას. ამიტომ, თუმცა სამუშაოს ძირითადი ნაწილი, ზოგად ხაზებში, ანჩისხატის გახსნის შემდეგ მალევე დამთავრდა, მთელი რიგი საკითხების გადაწყვეტა გაცილებ-

ით გვიან მოხერხდა [35].

ბუნებრივია, რომ ანალოგიის საფუძველზე გადაწყვეტილი საკითხები, თეორიის სფეროში უნდა დარჩენილიყო, რამდენადაც მათი პრაქტიკული განხორციელება დაუშვებელია იმ გამონაკლისის გარდა, როცა ეს გზა ძეგლის შენარჩუნების ერთადერთი საშუალებაა.

ამჟამად, ჩვენ წინაშე მდგარი ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ამოცანა იყო ძეგლის გახსნის პროცესში არა ჩვენთვის სასურველი, არამედ რეალური სურათის დანახვა; ამისათვის აუცილებელი იყო მეცნიერებაში უკვე ჩამოყალიბებული და მიღებული სახეებისა და სქემების გავლენისაგან განთავისუფლება და იმის დანახვა და დაჯერება, რასაც ახალი მასალა გვაძლევდა, რამდენად მოულოდნელი და ზოგჯერ არასასურველიც ყოფილიყო იგი.

ეს უნარი განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია რესტავრატორისათვის, რამდენადაც საკუთარი კვლევის შედეგების პრაქტიკაში განხორციელების აუცილებლობა მას განსაკუთრებულ პასუხისმგებლობას აკისრებს. ამიტომ, ყოველი მისი დასკვნა ღრმად დასაბუთებული და მრავალგზის შემოწმებული უნდა იყოს, ხოლო მონაცემები ძალზე დიდი სიზუსტითა და საჭირო სისრულით ფიქსირებული და მისაწვდომი მათი გაცნობის ყოველი მსურველისათვის.

წმინდა მარიამის ეკლესიის პირვანდელი სახის აღდგენის სამუშაოს უნდა მოეცვა ყველა საკითხი, დაკავშირებული როგორც გეგმის გადაწყვეტასთან, ასევე შიდა სივრცის და გარე მასების სტრუქტურასთან, ფასადების კომპოზიციურ გადაწყვეტასთან, კონსტრუქციასთან და დეკორთან.

რამდენადაც ანჩისხატის ბაზილიკაში გახსნილი ზოგიერთი არქიტექტურული ფორმები და დეტალები, ასევე დეკორის ელემენტები, გვხვდება არა მხოლოდ ბაზილიკებში, არამედ ამ ეპოქის სხვა ტიპის ძეგლებშიაც, თითოეული ამ საკითხის განხილვისას არ შემოვიფარგლებით მხოლოდ ბაზილიკების მაგალითით, არამედ სადაც ეს აუცი-

ლებელია სურათის უფრო სრულად გამუქებისათვის, შეძლებისდაგვარად მაგალითების მაქსიმალურ რაოდენობას მოვიშველიებთ. ეს კი საშუალებას მოგვცემს მეტი დამაჯერებლობა შევძინოთ ამა თუ იმ დასკვნის სისწორეს.

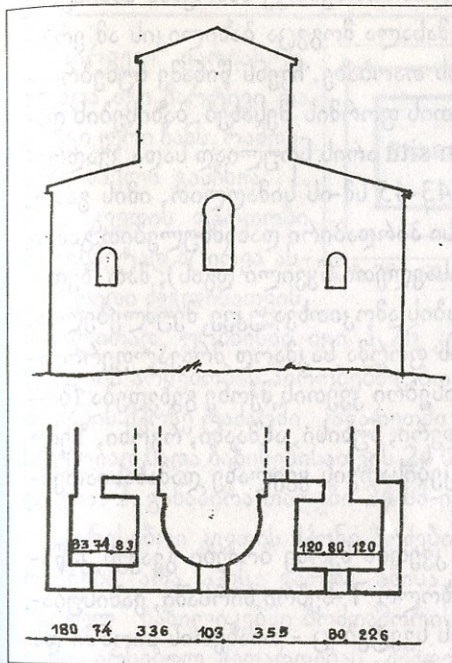
როგორც ცნობილია, ბაზილიკა, როგორც საკულტო შენობის ტიპი, უცხო იყო საქართველოს წინაქრისტიანული მონუმენტური არქიტექტურისათვის [36]. ამისდა მიუხედავად, ტაძრის ეს ტიპი სწრაფად გავრცელდა მთელ ქვეყანაში, როგორც მის აღმოსავლეთ, ისე დასავლეთ ნაწილებში [37]. ასევე იყო სირიაში, კაპადოკიაში, სომხეთში და ქრისტიანული აღმოსავლეთის სხვა ქვეყნებში. ბუნებრივია, ყოველი ქვეყანა, ამ თემას ხორცშესხმას საკუთარი სამშენებლო თუ შემოქმედებითი მიღწევებისა და ტრადიციების თანახმად განახორციელებდა.

ბაზილიკური ტიპის ტაძრების ასეთი პოპულარობა საქართველოში ყველაფრის მიუხედავად, ალბათ იმანაც განაპირობა, რომ ნაგებობის ეს ტიპი ტაძრის ზომის (კერძოდ მისი სიგანის) ტექნიკურად გაზრდის შედარებით იოლ საშუალებას იძლეოდა. იმის გამო, რომ ბაზილიკებში გრძივი ღერძის გასწვრივ სივრცე სამადაა დანაწევრებული და თითოეული ნავის გადახურვა ცალ-ცალკე ხდება, ტაძრის ტევადობის ორჯერ გადიდება შესაძლებელია კამარის დიამეტრის ზრდის გარეშე.

გეგმა

წმინდა მარიამის (ანჩისხატის) ეკლესიის აღდგენითი სამუშაოები დავიწყეთ მისი გეგმისა, გადაწყვეტისა და შიდა სივრცის სტრუქტურის ანალიზით, რაც ქართულ არქიტექტურაში ძირითადად განსაზღვრავს ძეგლის გარე მასების მოცულობასა და პროპორციებს.

როგორც გახსნამ გვიჩვენა, ანჩისხატის ბაზილიკის ყველა გარე კე-

ნახ. 27. ანჩისხატი.

ტაძრის აღმოსავლეთი ნაწილი.

თიდან ებჯინება და გვერდითი ნავეებიდან აქვს შესასვლელები. გარკვეულ ეჭვს ბადებდა ამ სათავსების სხვადასხვა სიგანე, მაგრამ ბაზილიკის ჩრდილო-აღმოსავლეთი კუთხის შესწავლამ და ინტერიერის მხრიდან პასტოფორიუმების სარკმლების განლაგებამ ზუსტად აღმოსავლეთი კედლების შუა ნაწილში არ დაადასტურა ეს ეჭვები (ნახ.27).

ალბათ, ტაძრის აღმოსავლეთი ნაწილის ასეთი დაგეგმარება განპირობებული იყო იმ დროს არსებული, მაგრამ დღეს უკვე ჩვენთვის გაუგებარი მიზეზით.

ძველი ნავთაშუა ბოძების სამი წყვილის საძირკვლების გახსნამ მნიშვნელოვნად გაამდიდრა ჩვენი წარმოდგენები ბაზილიკის გეგმაზე,

დელი დაახლოებით გვერდითი ნავეების თაღების ძირაშდ და მთავარი ნავის კედლების ზოგიერთი ნაწილებიც კი (ძირითადად ამ უკანასკნელის აღმოსავლეთ და ნაკლებად დასავლეთ კიდეებში) პირვანდელი აღმოჩნდა. აქედან გამომდინარე, ბაზილიკის გეგმის ძირითადმა მონახაზმა, ჩვენამდე უცვლელი სახით მოაღწია (ნახ.14).

ასევე ძველი აღმოჩნდა გეგმაში ნალისებრი აფსიდა, გარდა ჩრდილოეთი კუთხისა, რომელიც XVII საუკუნეში აფურით აღადგინეს და პასტოფორიუმების, რომლებიც მას ჩრდილოეთიდან და სამხრეთიდან

ხოლო ბოძების დასავლეთი წყვილის იმთავითვე ნაპოვნმა ბაზისებმა დამატებითი, თუმცა არასრული მასალა მოგვცა ბაზილიკის ამ ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი ნაწილის თაობაზე. ჩვენს წინაშე ბუნებრივად დაისვა კითხვა ამ ბოძების კვეთის ფორმის შესახებ. ბაზისების დასავლეთი წყვილი, შემონახული *in situ* არის სრულიად სადა კვადრატები, ზომით 140 x 140 სმ და 43-45 სმ-ის სიმაღლით. იმის გამო, რომ XVII საუკუნეში ისინი თავისი პირდაპირი დანიშნულებით გამოიყენეს (დღეს მათზე სვეტების დასავლეთი წყვილი დგას), მათ ზედპირზე ძველი ბოძების მოყვანილობის ამოკითხვა უკვე შეუძლებელია.

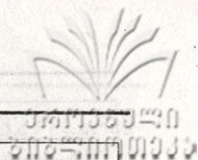
ქართულ ბაზილიკებში ბოძების ფორმა საკმაოდ მრავალფეროვანია, მაგრამ ყველაზე ხშირად ჯვრისებრი კვეთის მქონე გვხვდება (ბოლნისი, ურბნისი, ნატკორა, ზღუდერი, ნუნისი, ახშაანი, რკონი, ზემო ალვანი), რაც ქართული ბაზილიკებისათვის ყველაზე დამახასიათებლად ითვლება [38. 9,10].

მართკუთხა და კვადრატული კვეთის მქონე ბოძები გვაქვს კაწარეთში, კონდოლში და ქალეთში, ხოლო T-სებრი ხირსაში, ვაზისუბანში, ყუმში. არის მრგვალი კვეთის სვეტებიც - თიანეთის სიონში და სამშვილდის კომპლექსის ბაზილიკაში, ასევე ჯერ კიდევ შეუსწავლელ მუკუზნის ბაზილიკაში [39].

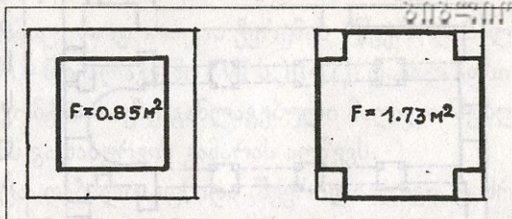
მოგვიანებით ბაზილიკების ბოძების კვეთი ძალზე რთულდება და გუმბათქვეშა საყრდენებისას ემსგავსება (პარხალი, ოთხთა ეკლესია, სანაგირე).

ანჩისხატის კვადრატულ ბაზებზე, სავარაუდოა, კვადრატული ან ტოლმკლავიანი ჯვრისებრი კვეთის მქონე ბოძები მდგარიყო. განივ კედლებთან შემონახული ნავთაშორისი თაღების სიგანიდან გამომდინარე, რომელიც 92 სმ-ს უტოლდება, გეგმაში კვადრატული ბოძების კვეთის ფართობი უნდა ყოფილიყო $0,92 \times 0,92 = 0,85$ კვ.მ. ჯვრისებრი ბოძის კვეთის სიბრტყე კი ორჯერ დიდი იქნებოდა $(0,92 \times 0,92) \times 0,92 \times 0,24 \times 4 = 1,73$ კვ.მ. (ნახ.28).

ანჩისხატი

პირველ ვარიანტს, თუმცა იგი მარტივი და ლოგიკური ჩანს, რამდენიმე ნაკლი გააჩნია: 1. მისი კვეთის ფართობი მეტისმეტად მცირეა ასეთი დიდი ძეგლისათვის.

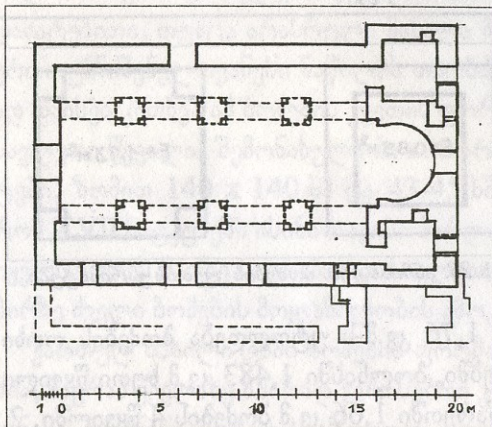
ნახ.28. ანჩისხატი. ბოძების კვეთის ვარიანტები.

მაგალითად, ურბნისში იგი 1,76 კვ.მ-ს უტოლდება ბოძების ოთხი წყვილის არსებობის პირობებში, ბოლნისში 1,483 კვ.მ ხუთი წყვილი ბოძების მქონე ტაძარში, კაწარეთში 1,66 კვ.მ ბოძების 4 წყვილში. 2. სრულიად სადა ბაზისებისათვის 24 სმ-იანი გაფართოება მეტისმეტად დიდია. 3. განაპირა თაღები 24 სმ-ით უფრო მცირეა შუათანებზე.

ჯვრისებრი კვეთის მქონე ბოძების ვარიანტს ზემოაღნიშნული ხარვეზები არა აქვს. გარდა ამისა, თუ თვალს მივადევნებთ ე.წ. “გრძელ” ბაზილიკებში ბოძთაშორისი მანძილისა და თვით ბოძის სიგანის არსებულ შეფარდებას, შემდეგ სურათს მივიღებთ:

ძეგლი	ბოძების რაოდენობა	თარიღი	ბოძთაშორისი მანძილის ბოძის სიგანესთან შეფარდება
1. კაწარეთი	4 წყვილი	V ს.	1.40
2. ბოლნისი	5 წყვილი	V ს.	1.79
3. ურბნისი	4 წყვილი	V ს.	1.90
4. ანჩისხატი	3 წყვილი	VI ს.	3.10 I ვარიანტი
5. ნაჭკორა	3 წყვილი	VI ს.	2.00 II ვარიანტი
6. ნუნისი	3 წყვილი	VI ს.	1.82
7. კონდოლი	2 წყვილი	VI ს.	1.85
8. ვაზისუბანი	2 წყვილი	VI-VII ს.	2.08
9. ხირსა	4 წყვილი	VI ს.	2.10
10. ახშაანი	2/1/ წყვილი	VI ს.	2.50

შინდა მარიამის (ანჩისხატის) ეკლესიაში ეს შეფარდება კვადრა-

ნახ. 29. ანჩისხატი. გვემა, აღდგენილი ჯვრისებრი კვეთის მქონე ბოძებით.

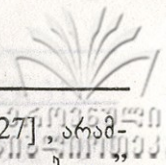
ტული კვეთის მქონე ბოძებისათვის 3.1 ტოლია, რაც სრულიად ამოვარდნილია საერთო სურათიდან, ხოლო ჯვრისებრი კვეთის ბოძებისათვის იგი 2.0 ტოლია, რაც სრულიად ბუნებრივია VI საუკუნის ძეგლისათვის, მითუმეტეს, რომ კვეთის ეს ფორმა ყველაზე უფრო დამახასიათებელია ქართული ბაზილიკებისათვის.

ამგვარად, ზემოთქმულიდან გამომდინარე, უნდა დავასკვნათ, რომ წმინდა მარიამის ეკლესიისათვის ბოძების ყველაზე შესაბამისი კვეთი არის ტოლმკლავიანი ჯვარი (ნახ. 29).

შიდა სივრცე

წმინდა მარიამის ეკლესიის შიდა სივრცის აღსადგენად ჩვენს ხელთა გვაქვს აღდგენილი გვემის მონაცემები და ძველი კედლების ჩვენამდე მოღწეულ წყობაში შემონახული მთელი რიგი დეტალები. უპირველეს ყოვლისა ეს არის დაბალი აფსიდა, მის ზევით აღმართული ვერტიკალური შუბლით და უკან განლაგებული ბნელი, ძნელად მისადგომი სათავსო-სამალავით (ნახ. 16 და 20).

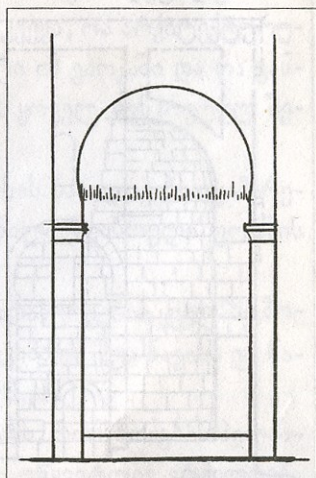
ასეთი დაბალი აფსიდები გვხვდება არა მხოლოდ სამნავიან და სამეკლესიან ბაზილიკებში (ბოლნისი, V ს., აკაურთა, V ს., კაწარეთი V ს., ურბნისი, V ს., ახმეტის ღვთაება, VI ს., რკონი VII ს., თიანეთის სიონი, VIII ს., ვანათი, V ს., ჭერემის მამა-დავითი VI ს., რუის-

პირის ყველაწმინდა, VI ს., და ალბათ ხირსა, V ს.) [4. 327], არამედ დარბაზულ ეკლესიებშიც, როგორცაა ჭერემის “წვეროდაბალი” (V ს.) [40] და მისარონი - ნოქალაქევი (VI ს.) [41]. დაბალ აფსიდას ყოველთვის გააჩნია კონქის თავზე განლაგებული მაღალი შუბლი, რომელიც მთავარი ნავის გადახურვის კამარას აღწევს.

იმ შემთხვევაში როცა დაბალი აფსიდა შევირილია, იგი ტაძრის მთავარი კორპუსისაგან დამოუკიდებლად არის გადახურული, გეგმაში ნახევარწრიულ-ნახევარკონუსური სახურავით (ბოლნისი, ბოდბე, ყუმი), ხოლო მრავალწახნაგოვანი - პირამიდულით (აკაურთა, თიანეთის სიონი, 40 წამებული ეკლესია ნოქალაქევი). მაგრამ როდესაც დაბალი აფსიდა ჩაწერილია გარეთა კედლების მართკუთხედში, კონქის თავზე, ვერტიკალური შუბლის უკან, როგორც წესი, განლაგებულია ბნელი სათავსი-სამალავი, რომლის ზევით გრძელდება მთავარი ნავის ეკლესიის კამარა და ამ გზით განივი ფასადების ერთნაირი სილუეტები იქმნება, (კაწარეთი, ურბნისი, ანჩისხატი, რკონი, “წვეროდაბალი”, მამა-დავითი ჭერემში, ახმეტის ღვთაება, რუისპირის ყველაწმინდა) [42].

ანჩისხატის კონქსა და აფსიდას კიდევ ერთი საინტერესო დეტალი აქვს, რომელიც პირველად 1958 წელს, ძეგლის ანაზომის გადათეთრებისას შევამჩნიეთ. ეს დეტალი მაშინ იმდენად უცნაურად მოგვეჩვენა, რომ კონქი ხელმეორედ ავზომეთ. აღმოჩნდა, რომ აფსიდის კედლები გვერდით იმპოსტებზე ქვის წყობის ერთი რიგით უფრო მაღლა აღის და ამის შემდეგ გადადის კონქის მრუდზე. გეგმაში აფ-

ნახ. 30. აფსიდის გეგმისა და კონქის აგებულების თავისებურება ზოგიერთ უძველეს ძეგლში.

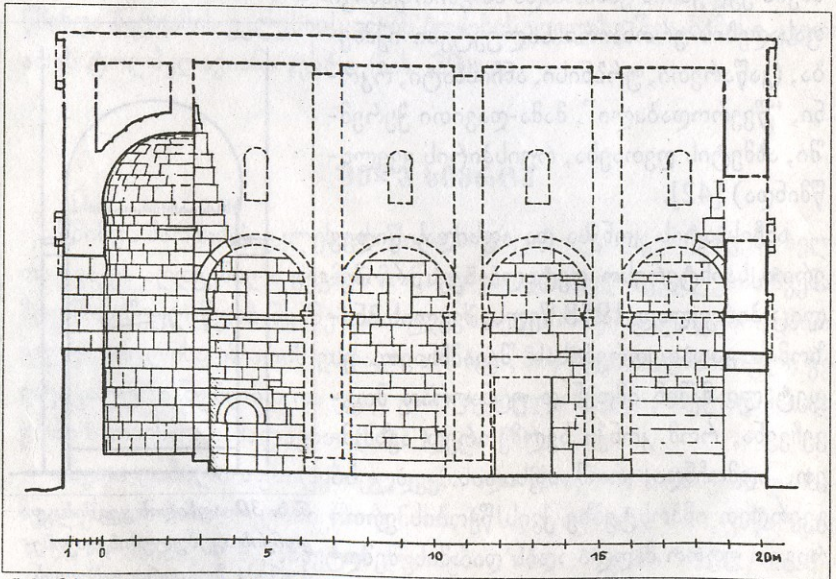

სიღის კედლის ორივე ბოლო კუთხეებიდან 60 სმ-ის მანძილზე ურთი-
ერთპარალელურია და მხოლოდ შემდეგ იწყებს ნალისებრი მრუდის
შემოხაზვას (ნახ.30).

მოგვიანებით მსგავსი ფორმები დადგინდა VI საუკუნის ზოგი სხვა
ძეგლისთვისაც - ჭერემის “წვეროდაბალისა” და მამა-დავითის ეკლე-
სიებში, ურბნისის ბაზილიკის გეგმაში [43] და ვანათის სამეკლესიან
ბაზილიკაში [44]. (ე.წ. ნაშვერები ჩანს მხოლოდ ვანათის სამეკლესი-
ანი ბაზილიკის გეგმის ნახაზზე, გრძივ კვეთში კი აფსიდის კედლის
ვერტიკალური მონაკვეთი ნაჩვენებია არ არის).

ეს ტექნიკური ხერხი, ალბათ, მნიშვნელოვნად აადვილებდა ტრი-
უმფალური თაღის ქვების გათლასა და დაწყობას.

ნავთაშორისი არკატურის აღსადგენად ჩვენ ხელთა გვაქვს აღდგენი-
ლი გეგმა და ძველი ნავთაშორისი არკატურის თაღების ნარჩენები, რო-

ნახ. 31. ანისხატი. ვრძივი ჭრილი. სამხრეთი ზედი.
რესტავრაციის პროექტი.

მღებიც შემონახულია ინტერიერის განივ კედლებთან (ნახ. 29, 31).

განივ კედლებთან განლაგებულ იმპოსტებსა და ყოველი რიგის სამ ბოძს უნდა დაყრდნობოდა ოთხ-ოთხი თალი. ნალისებრი მოყვანილობის თაღები 140 სმ-ის ტოლი რადიუსით მოხაზული ცენტრიდან, რომელიც ძველ იმპოსტებზე 35 სმ-ით მაღლა არის განლაგებული, თანხვედბა ძველი თაღების ნარჩენების მოხაზულობას (ნახ.31).

ანჩისხატის ბაზილიკის შიდა სივრცისა და გარე მასების გრაფიკული რეკონსტრუქციის ერთ-ერთი უმნიშვნელოვანესი საკითხია ნავეების სიმაღლის, მათი კამარების გადახურვისა და სახურავების ფორმისა და კონსტრუქციის განსაზღვრა.

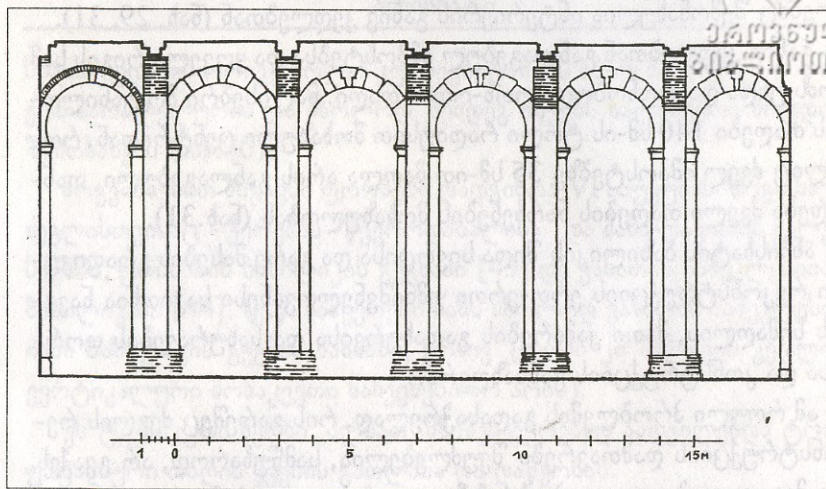
ამ რთული პრობლემის გადასაჭრელად, რის გარეშეც ძველის რეკონსტრუქციის დამთავრება შეუძლებელია, სამწუხაროდ, არ გვაქვს მზა მაგალითები იგივე ეპოქის ბაზილიკების, დროის მიერ დაუზიანებელი პირვანდელი კამარების სახით. მიუხედავად ამისა, ზოგიერთ ძველზე შემორჩენილი კამარების გადახურვის ნაშთების დეტალური ანალიზის შედეგად მაინც მოხერხდა იმის გარკვევა, რა არქიტექტურული ფორმების გამოყენება იყო შესაძლებელი იმ ეპოქაში და რა განსაზღვრავდა ამა თუ იმ ფორმის გამოყენებას ყოველ კონკრეტულ შემთხვევაში.

დღეს ანჩისხატის, ურბნისისა და ბოლნისის ბაზილიკების კამარები გადახურულია XVII საუკუნეში აღდგენილი შეისრული ფორმის ნახევარკამარებით.

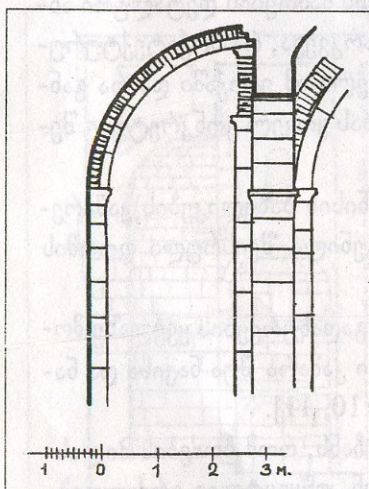
აკად. გ.ჩუბინაშვილი თვლიდა, რომ ამ გადახურვების ყველაზე მოსალოდნელი ფორმა არის ნახევარწრიული კამარა შუა ნავისა და ნახევარკამარები გვერდითი ნავეებისა [44. 110, 11].

მართლაც, ბოლნისის სიონში კარგად ჩანს, რომ ბოძების პილასტრები მიმართული გვერდითი ნავეებისაკენ, უწყვეტლივ გრძელდება არკატურაზე მაღლა [45]. ამ პილასტრების იმპოსტები განლაგებულია 1.30 მეტრით ზევით როგორც ნავთაშორისი არკატურის პილა-

260267/1
202 2/10/33

ნახ. 32. ბოლნისის სიონი. გრძივი ჭრილი სამხრეთ ნაგზე.
ჩრდილოეთი ხედი.

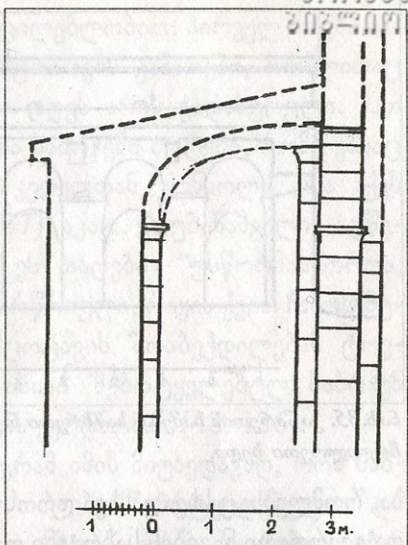
ნახ. 33. ბოლნისის სიონი.
გვერდითი ნავის ნახევარკამარა,
აღდგენილი XVII საუკუნეში.

სტრეზზე, ასევე გვერდითი ნავის გარე კედლების პილასტრების იმპოსტებზე, ე.ი. ისეთ სიმაღლეზე, რომ ნახევარკამარები, დაყრდნობილი საბრჯენ ნახევართაღებზე, არ ფარავდეს ნავთაშორის არკატურას (ნახ.32, ფოტო 45). XVII საუკუნეში ეს პილასტრები აამაღლეს აგურის წყობით და დაადგეს ქვის ახალი იმპოსტები. იმპოსტები დახრილია, ალბათ იმ მიზნით, რომ უფრო მტკიცე დასაყრდენი შეუქმნას შეისრული ფორმის მქონე საბრჯენ ნახევარკამარებს (ნახ. 32, 33, ფოტო 45,46).

უკვე სხვადასხვა დონეზე განლაგე-

ბული იმპოსტების არსებობის თვით ფაქტი და ზედა იმპოსტების იმგვარი განლაგება, რომ მათ არ დაფარონ ნავთაშორისი არკატურა, ნათლად მეტყველებს, რომ ბოლნისის ბაზილიკას გვერდით ნავეებში შეიძლება ჰქონოდა ნახევარკამარა მხოლოდ ნალისებრი მოყვანილობის საბრჭენ ნახევართალებზე (ნახ. 34).

ნახ. 34. ბოლნისი. გვერდითი ნავის კამარა. V ს. კონსტრუქციის აღდგენა.

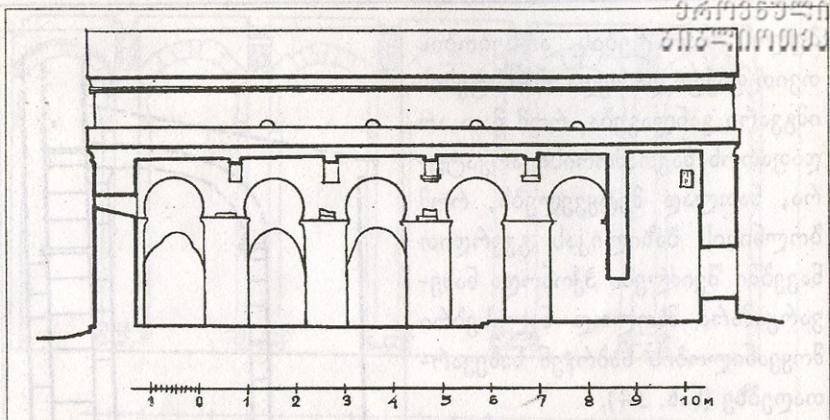
ასეთი ფორმის ერთი თალი განმეორებულიც კი არის ქვასა და აგურში (როგორც XVII საუკუნეში აღდგენილი ყველა ნაწილი) სამხრეთი ნავის აღმოსავლეთ კიდეში. მაგრამ, შესაძლოა ორქანობიანი

სახურავის მოწყობასთან დაკავშირებით, XVII საუკუნის მშენებლებმა კვლავ მიმართეს მათთვის ჩვეულ შეისრულ ფორმას, რომელიც ჰარმონიულად ერწყმოდა მთავარი ნავის ახალ გადახურვას (ფოტო 46).

უძველესი ბაზილიკების გვერდითი ნავეების გადახურვა სრული კამარით რომ შეუძლებელია, ყველაზე უკეთ კაწარეთის სამების მაგალითზე ჩანს. იმის მიუხედავად, რომ ამ ძეგლის როგორც გარეგანმა სახემ, ისე ინტერიერმა საკმაოდ მნიშვნელოვანი ცვლილებები განიცადა [46], მისი კედლების ძირითადი ნაწილი გადახურვის კამარების პირამდე, აგრეთვე ნავთაშორისი არკატურები, ძველია. ასევე ძველია სარკმლების უმრავლესობა და რიგი სხვადასხვა დროის დეტალებისა, რაც საშუალებას გვაძლევს სრულად გავიზაროთ თითოეული მათგანის დანიშნულება და შექმნის დრო. გვერდითი ნავეების გრძივ კედლებში, ინტერიერში, დღემდე შემონახულია კონსოლების უმრავლესო-

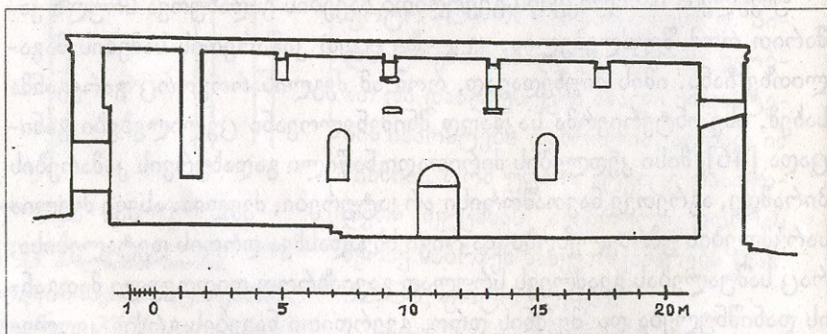
ქართული
საქართველოს

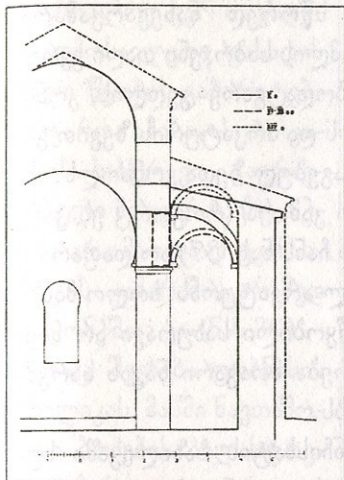
ნახ.35. კაწარეთის სამება. სამხრეთი ნავის გრძივი ჭრილი.
ჩრდილოეთი ზედი.

ბა, რომლებსაც სხვადასხვა დროს და სხვადასხვა დონეზე ეყრდნობო-
და გვერდითი ნავეების საბრჯენი თალები [47]. ეს კონსოლები ორ რი-
გადაა განლაგებული: ორი ქვედა უშუალოდ ძველი ბოძების კაპიტე-
ლების დონეზეა ჩამაგრებული, ზედა კონსოლი კი ბოძების დერძზეა
განლაგებული, მხოლოდ არკატურის ზევით (ნახ. 35 და 36).

კონსოლების ასეთი სიმრავლე შეიძლება აიხსნას მხოლოდ გვერდ-
ით ნავეებში სხვადასხვა დროს კამარების სხვადასხვა დონეზე მოწყობ-

ნახ. 36. კაწარეთი. სამხრეთი ნავის გრძივი ჭრილი. სამხრეთი ზედი.

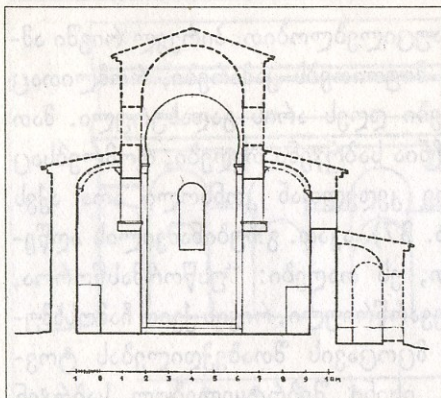
ნახ. 37. კაწარეთი.
სამხრეთი ნავის განივი ჭრილი
V, VII-VIII და XIV ს.
კამარების აღდგენით.

ის აუცილებლობით. პირველ ჭრილში კამარები ახე მიუთითებს კამარები, რომლითაც ნავეები დღეს არის გადახურული. მათ გააჩნია საბრჯენი თაღები, რომლებსაც გარე კედელთან კონსოლი არა აქვს (ნახ. 37). აკად. გ.ჩუბინაშვილის აღწერით, ეს თაღები: “უსწორმასწოროა, ნახევარწრიული, რიყის ქვით ჩამოსხმული მცოცავის შთაბეჭდილებას ტოვებს. ისინი შებრტყელებულ საბრჯენ თაღებს ეყრდნობა” [48. 136].

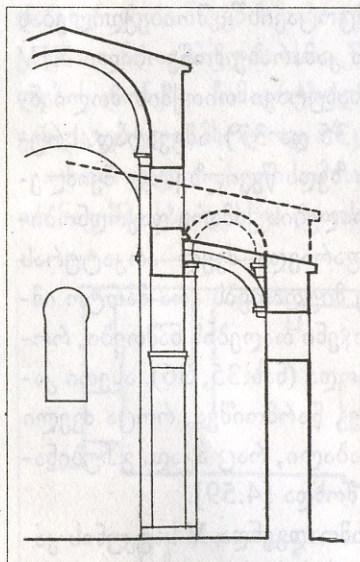
მაგრამ იმის მიუხედავად, რომ საბრჯენი თაღები “ჩაბრტყელებულია” და კამარა “მცოცავის” შთაბეჭდილებას ტოვებს, ამ კამარაზე მოწყობილი XIV საუკუნის სახურავი თითქმის მთლიან-

ად ფარავს ნავის ძველ სარკმლებს (ნახ. 35 და 37). ამგვარად, სრული კამარა, დაყრდნობილი კონსოლების ზედა წყვილზე, არ შეიძლება იყოს პირვანდელი, ხოლო საბრჯენი თაღების კამარა დაყრდნობილი კონსოლების ქვედა წყვილზე, დაფარავდა ძველ არკატურას (ნახ. 37). კამარის რეალურ არსებობაზე მიუთითებს არა მარტო იმპოსტების ქვედა წყვილები, არამედ საბრჯენი თაღების ნაშთები, რომლებიც ოდესღაც კონსოლებს ეყრდნობოდა (ნახ. 35, 36). ასეთი კამარა შესაძლებელია მხოლოდ მას შემდეგ წარმოიშვა, როცა ძველი არკატურის ქვეშ ააგეს მეორე, უფრო დაბალი, რაც აკად. გ.ჩუბინაშვილის აზრით, შეიძლება VII-VIII სს. მოხდა [4.59].

ბუნებრივია იბადება კითხვა, რას წარმოადგენდა V საუკუნის კამარა, რომელიც არც ნავთაშორის არკატურას ფარავდა და არც მთავარი ნავის სარკმლებს? ერთადერთი შესაძლებელი გადაწყვეტა არ-

ნახ. 38. ანჩისხატი. განივი ჭრილი.
აღმოსავლეთი ზედი. აღდგენის პროექტი.

ნახ. 39. ჭრილი გვერდით ნაგზე.
აღდგენა.

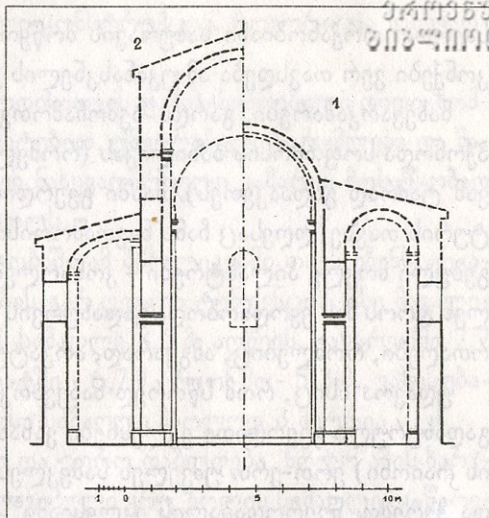
ის სწორედ ნახევარკამარაა, რომლის საბრჯენი თალი ეყრდნობოდა გარე კედლის კონსოლს და არკატურის ზევით განლაგებულ ზედა კონსოლს. ასეთი კამარა (როგორც ეს კარგად ჩანს ნახ. 37) არ დაფარავს ძველ არკატურას, ხოლო მასზე მოწყობილი სახურავი არ მიეფარება მთავარი ნავის სარკმლებს.

ანჩისხატის ბაზილიკაში სურათი რამდენადმე განსხვავებულია. აქ გვერდითი ნაგების გარე კედლებს არა აქვს პილასტრები, არც საბრჯენი თალების დასაყრდნობი კონსოლები ქვედა ბოლოებზე, მხოლოდ ნავთაშორისი არკატურების ორივე მხრიდან, ძველი წყობის ფარგლებში, კონსოლები ისეთ სიმაღლეზეა შემორჩენილი, რომ მათზე დაყრდნობილი საბრჯენი ნახევართალების ზედა ბოლოები არ ფარავს არკატურას. მათ თავზე განლაგებული ჰორიზონტალური თაროს დანიშნულება კი, ალბათ, იმაში მდგომარეობდა, რომ დაეცვა გადახურვა ნესტისაგან (ნახ. 19,38).

ნახევარწრიული კამარების მოწყობა ანჩისხატის გვერდით ნაგებზე შეუძლებელია თუნდაც იმიტომ, რომ

ის უბრალოდ ვერ თავსდება აღმოსავლეთი ფასადის ძველი წყობის გაბარიტებში. გარდა ამისა, ასეთი კამარის სახურავი, გაგრძელებული მთავარ ნაწილზე, იჭრება არა მხოლოდ უკანასკნელის კამარაში, არამედ მის კონქშიც კი (ნახ.39).

რაც შეეხება ურბნისის ბაზილიკას, მასში ნავთაშორისი ბოძების პილასტრები, მიმართული გვერდითი ნაწილისაკენ, ისევე როგორც ბოლნისში, ისეთ სიმალღებუა ასული, რომ საბრჯენი ნახევართალის ზედა ბოლო არ ფარავდეს არკატურას (ნახ.40, მარცხენა მხარე). სარკმლები,

ნახ. 40. ურბნისი. განაკვეთი.

1. გვერდითი ნავის აღდგენა ნახევარკამარითა და მთავარი ნავის კამარის აღდგენა მაქსიმალურად დაბალ დონეზე.

2. გვერდითი ნავის აღდგენა სრული კამარით და ყველა ნავისათვის საერთო ორქანობიანი სახურავის მოწყობის ცდა.

სამხრეთი მინაშენის გამო ისევე როგორც ანჩისხატში, გაჭრილია საკმაოდ მაღლა. ყველა ამ მონაცემის ერთობლიობა კი მხოლოდ ნახევარკამარის მოწყობილობის შესაძლებლობას იძლევა (ნახ.40, მარცხენა ნახევარი).

ამგვარად, კაწარეთის, ბოლნისის, ურბნისის და ანჩისხატის გვერდითი ნაწილის გადახურვის ნაშთების ანალიზის შედეგებით მხოლოდ ნახევარკამარების მოწყობაა შესაძლებელი (ნახ.37, 39, 40, 42). ამავდროს, არც ერთ ამ ძეგლზე არ ხერხდება აღდგენა გვერდითი ნაწილის სახურავებისა მთავარ ნაწილზე გაგრძელებით, სამივე ნავისათვის

საერთო ორქანობიანი სახურავის მოწყობით, რამდენადაც აფხაზეთის კონქები ვერ თავსდება ამ უკანასკნელის ქვეშ.

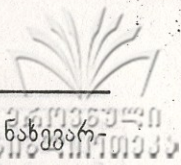
ნახევარკამარები, გარდა ზემოჩამოთვლილი ბაზილიკებისა, უნდა ჰქონოდა სოფ. ხირსის ბაზილიკას (რომელიც მოგვიანებით გუმბათოვან ტაძრად გადააკეთეს). მასში გვერდითი ნაგების მხრიდან, არკატურის თავზე, დღესაც ჩანს ნავთამორისი ბოძების ღერძებზე განლაგებული მოკლე პილასტრები - კონსოლები. სავარაუდოა, რომ უძველეს დროს მას ეყრდნობოდა გადახურვის კამარების საბრჯენი ნახევართალები, რომლებიც, ამგვარად, არკატურებს არ დაფარავდა.

უდავოა ისიც, რომ სწორედ ნახევარკამარებით უნდა ყოფილიყო გადახურული გვერდითი ეკლესიები ვანათის ნასოფლარის (ბოლნისის რაიონი) ერთ-ერთ უძველეს სამეკლესიიან ბაზილიკაში [44. 111] და ჰერემის წვეროდაბალის ეკლესიაში” [4. 188-189], რომლებშიც ღია ლუნეტებიანი შესასვლელები, კონსოლები ფასადებზე და მთავარი ეკლესიის სარკმლები ისეთ ურთიერთმიმართებაშია, რომ გამოირიცხავს სრული კამარის გამოყენებას გვერდითი ნაწილებისათვის.

ძეგლებზე, რომლებშიაც თავიდანვე ნახევარკამარები იყო მოწყობილი, მათ მონგრევასა და შეცვლას ნახევარწრიული კამარებით ყოველთვის სდევდა რაღაც შეუსაბამობანი - მაგალითად, სახურავი ფარავდა მთავარი ნავის სარკმლებს, ანდა იქმნებოდა დადაბლებული არკატურის მოწყობის აუცილებლობა, როგორც ეს მოხდა კაწარეთში და თელავის ღვთაებაში.

საკითხის გარკვეულწილად კომპრომისულ გადაწყვეტად შეიძლება მივიჩნიოთ ე.წ. “შცოცავი” კამარის გამოყენება ნახევარწრიულის ნაცვლად, რომელიც უკეთესად თავსდება ძველი ბაზილიკის სუსტად დახრილი ერთქანობიანი სახურავის გაბარიტებში. ამის მაგალითად შეიძლება მივიჩნიოთ ყველაწმინდას ეკლესია ზეგანში და ე.წ. “დეკანოზური” ვარდისუბნის მახლობლად [49. 5-18].

მაინც რით იზიდავდა აგრერიგად V-VI საუკუნის ხუროთმოძღვ-

ართ ისეთი არასრულყოფილი კონსტრუქცია, როგორცაა ნახევარკამარა?

საქმე ისაა, რომ ამ პერიოდისათვის დამახასიათებელი დიდი ზომის შესასვლელები ღია ლუნეტებით, უშველებელი სარკმლები და მაღალი ბოძები არ ტოვებდნენ ნახევარწრიული კამარის მოსაწყობად აუცილებელ კედლის ყრუ ზოლს.

მაგრამ, დროთა განმავლობაში ამ ბაზილიკებში თავს იჩენს არკატურის სიმაღლის შემცირების გარკვეული ტენდენცია. ასე მაგალითად, ბოლნისში არკატურის სიმაღლე 8,5 მ. აღწევს, კაწარეთში 7,7 მ., ურბნისში - 7,1 მ., ანჩისხატში - 6,7 მ., რკონში - 5,3 მ., ვახისუბანში - 4,3 მ., გორიჯვარში მისი სიმაღლე მხოლოდ 3 მეტრია.

არკატურები სულ უფრო და უფრო დაბლდება, ხოლო ამის ხარჯზე იზრდება მათ თავზე განლაგებული ყრუ ზოლის სიმაღლე. კაწარეთში სარკმლები პრაქტიკულად თაღებზეა შემდგარი (ნახ.37), ვახისუბანში მათსა და არკატურას შორის 3,7 მ. სიმაღლის ყრუ კედელია, ხოლო ახშანში ამ კედლის სიმაღლე უკვე 4 მეტრს აღწევს. რასაკვირველია, ორი უკანასკნელი ბაზილიკა უკვე არ საჭიროებს ნახევარკამარებს, რამდენადაც ყრუ კედლის მაღალი ზოლი არკატურის თავზე სავსებით საკმარისია სრული კამარის მოსაწყობად. მნიშვნელოვანია, რომ დადაბლების ტენდენცია გრძელდება და ნავთამორისი არკატურა ნავების გამაერთიანებელი ფაქტორიდან თავის საპირისპირო ელემენტად იქცევა. მისი დაბალი და უკვე მცირერიცხოვანი ღიობები უბრალო გასასვლელებადაა გამოყენებული. ზოგჯერ ბაზილიკის ერთ-ერთი კედელი ერთგასასვლელიან ყრუ კედლად იქცევა, როგორც არის მატანის ცხრაკარაში [4. 49], ახმეტის ღვთაებასა [4. 73,55] და ბაიხოში [4. 91].

ნახევარწრიული კამარა, რომელმაც ნახევარკამარა შეცვალა, კიდევ უფრო უწყობს ხელს თითოეული ნავის თავისთავში ჩაკეტვას, აქედან მხოლოდ ერთი ნაბიჯია ისეთი თავისებური სივრცის მქონე

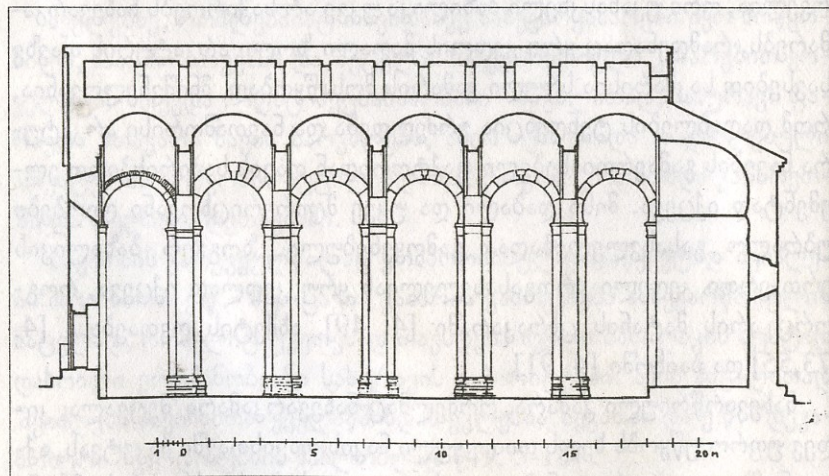

სტრუქტურამდე, როგორცაა სამეკლესიიანი ბაზილიკა; ეს უკანასკნელი საქართველოში საუკუნეების მანძილზე შენდებოდა ნამდვილი ბაზილიკების პარალელურად.

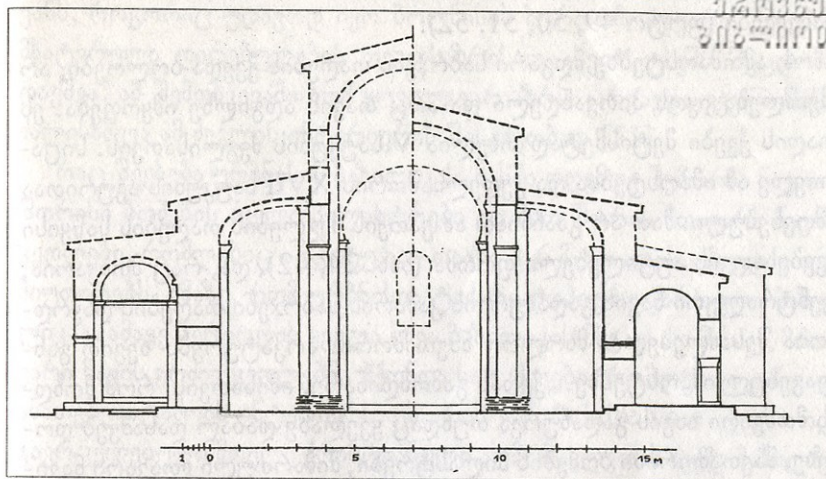
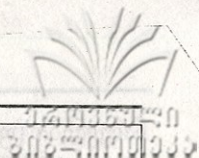
ახლა მხოლოდ მთავარი ნავის სიმაღლის საკითხი რჩება გასარკვე-
ვი, რომელიც კაწარეთისა და ანჩისხატის ბაზილიკებისათვის სულ მა-
რტივადაა გადაწყვეტილი. თვით ფაქტი, ანჩისხატში მთავარი ნავის
ძველი კედლებისა, ხოლო კაწარეთში გრძივ კედლებზე შერჩენილი
ძველი სარკმლების არსებობისა, უკვე გამოირიცხავს საერთო ორქა-
ნობიანი სახურავის მოწყობის შესაძლებლობას.

რადგანაც კაწარეთში მხოლოდ კამარის ფორმაა შეცვლილი, შე-
ისრული კამარის ნახევარწრიულით შეცვლა სავსებით წყვეტს ამ
პრობლემას (ნახ.37).

რაც შეეხება ანჩისხატის მთავარი ნავის სიმაღლეს, ამ ძეგლმა აღ-
მოსავლეთ ნაწილში შეინარჩუნა კედლების ძველი წყობა გვიანდელი
კამარის ძირამდე. აქაც სრულიად საკმარისია კამარის მხოლოდ ფო-
რმის შეცვლა, მითუმეტეს, რომ შემორჩენილი კედლების სიმაღლე

ნახ. 41. ბოლნისის სიონი. მთავარი ნავის გრძივი ჭრილი. 1985 წლის ანაზომი.

ნახ. 42. ბოლნისის სიონი. განივი ჭრილი. ზედი აღმოსავლეთისაკენ. აღდგენა.

თავისუფლად იძლევა სარკმლების მოწყობის შესაძლებლობას (ნახ.38).

გაცილებით უფრო რთულად არის მთავარი ნავის სიმაღლის საკითხი ბოლნისისა და ურბნისის ბაზილიკებში.

ბოლნისის სიონზე 1985 წ. ჩატარებული დეტალური კვლევისა და არქიტექტურულ-არქეოლოგიური აზომვის შედეგად [50] გამოირკვა შემდეგი:

1. მთავარი ნავის კედლებისა და კამარების მთელი წყობა ნავთაშორისი არკატურების ზევით ახალია ისევე, როგორც ახალია თაღების დასავლეთი წყვილის წყობა (ნახ.41, ფოტო 47).

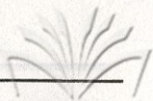
2. ნავთაშორისი სვეტების მთავარი ნავისაკენ მიმართული ყველა იმპოსტი დადგმულია XVII საუკუნეში ახალი ვარცლისებრი პატარა კამარების საყრდენებად (ფოტო 48, 49, 50).

3. ეს იმპოსტები ძველისაგან გამოირჩევა თლის ტექნიკით, ფორმით, ზომითა და დაყენების დონით და სულაც არა ჰქმნიან იმ ერთიან შეკრულ კონსტრუქციულ კვანძს, როგორც 1939 წლის ანაზომშია

ნაჩვენები (ფოტო 49, 50, 51, 52).

4. ამ იმპოსტებზე მდგარი საბრჯენი თაღების ქვედა ბოლოები, არ შეიძლება იყოს პირვანდელი და არც თავის ადგილზე იმყოფება. ეს თაღის ქვები მეტისმეტად თხელია V საუკუნის ძეგლისათვის. სიცარიელე ამ იმპოსტებსა და კედელს შორის XVII საუკუნის აგურითაა ამოვსებული. მათ არ გააჩნიათ ამ ეპოქის ძეგლების თაღების საწყისი ქვებისათვის აუცილებელი ფორმა (ნახ. 34, 42), და, რაც მთავარია, ცენტრალური ნავის გადახურვის კამარის საბრჯენი თაღების დაყრდნობა შესაძლებელია მხოლოდ ნავთაშორის არკატურებს ზევით განლაგებულ იმპოსტებზე. აქედან გამომდინარე, იმისათვის, რომ მოხდეს მთავარი ნავის გადახურვა თუნდაც ყველაზე დაბალ დასაშვებ დონეზე, ნავთაშორისი ბოძების პილასტრები, მიმართული მთავარი ნავისაკენ, არკატურის ზევით უნდა აღიოდეს (ნახ. 41, 42). ეს გარემოება კი უკვე მთავარი ნავების კედლების ამაღლებას მოითხოვს. ამ უკანასკნელთა სიმაღლის დასაზუსტებლად უნდა გადავწყვიტოთ ძეგლის განათების პრობლემები, რამდენადაც კედლების სიმაღლე მთლიანად დამოკიდებულია იმაზე, მოეწყობა თუ არა გრძივ კედლებში სარკმლები.

შესაძლოა, კაწარეთის, ურბნისისა და ანჩისხატის ბაზილიკებისათვის, რომელთა გვერდითი ნაგებობების კედლებს სარკმლები გააჩნია, ამ პრობლემის უარყოფითი გადაწყვეტა მისაღებიც ყოფილიყო. მაგრამ სწორედ კაწარეთმა შემოინახა მთავარი ნავის კედლებში თითო სარკმელი ყოველი თაღის ზევით. შეგვიძლია დარწმუნებით ვთქვათ, რომ ანჩისხატშიაც ზუსტად ასეთივე სურათი გვექნებოდა, ხოლო ბოლნისი, რომლის გვერდითი ნაგებობის გრძივ კედლებში სარკმლები არ იყო და არც შეიძლება ყოფილიყო, ვერავითარ შემთხვევაში ვერ დარჩებოდა განათების გარეშე. მით უმეტეს, რომ მისი მთავარი ნავის ყველაზე დაბალ დასაშვებ დონეზე გადახურვისთვისაც კი, კედლების თიქმის 3 მ-ით აწევია საჭირო. ძალზე საეჭვოა, რომ ისეთ დიდ ხელო-

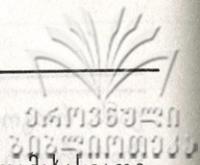

ვანს, როგორც უდავოდ იყო ბოლნისის ხუროთმოძღვარი, ძეგლის მხატვრული ღირებულების თვალსაზრისით ასეთი უხეში შეცდომა დაეშვა. ამ შემთხვევაში ხომ ყოველგვარ აზრს კარგავდა ყველა მისი ძალისხმევა ამ ძეგლის ინტერიერის შესამკობად [51].

რაც შეეხება ურბნისის ბაზილიკას, მასში დღემდე შემორჩა ნავთა-შორისი ბოძების ძველი პილასტრები და მათ შორის მთავარი ნავის კედლები, რომლებიც არკატურის თავზე 1,6 მ-ით აღის. ეს უდავოდ, მიუთითებს, იმაზე, რომ ურბნისის ტაძარი ტიპიური ქართული ბაზილიკაა. ამავე პერიოდის ყველა სხვა ბაზილიკის მსგავსად მასაც, მთავარი ნავის გრძივ კედლებში ჰქონდა სარკმლები, რომლებიც კარგად ანათებდა ტაძრის ინტერიერს. ეს არის ე.წ. “*claire voie*” ფართოდ გავრცელებული მთელი ქრისტიანული აღმოსავლეთის ძველ ბაზილიკებში [52]. შესწავლილ ქართულ ბაზილიკებს შორის ერთადერთი, რომელიც თავიდანვე ყველა ნავისათვის საერთო ორქანობიანი სახურავით გადახურეს, არის X საუკუნის დასასრულისა და XI საუკუნის დასაწყისის ტაძარი ზედა ვარძიაში [53]. იგი წარმოადგენს არა სამნავიან, არამედ ორნავიან ბაზილიკას სამხრეთის მინაშენ-კარიბჭით, რომლის თავზე სამალავია მოწყობილი. ნახაზების გარეშე სამალავის ამოცნობა ძნელია. ამ ძეგლის მძიმე, თითქოსდა გართხმული სილუეტი მოულოდნელია ძველი ქართული ბაზილიკებისათვის.

მას შემდეგ, რაც ნათელი მოეფინა ძველი ბაზილიკების შიდა სივრცის აგებულების ზოგად საკითხებს, სურათის სისრულისათვის აუცილებელია მოკლედ განვიხილოთ ამ ძეგლის დანარჩენი არქიტექტურული ფორმები იმისათვის, რომ გავერკვეთ, თუ რომელი მათგანია ჭეშმარიტად დამახასიათებელი ქართული არქიტექტურის უძველესი პერიოდის ძეგლებისათვის.

სარკმლები

ყველა ტიპის უძველესი ნაგებობის ერთ-ერთ ძალზე დამახასიათებელ ელემენტს სარკმელი წარმოადგენს. მისი ზომა, ფორმა და დეკორი, შენობის სხვა ნაწილებთან ერთად, დროთა განმავლობაში მნიშვნელოვან ცვლილებებს განიცდიდა.

V საუკუნისა და VI საუკუნის პირველი ნახევრის ძეგლების სარკმლების მთავარ განმასხვავებელ ნიშანს, დიდი ზომების გარდა, პარალელური ანყოლები წარმოადგენს.

აფსიდების სარკმლები, ჩვეულებრივ, ყველაზე დიდი ზომისაა, მაგრამ მათ ბევრად არც დანარჩენები ჩამოუვარდება.

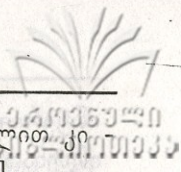
ჩვენ დრომდე პირვანდელი სახით სარკმლების არც ისე დიდი რაოდენობაა შემორჩენილი. მათი უმეტესობა გადააკეთეს ახალი დროის გემოვნებით და ზოგჯერ ისე ოსტატურადაც, რომ დღეისათვის ყოველთვის ვერ ვახერხებთ მათი პირვანდელი ფორმისა და ზომების დადგენას.

ამჟამად ძველებური დიდი სარკმლები პარალელური ანყოლებით გადაუკეთებლად, ან თუნდაც ამოსაცნობი სახით, შემდეგ ძეგლებზეა შერჩენილი:

I. ანჩისხატის ბაზილიკა, VI ს. დასაწყისი. სულ 5 სარკმელია შემორჩენილი - 3 აღმოსავლეთისა და 2 სამხრეთის ფასადზე. ამათგან, აფსიდის სარკმლის სიგანე 103 სმ-ია, სიმაღლე კი 285 სმ. (ნახ.45. ფოტო 52, 53). აფსიდის სარკმლის თავი ნალისებრია, პასტოფორიუმების სარკმლებისა - ნახევარწრიული, ხოლო სამხრეთის ფასადების სარკმლებისა - ბრტყელი [54]

2. "ორმოც წამებულთა" ბაზილიკა ნოქალაქევში, V ს. აფსიდის ცენტრალური სარკმელი (გახსნის შემდეგ) სიგანეში 143 სმ-ია, სიმაღლეში 255 სმ. გარდა ამისა, აფსიდში 2, ხოლო ტაძრის დანარჩენ ნაწილებში - კიდევ 4 პარალელური ანყოლების მქონე სარკმელია [41].

3. უჯარმის ციხე, V ს. მეორე ნახევარი. კომპებისა და სასახლის

სარკმლები სიგანით დაახლოებით 100-125 სმ-ია, სიმაღლით კი 230 სმ. სარკმლის თავები ნალისებრია [4. 515 55; 11. 56].

4. ბაზილიკა სოფ. აკაურთაში, V ს. მეორე ნახევარი. თითქმის მთლიანად შემონახულია 3 სარკმელი. აფსიდის სარკმელს ნალისებრი თავი აქვს. მისი სიგანე 92 სმ-ს უტოლდება, ხოლო სიმაღლე - 205 სმ-ს [57. 27-34; 58] (ფოტო 55).

5. კაწარეთის "სამების" ბაზილიკა, V ს. მეორე ნახევარი. შემონახვა 15 ძველი სარკმელი. აქედან მთავარი ნავის 10 სარკმელი შემონახულია ყოველგვარი გადაკეთების გარეშე: XVI საუკუნეში 3 აღმოსავლეთისა და 2 სამხრეთის სარკმელი ფასადის მხრიდან დაავიწროეს ახალი მოპირკეთების მეშვეობით, მაგრამ ამ სარკმლების პარალელური ანყოლები გარკვევით ჩანს ინტერიერში. აფსიდის სარკმელი სიგანით 112, სიმაღლით კი - 260 სმ-ია. მთავარი ნავის დასავლეთი სარკმელი გვიანდელია, იგი ძალზე ვიწროა ფასადის მხრიდან, მაგრამ მისი ანყოლები ძლიერ ფართოვდება ინტერიერისაკენ [4. 56,65; 59].

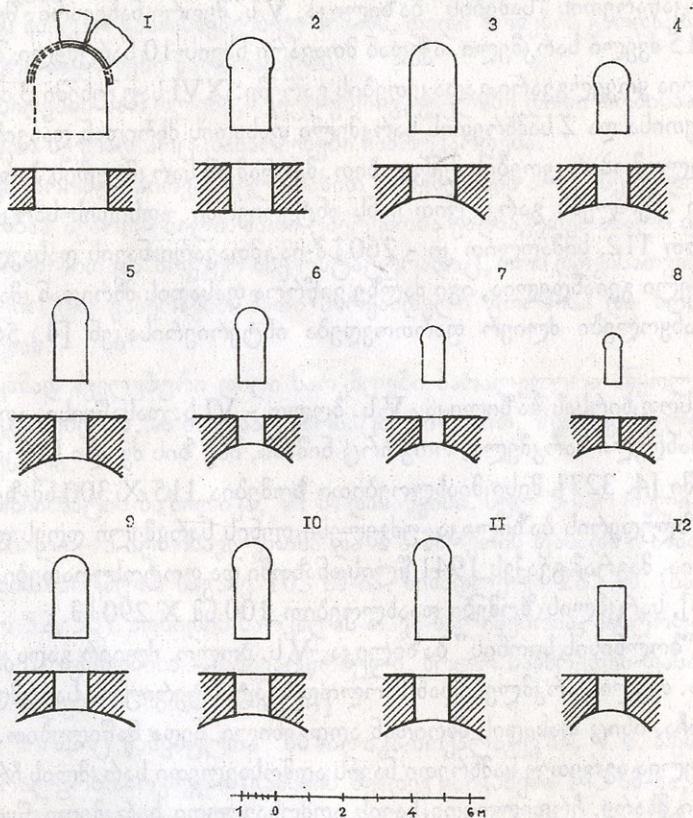
6. სოფ. ხირსას ბაზილიკა, V ს. ბოლო - VI ს. დასაწყისი. აფსიდის გვიანდელი სარკმელი, როგორც ნიშაში, ისე ზის ძველი სარკმლის ჭრილში [4. 327]. მისი მიახლოებითი ზომებია 115 X 300 სმ-ზე.

7. ზღუდერის ბაზილიკა. უძველესი ფენის სარკმელი დღეს დანგრეულია, მაგრამ გვაქვს 1941 წლის ანაზომი და ფოტოსურათები [57. 38-46], სარკმლის ზომები დაახლოებით 100 სმ X 290 სმ.

8. "ბოლნისის სიონის" ბაზილიკა, V ს. ბოლო. ძლიერ გადაკეთებულია. ძველი სარკმლებიდან მხოლოდ ბაპტისტერიუმის სარკმლები შემორჩა, ისიც ფასადის მხრიდან აღდგენილი ზედა ნაწილებით. შემონახულია აგრეთვე სამხრეთი ნავის აღმოსავლეთი სარკმლის ჩრდილოეთი მხარე. ჩრდილოეთი ნავის აღმოსავლეთი სარკმელი წყობითაა ამოჭოლილი. აფსიდის სარკმელი, როგორც ფასადის (ქვა დავით ეპისკოპოსის წარწერით მისი ღიობის ზედა ნაწილს ფარავს), ასევე

ინტერიერის მხრიდან, (სადაც იგი მობათქამებულია და მოხატული), იმდენად გადაკეთებულია, რომ მის პირვანდელ ზომებსა და ფორმაზე რაიმეს თქმა ძნელია.

9. ზემო ნიქოზის ბაზილიკა, V ს. დასასრული. ამჟამად დიდი გუმბათოვანი ტაძარი. შემორჩენილია V ს. ბაზილიკის ნაწილები და აფსიდის სარკმელი, რომელიც მოგვიანებით დაავიწროეს, მაგრამ განს-

ნახ. 43. V ს.- VI ს. პირველი ნახევრის ეკლესიების სარკმლები.

ხვავებული ფორმა მისცეს. ამ სარკმლის მიახლოებითი ზომებია 134 სმ. სიგანეში და 255 სმ - სიმაღლეში [60.12] (ფოტო 56).

10. ურბნისის ბაზილიკა, V ს. ამჟამად უკვე ძნელი დასადგენია ბაზილიკის აღმოსავლეთი ფასადის აფსიდის სარკმლის პირვანდელი გაბარიტები, იმდენად დიდი ოსტატობითაა შესრულებული მისი დავიწროება. მაგრამ, საკმარისად დიდი ზომის ღრიჭო ნახევარწრიული თავით, წარმოქმნილი ძველი ღიობის მომრგვალებულ თავსა და ამ ძველ ღიობში ჩადგმულ, გაცილებით უფრო ვიწრო, სარკმლის თავს შორის, ნათლად მეტყველებს მომხდარ ცვლილებებზე. აფსიდის სარკმლის გარდა, ამ ძეგლის გვერდით ნავეებში პარალელური ანყოლების მქონე კიდევ 7 სარკმელია [61.1; 62].

11. თელავის ღვთაების ბაზილიკა, VI ს. დასაწყისი. ამ ძეგლის ფასადიდან ბათქაშის ჩამოხსნის შემდეგ გამოირკვა, რომ აფსიდის ძველი სარკმელი მოგვიანებით წყობით დაავიწროეს [63].

12. სამეკლესიიანი ბაზილიკა “მამა-დავითი” ჭერემის მახლობლად, V-VI სს. (სავარაუდოა, არა უგვიანეს VI ს. პირველი ნახევრისა). აფსიდის სარკმლის ზომებია 451 სმ X 155 სმ (ფოტო 57).

13. ვანათის სამეკლესიიანი ბაზილიკა ბოლნისის მახლობლად VI ს. აფსიდის სარკმელს ჰორიზონტალური თავი აქვს, სიგანით იგი 73, ხოლო სიმაღლით - 170 სმ [49. 2-12].

14. “თეთრი გიორგის” სამეკლესიიანი ბაზილიკა, ე.წ. “დეკანოზური” ვარდისუბნის მახლობლად. აფსიდის სარკმელი სიგანით 50 სმ-ია, სიმაღლით - 215 სმ. მთავარი ეკლესიის 6 სარკმელს პარალელური ანყოლები აქვს [4. 327; 64].

15. “წვეროდაბალის” დარბაზული ეკლესია გარშემოსავლელით ჭერებში, V ს. მეორე ნახევარი. შემორჩენილია აფსიდის სარკმელი 60 სმ X 172 სმ და სამხრეთით ორი სარკმლის ქვედა ნაწილები, აგრეთვე პარალელური ანყოლებით [65] (ფოტო 58).

16. დარბაზული ეკლესია “ღუბე” ყვარლის მიდამოებში, V-VI სს.

ამეჟამად აფსიდის სარკმელი შევიწროებულია ფასადის მხრიდან ახალი წყობის გარშემო მკაფიოდ იკითხება პირვანდელი ღიობი 100 სმ X 300 სმ ზომისა. სამხრეთის კედელშიც ასეთივე დავიწროებული სარკმელია [60. 12].

17. დვანის გუმბათოვანი ეკლესია VI ს. მესამე მეოთხედი. აფსიდის სარკმელს პარალელური ანყოლები და ნალისებრი თავი აქვს.

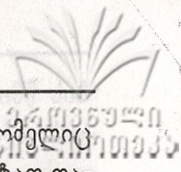
18. წმ. სტეფანეს სამეკლესიიანი ბაზილიკა იყალთოში. აფსიდის სარკმელს აქვს პარალელური ანყოლები და ფასადის მხრიდან მოკლე თარაზული გადანაკეცების მქონე თავსართი, შემკული ჩალიჩით.

19. დაბოლოს, პარალელური ანყოლების მქონე უძველესი სარკმლის კიდევ ერთ მაგალითად შეიძლება დავასახელოთ სარკმელი, უფლისციხის გამოქვაბულთა კომპლექსის ე.წ. “თამარის დარბაზში” (1 ათასწლეული), რომლის გრაფიკული აღდგენა ემყარება სამხრეთი კედლის ფრაგმენტებსა და გარე კედლებზე სარკმელის არშიის ნარჩენებს, რომლებიც თავის პირვანდელ ადგილზე მდებარეობენ [66].

ამ სარკმლების თავები ჩვეულებრივ ნალისებრი, იშვიათად, ნახევარწრიულია. იმ შემთხვევაში კი, როცა ძეგლს გვერდითი ნაგებობის გრძივი კედლების გაყოლებით დამატებითი სათავსები აქვს, ან იგი სამეკლესიიანია, გვერდითი სათავსების გადახურვასა და კამარების ძირებს შორის არასაკმარისი ადგილი რჩება ნალისებრი თავის მქონე სარკმლისათვის, რომელიც უფრო მაღალ პროპორციებს მოითხოვს, სწორკუთხა სარკმლებს აკეთებდნენ (ანჩისხატი, ურბნისი და რუისპირის ღვთისმშობლის მთავარი ეკლესია) [67. 130-144].

მაგრამ, გარკვეული მომენტიდან სარკმლების გეგმა იცვლება, თავიდან ფასადის მხრიდან ძალზე უმნიშვნელო დავიწროების გზით, რაც ანყოლების შვეული მდგომარეობიდან სულ რამდენიმე გრადუსით გადახრას იწვევს.

სარკმლის ღიობის შევიწროებას, თუმცა იგი ძალზე მცირე იყო, უცილობლად გავლენა უნდა მოეხდინა ტაძრის განათებაზე.

საკითხავია, როდის დადგებოდა გარდატეხის მომენტი, რომელიც სარკმლის ფორმის პრინციპულ შეცვლას გამოიწვევდა? ზუსტად დათარიღებულ ძეგლებს შორის, რომელთაც პარალელური ანყოლების მქონე სარკმლები გააჩნია, ყველაზე უფრო გვიანდელი არის ანჩისხატის ბაზილიკა - "წმ. მარიამის" ძველი ეკლესია, აგებული VI საუკუნის დასაწყისში, ხოლო ყველაზე უფრო ადრინდელი, რომლის სარკმლის ანყოლები უკვე ოდნავ დახრილია, არის მცხეთის ჯვარი, აგებული VI ს. დასასრულს.

ვაზისუბნის ბაზილიკაში ანყოლები დახრილია 5° , VI ს. მცხეთის ჯვარში - 6° ნინოწმინდის გუმბათოვან ეკლესიაში (VI ს.) - 7° ; ქვემო ბოლნისის სამეკლესიან ბაზილიკაში (VI ს.) - 8° ; სამწევრისის გუმბათოვან ტაძარში (VII ს.) - 6° ; წრომის გუმბათოვან ტაძარში (VIII ს.) - 8° ; ჭერემის წმინდა ბარბალეს დარბაზულ ეკლესიაში (VI ს.) - $6-9^{\circ}$; აკვანების დარბაზულ ეკლესიაში (VI ს.) - 12° , ვაჩნაძიანის სამეკლესიან ბაზილიკაში (VIII ს.) - 8° ; რკონის ბაზილიკაში (VII ს.) - 12° , ხოლო რაც შეეხება ისეთი მცირერიცხოვანი ტიპის ნაგებობებს, როგორცაა ვანათისა და დეკანოზურის სამეკლესიანი ბაზილიკები, აგრეთვე აგარის მონასტრის უძველესი ეკლესია [68. 17], რომლებშიაც ერთდროულად გამოყენებულია როგორც პარალელური, ისე დახრილი ანყოლების მქონე სარკმლები, სავარაუდოა, რომ გარდატეხის ეპოქაში არის აგებული, როცა ახალი ფორმები ის იყო შემოდინდა ხმარებაში, ხოლო ძველ ფორმებზე ყველამ ერთბაშად ვერ თქვა უარი; უკანასკნელი ძეგლის შემთხვევაში კი, ყველაზე სავარაუდოა, საქმე გვექონდეს სამცხე-ჯავახეთის ძეგლებისათვის დამახასიათებელ არქაიზაციასთან.

ნაკლებად მოსალოდნელია, რომ სარკმლების ფორმის შეცვლა ტაძრის გათბობის სურვილთან იყოს დაკავშირებული. ფანჯრის ღიობი ხომ კიდევ კარგა ხანს ინარჩუნებდა დიდ ზომებს. უფრო საფიქრებელია, რომ ხუროთმოძღვართა წინაშე ტაძრის ინტერიერის განათე-

ბის წმინდა მხატვრული ამოცანა იდგა. ტექნიკური თვალსაზრისით დახრილი ანყოლებისა და კონუსური თავის მქონე სარკმლის აგება გაცილებით უფრო რთულია, ვიდრე პარალელურანყოლებიანი სარკმლისა. ხოლო მარტივი ფორმებიდან უფრო რთულ ფორმებზე გადასასვლელად ძალზე სერიოზული მიზეზი იყო საჭირო.

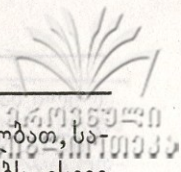
სარკმლის ღიობის გარეთა პირის დავიწროების პროცესი, როგორც ჩანს, დაწყებული, ალბათ, VI საუკუნის შუა წლებიდან გვიანი შუა საუკუნეების ჩათვლით, ქართული არქიტექტურის განვითარების მთელი შემდგომი პერიოდის მანძილზე გრძელდებოდა, სანამ სარკმელი არ გადაიქცა ვიწრო და მაღალ ღიობად.

ეს პროცესი, ადრინდელი ძეგლიდან დაწყებული უფრო გვიანდლამდე ცხადია, ვერ განვითარდებოდა და არც ვითარდებოდა სწორხაზოვნად და თანაბრად, მაგრამ სარკმლის დავიწროების საერთო ტენდენცია უწყვეტი იყო და პარალელური ანყოლების მქონე სარკმლები VI საუკუნეზე გვიან ქართულ ძეგლებში აღარ გვხვდება.

დროთა განმავლობაში თითქმის ყველა დიდმა სარკმელმა მოდერნიზაცია განიცადა ან ღიობის უბრალო წყობით დავიწროებით, ან დიდი ღიობის ორნამენტირებული ჩარჩოთი ამოქოლვით, რომელსაც შუაში ვიწრო ღიობს უტოვებდნენ.

მერე და მერე ახალი წყობა ზოგიერთ ძეგლში მოძველდა, ჩამოიშალა და ძველი სარკმლების ნაწილმა პირვანდელი სახე მიიღო. თუმცა, ჯერ კიდევ ბევრია იმგვარად გადაკეთებული ძველი სარკმელი, რომ მათი პირვანდელი ფორმის გაშიფვრა უკვე შეუძლებელია. გადაკეთებებით შენიღბულნი და დროის მიერ წაშლილნი, ისინი ამახინჯებენ ძველი არქიტექტურის განვითარების სურათს.

ამგვარად ემსახურებოდა ყოველი ეპოქა თავის ესთეტიკურ იდეალებს, და ცვლიდა ტაძრის ინტერიერის განათებას, ხოლო უძველესი ეპოქა, რომელიც უპირატესობას აძლევდა დიდ სარკმლებს პარალელური ანყოლებით და იყენებდა მათ როგორც საკულტო, ისე ციხე-

სიმაგრეებისა და სასახლეების ყველა ტიპის ნაგებობებში, ალბათ, საერთოდ არ სცნობდა დახრილი ანყოლების მქონე სარკმლებს, ისევე როგორც ისტორიის მოგვიანო პერიოდებში აღარავინ დაბრუნებია პარალელური ანყოლების მქონე სარკმლებს, ყოველ შემთხვევაში - საკულტო არქიტექტურაში.

შესასვლელი და ნალისებრი ფორმის მქონე ლუნეტები

ანჩისხატის ბაზილიკის სამი ძველი შესასვლელიდან ორს ღია ნალისებრი მოყვანილობის მქონე ლუნეტი აქვს. ორი ამგვარი შესასვლელი მოეპოვება V ს. ბოლნისის სიონს [48. 21,22. სურ.13,23,25]. V ს-ის ურბნისის ბაზილიკის სამხრეთი კარის ლუნეტის ღიობი დღეს მოგვიანო წარწერიანი ქვების წყობითაა ამოვსებული [61-]. ვანათის (VI ს.) [44] და რუისპირის “ყველაწმინდის” (ღვთისმშობლის) [67] ბაზილიკას (VI ს.მეორე ნახევარი) და ჭერემის “წვეროდაბალის” დარბაზულ ეკლესიას (VI ს.) [4. 188-190], აგრეთვე აქვს ფართო შესასვლელი ნალისებრი მოყვანილობის მქონე ღია ლუნეტით, (უკანასკნელში ლუნეტი ამოვსებულია თლილი ქვის წყობით უკვე მას შემდეგ, რაც თლის წყობამ დეფორმაცია განიცადა).

უფრო გვიანდელ ნაგებობებში ლუნეტი კარგავს კონსტრუქციულ მნიშვნელობას და შესასვლელის თავზე მოთავსებულ დეკორატიულ ნიშად იქცევა, როგორც ამას ვხედავთ ალანძას დარბაზული ტიპის VIII საუკუნის ეკლესიაში [69], ზღუდერის მცირე ეკლესიაში (ქარელის რაიონი) [70], ზედა თმოგვში (შემორჩენილია მხოლოდ სამხრეთის კედელი, ჩართული XI ს.სამნავიანი ბაზილიკის ჩრდილოეთ კედელში) და სირგოს ეკლესიაში [71].

როგორც ძეგლების მოყვანილი თარიღებიდან ჩანს, ისეთი არქიტექტურული ფორმის გამოყენების პერიოდი, როგორიცაა შესასვ-

ლელი ნალისებრი ღია ლუნეტით, V-VI საუკუნეებით არის შემოფარებული რგლული.

მართალია, ღია ლუნეტიანი შესასვლელის გამოყენების კიდევ ერთი მაგალითი გვაქვს ყიზილ დერესის ეკლესიაში (აგარა, ასპინძის რაიონი, VIII ს.), მაგრამ ამ ლუნეტს ნალისებრი კი არა, კვერცხისებრი მოყვანილობა აქვს და, საფიქრებელია, რომ მისი გამოყენება ამ მოგვიანრო ძეგლში სამცხე-ჯავახეთის ძეგლებისათვის დამახასიათებელი არქაიზაციის კიდევ ერთ გამოვლინებად უნდა მივიჩნიოთ.

ქვაზე კვეთილობა

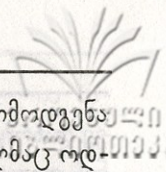
ანჩისხატის ბაზილიკის კვეთილი დეკორი ძალზე მწირია. ტაძრის ინტერიერი მას საერთოდ მოკლებულია, თუ არ ჩავთვლით იშპოსტების სადა პროფილს (პატარა თარო და სუსტი ბატიყელა).

რაც შეეხება ქვზე კვეთილ დეკორს, რომელიც ოდესღაც ამკობდა ტაძრის ფასადს, ჩვენამდე მოაღწია მხოლოდ მისმა ცალკეულმა ფრაგმენტებმა და ქვების ზედაპირზე შერჩენილმა კვალმა.

ამის მიუხედავად, ძეგლის გახსნისა და შესწავლის შედეგად მიღებულმა მასალამ შესაძლებლობა მოგვცა ზოგად ხაზებში აღგვედგინათ თითქმის მთელი მისი პირვანდელი დეკორი და ძეგლის გახსნილი წყობის ანალიზზე დაყრდნობით გაგვესაზღვრა განცალკევებული ფრაგმენტების პირველადი განლაგება.

ამგვარად, ჩვენს განკარგულებაში აღმოჩნდა: დამაგვირგვინებელი ლავგარდნის ნაშხვრევი, “ჯვრის ამალღების” კომპოზიციის ორი ფრაგმენტი, აფსიდის სარკმლის თავსართის კვალი და მცირე ზომის “ბოლნური” ჯვარი დასავლეთი შესასვლელის არქიტრაზე (ამ უკანასკნელის თავსართის დეკორი კი მთლიანად დაკარგულია).

დამაგვირგვინებელი ლავგარდნის, აფსიდის თავსართისა და “ჯვრის ამალღების” კომპოზიციის გრაფიკული აღდგენისა და მისი

პირვანდელი მდებარეობის დადგენის შემდეგ, ჩვენი წარმოდგენაა ე.წ. მ.პარიამის ეკლესიის ჰემმარიტი იერსახის შესახებ, რომელმაც ოდესღაც დაამშვენა იბერიის ახალი დედაქალაქი, მნიშვნელოვნად გამოდიდრდა და ინტერიერის მონაცემებთან ერთად თავისი ადგილი დაიკავა ამ ნაგებობის რეკონსტრუქციის გრაფიკულ პროექტში.

ლაგვარდანი

დამავგირგვინებელი ლავგარდნის, ამ უმნიშვნელოვანესი არქიტექტურულ-კონსტრუქციული ელემენტის ფორმამ და დეკორმა ევოლუციის საკმაოდ რთული გზა განვლო.

ანჩისხატის ტაძარს ადრეული შუა საუკუნეების ძეგლებისათვის დამახასიათებელი ე.წ. “თაროს” ტიპის ლავგარდანი ჰქონდა. თავისთავად, ამგვარი ფორმა საკმაოდ კონსერვატიულია და მან V-დან X საუკუნემდე იარსება. ოღონდ დეკორი და ფრონტონზე მისი თარაზული გადანაკეცების ხასიათი თანდათან იცვლებოდა, რადგან მყისვე ეხმიანებოდა ყველა ცვლილებას, რომელსაც არქიტექტურის განვითარების საერთო რიგში ჰქონდა ადგილი.

გ.მარსაგიშვილის [68.17] მიერ შედგენილი ცხრილი შენობის ამ ნაწილის ევოლუციის საკმაოდ რთულ სურათს იძლევა. გვიანი შუა საუკუნეების ძეგლების ლავგარდანთან შედარებით, ე.წ. “თაროს” ტიპის ლავგარდანი ტაძრის ამ ნაწილის ყველაზე სადა და ლოგიკური კონსტრუქციისაა და იგი 20-25 სმ-ის სისქის მქონე დიდი ბრტყელი ფილებისაგან შედგება (მათი ზომები შენობის სიდიდებზე დამოკიდებული). ფილებს აწყობდნენ თარაზულად გრძივ ფასადებზე, დაახლოებით 20 სმ-იანი ნაშევრით. ლავგარდნის თარაზული ნაწილის ორივე განაპირა ფილას ისე აწყობდნენ, რომ კუთხის ორივე მხარეს თანაბარი ნაშევრი წარმოქმნილიყო; გრძივ ფასადებზე გადასული ლავგარდნის მხარეები, ხაზს უსვამს ფრონტონის ფუძეს. მათ თავზე, მაგრამ უკ-

ვე დახრილად, ისეთივე ნაშევრით ეწყობოდა ფრონტონის ლავგარდნის ფილები.

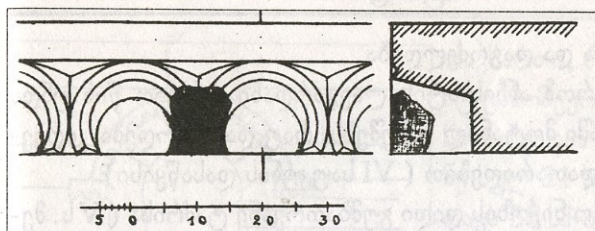
ლავგარდნის ფილები ძველ ძეგლებში მეტისმეტად ფართოა. წყობის წონასწორობისა და სიმეტრიისათვის ფილის კედელზე დადებული ნაწილი, სულ ცოტა, ორჯერ უფრო განიერია მის შვერილ ნაწილთან შედარებით.

დაზიანებულ ძეგლებში, რომლებსაც ლავგარდანი არ შერჩენია, კედლის პირვანდელი სიმაღლის უშეცდომო, ზუსტი აღდგენა შესაძლებელია დამახასიათებელი ფორმის ბუდის მიხედვით, რომელსაც თაროს ტიპის ლავგარდანი ტოვებს.

განივ ფასადზე გადასული ლავგარდნის თარაზული ნაწილის სიგრძე, ჩვეულებრივ, ლავგარდნის კუთხის ფილის სიგანის ტოლია. მაგრამ უფრო გვიანდელ ძეგლებში, იმ შემთხვევაში, როცა ფასადის კომპოზიციური გადაწყვეტა მოითხოვდა ფილის ამ თარაზული მონაკვეთის ნაკლებ სიგრძეს, ზედმეტ ნაწილს უბრალოდ ჩამოთლიდნენ გარკვეულ სიღრმემდე და ამ ადგილს ფასადური წყობით ამოავსებდნენ.

ერთ-ერთ შურფში ნაპოვნი ანჩისხატის ტაძრის კარნიზის ნატეხი წარმოადგენს ორი მომიჯნავე ნალისებრი თაღის შემაერთებელ “კბილს” (ნახ.44). თუმცა მისი ზომები სულ 9 X 11 სმ. იგი გვაძლევს მონაცემებს, რომელთა მიხედვით ძალზე ზუსტად შეგვიძლია აღვადგინოთ მისი თავდაპირველი ფორმა. არ დგინდება მხოლოდ ზედა თაროს სიმაღლე, რომელიც მხოლოდ და მხოლოდ ანალოგიების მოშველიებით უნდა ვაჩვენოთ.

ამგვარად, ლავგარდნის ნატეხის მონაცემებზე დაყრდნობით, იგი აღდგენილია ნალისებრი მცირე თაღების რიგის სახით, რომელთა დიამეტრი 13,5 სმ. ცენტრებს შორის მანძილი 18,5 სმ, ხოლო კბილანის სიგანე 8,5 სმ. ორი ერთმანეთისაკენ დახრილი ვიწრო სიბრტყე ყოველ თაღს გარს უვლის და პლასტიკურად ხაზს უსვამს მის ფორმას. თაღებსა და ზედა თაროს შორის შექმნილი სამკუთხედები შე-

ღრმავებულია სა-
მი ერთმანეთისა-
ენ მიმართული სი-
ბრტყით. თაღების
შიდა ზედაპირი
ოდნავ კონუსუ-
რია (ნახ.44).

ნახ. 44. ანჩისხატი.

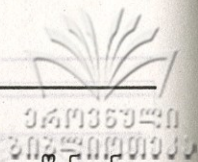
დამავიზუგვინებელი ლავკარდნის აღდგენა.

ურბნისის ბა-
ზილიკაში ნაპოვნი კარნიზის ქვის ნატეხი, [61. 124] თითქოს ავსებს
ანჩისხატის ფრაგმენტს. იგი ორი მებზობელი თაღის ზედა ნახევარს
წარმოადგენს და ზომებითა და თაღების დამუშავების ხასიათით, თი-
თქმის მთლიანად თანხვედრილია ანჩისხატის ფრაგმენტთან.

გ.დოლიძე [72. 42], იხილავს რა კარნიზების დეკორის განვითარე-
ბის ხაზს, მისი გამოყენების პერიოდს სამ ძირითად ეტაპად ჰყოფს: VI-
VII, VIII-IX-X და XI სს. ამ სქემის თანახმად სადა თაღების მოტივი
საუკუნეების მანძილზე განიცდის საკმარისად რთულ ევოლუციას, მკა-
ფიოდ მოხაზული და ღრმა თაღების რიგიდან რთული კომპოზიციები-
საკენ, რომლებიც უკვე საკმაოდ განსხვავდებიან ადრეული ნიმუშები-
საგან.

ანჩისხატის ბაზილიკის კარნიზი ყველაზე უფრო ახლოსაა გ.დოლი-
ძის ტაბულის პირველი სვეტის პირველ ორ ძეგლთან - მცხეთის ჯვა-
რსა (VI ს.) და თეთრი წყაროს ეკლესიასთან (VI და VII სს. მიჯნა).
პირველთან მას აახლოვებს ისეთი იშვიათი დეტალი, როგორიცაა
თაღების შიდა ზედაპირის კონუსური მოყვანილობა, ხოლო მეორეს-
თან - თაღებსა და ზედა თაროს შორის წარმოშობილი სამკუთხა მო-
ნაკვეთების დაყოფა სამი ერთმანეთისაკენ დახრილი სიბრტყით.

მაგრამ ამ ორ ნიმუშში, ანჩისხატისა და, ალბათ, ურბნისისაგანაც
განსხვავებით, კბილანების ძირი უკვე ხაზგასმულია დამატებითი ჰო-
რიზონტალური ღარით. ეს დეტალი დროთა განმავლობაში კიდევ

უფრო გართულდება და დაგრძელდება.

საფიქრებელია, რომ ანჩისხატის ლავგარდანი დროით წინ უნდა უსწრებდეს ტაბულაში მოტანილ ნიმუშებს, რაც დასტურდება კიდევაც ამ ლავგარდნის დათარიღებით (VI საუკუნის დასაწყისი).

ლავგარდანი ზემო ნიქოზის დიდი გუმბათოვანი ტაძრისა (V ს. მეორე ნახევარი), რომელიც გადაკეთებულ ბაზილიკას წარმოადგენს, ისევე როგორც აფსიდის სარკმელი თავსართითურთ უდავოდ უძველეს საამუშენებლო ფენას განეკუთვნება. მას ისევე, როგორც ყველა ზემოჩამოთვლილ ლავგარდანს, აქვს ნალისებრი პატარა თაღების რიგი, მაგრამ ანჩისხატისა და ურბნისის ლავგარდნებისაგან განსხვავებით, მისი საფასადო სიბრტყე თითქმის სადაა, მხოლოდ თაღების მოხაზულობას იმეორებს არც თუ დრმა, ვიწრო ღარი.

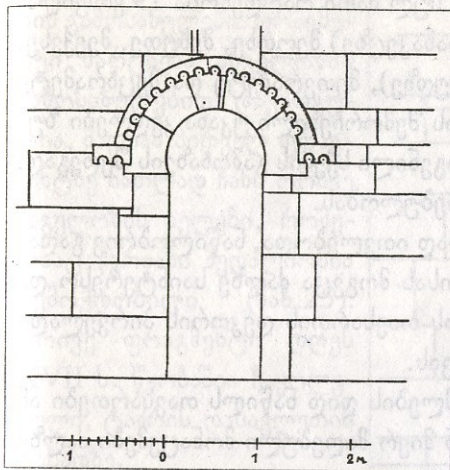
ამგვარად, ზემო ნიქოზის, ურბნისის და ანჩისხატის თაღოვანი კარნიშები, თანმიმდევრობით, ქმნიან კარნიშების ჯგუფს, რომლებიც ვ.დოლიძის ტაბულაში მოტანილი კარნიშების წინამორბედია.

აფსიდის სარკმლის თავსართი

აფსიდის სარკმლის თავსართის დეკორი დიდი ხნის განმავლობაში სრულიად განადგურებულად ითვლებოდა.

1981 წ. ძველი ქალაქის ამ ნაწილის კეთილმოწყობის სამუშაოების დროს, ანჩისხატის ტაძრის აღმოსავლეთი ფასადის წინ აღმართეს ხარაჩო და ის, რაც სულ არ ჩანდა ქვემოდან, ახლო მანძილიდან და ხელსაყრელი განათების წყალობით შესამჩნევი გახდა და მოგვცა ძალზე საინტერესო მასალა აფსიდის სარკმლის თავსართის დეკორის აღსადგენად.

ძალიან განიერი და მაღალი, პარალელური ანყოლების მქონე აფსიდის სარკმლის ნალისებრი ზედა ნაწილი 6 ქვისაგან შედგება. კლიტის ვიწრო ქვა დევს არა ცენტრში, არამედ ოდნავ მარჯვნივ (ნახ. 45).

ნახ. 45. ანჩისხატი. აფსიდის სარკმლის თავსართი. სქემატური აღდგენა.

თავსართი, რომელიც ოდესღაც გამოშვებული იყო კედლის სიბრტყიდან და რომლის სიგანე სულ 21 სმ. იყო, სარკმლის თავს 38 სმ-ის დაშორებით უვლის. მას მოკლე, თარაზული გადანაკეცები აქვს ნალის ცენტრის და არა მისი ქუსლების დონეზე. ოდესღაც კედლის სიბრტყიდან გამოწეული თავსართი დღეს მთლიანად ჩამოტეხილია, ადგილ-ადგილ კედლის სიბრტყეზე უფრო ღრმადაც.

მაგრამ თავსართის ნარჩენების

დეტალური დათვალიერების შედეგად გამოირკვა, რომ მისი ძირის გასწვრივ როგორც მრუდზე, ისე ჰორიზონტალურ გადანაკეცებზე შეიძლება გავარჩიოთ ნალისებრი მოყვანილობის გლუვი ლაქები, რომლებიც გვაგონებს ნალისებრი ღრმა თაღების უკანა კედლებს; ასეთი თაღები ქართული ქრისტიანული არქიტექტურის განვითარების ადრეული პერიოდის ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ მოტივს წარმოადგენდა, რომელსაც ლავგარდნების და თავსართების შესამკობად იყენებდნენ (ფოტო 54).

თარაზულ გადანაკეცებზე ორ-ორი ასეთი ლაქაა, ხოლო თავსართის მრუდხაზოვან ნაწილს რაც შეეხება, იმის გამო, რომ მასზე მებობელი თაღების რამოდენიმე მოკლე მწკრივი, შემორჩა მათ შორის მანძილის გაზომვით დადგინდა მრუდის გასწვრივ მათი განაწილების საერთო რიტმი და, ამდენად, საერთო რაოდენობაც, რომელიც 15-ის ტოლია.

ამგვარად, თუ თავსართის გადანაკეცებზე ორ-ორი თაღია, ხოლო

მის ნახევარწრიულ ნაწილზე 15, სულ მათი რაოდენობა 19 ყოფილა: პირველი, მეორე (მარცხენა გადანაკეცზე) მეოთხე, მეხუთე, მეექვსე, მეცხრე, მეთექვსმეტე (მრუდზე), მეთვრამეტე და მეცხრამეტე (მარჯვენა გადანაკეცზე); თაღების შემორჩენილი უკანა კედლები ზუსტად ჯდება თავის ადგილზე აღდგენილი სქემის გამოხაზვის შედეგად, რაც ნათელყოფს ამ სქემის მართებულობას.

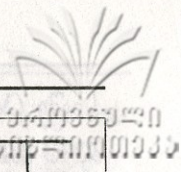
ამგვარად ის, რაც დაკარგულად ითვლებოდა, ნაწილობრივ გადა-რჩა და ზედმიწევნითი შესწავლისას მოგვცა ძალზე საინტერესო და მნიშვნელოვანი მასალა სარკმლის თავსართის დეკორის პირველადი სქემის გრაფიკული აღდგენისათვის.

რამდენადაც უძველესი სარკმლების დიდ ნაწილს თავსართები ან არ ჰქონდა, ან არ შემორჩა, ჩვენ მიერ მიღებული მონაცემები ძალზე მნიშვნელოვანია.

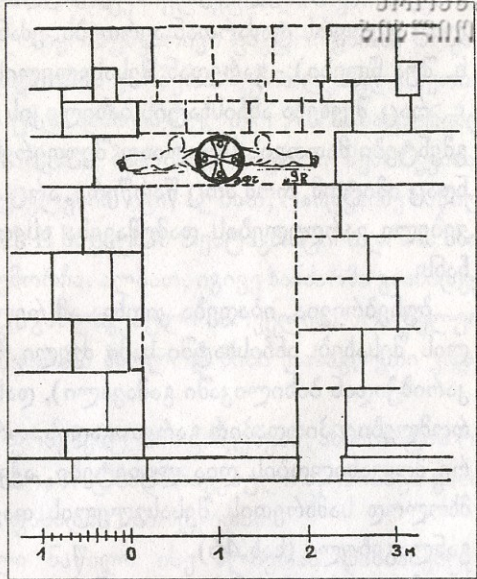
წმ.მარიამის (ანჩისხატის) ეკლესიის სარკმლის თავსართის უახლოესი პარალელია ზემო ნიქოზში V ს. მეორე ნახევრის ბაზილიკის აფსიდის სარკმლის თავსართი. მოგვიანებით, ბაზილიკა გუმბათოვან ტაძრადაა გადაკეთებული. ეს თავსართი, ანჩისხატის თავსართის მსგავსად, მნიშვნელოვნად არის დამორებული სარკმლის ღიობის კედეს და ასევე მოკლე თარაზული გადანაკეცებით ხასიათდება. ანჩისხატს გადანაკეცებზე აქვს ორ-ორი, ხოლო მრუდზე 15 თალი. ნიქოზს, შესაბამისად, 3-3 და 17. ჩვენ არ ვიცით, როგორ იყო დამუშავებული თავსართის ზედაპირი ანჩისხატში, ხოლო ნიქოზში ყოველ თაღს დამატებით შემოვლებული აქვს წვრილი, ღრმად ჩაჭრილი ღარი.

“ჯვრის ამალღების” კომპოზიციის

ანჩისხატში “ჯვრის ამალღების” რელიეფური კომპოზიციის მხოლოდ ორი ფრაგმენტია შემორჩენილი. ერთი - მედალიონში ჩაწერილი ტოლ-მკლავებიანი ჯვრის გამოსახულება; მეორე - მარჯვენა ანგელო-

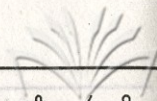
ზის გამოსახულება. ფრაგმენტი მარცხენა ანგელოზის გამოსახულებით დაკარგულია, მაგრამ პირველ ფრაგმენტზე ნათლად ჩანს ორივე ანგელოზის ხელები, რომელსაც ჯვრიანი მედალიონია შემოჭდობილი (ნახ.25). ორივე ფრაგმენტი დღეს XVII ს. წყობაშია ჩაყოლებული, ტაძრის დასავლეთის ფასადზე.

“ჯვრის ამალღების”, “ქრისტეს ამალღების”, “ღვთისმშობლის განდიდების” სიუჟეტები საკმაოდ ხშირად გვხვდება VI-VII სს.

ნახ. 46. ანჩისხატი. სამხრეთი შესასვლელის აღდგენა.

ეკლესიებსა და სტელებში, რომლებსაც ბევრი საერთო ნიშანიც აქვთ. ეკლესიებში ისინი სამნაწევრიანია, მთავარი ღერძის მიმართ სიმეტრიული და აქვთ რელიგიური მნიშვნელობა [73. 149-153; ტაბ.24,25]. ჩვეულებრივ ისინი განლაგებულია როგორც გარე, დამოუკიდებელი, ისე განათებული სათავსებიდან (კარიბჭეებიდან, ეკვდერებიდან და სხვა გვერდითი სათავსებიდან) ტაძრის მთავარ სივრცეში შესასვლელების თავზე. მაგალითად, მცხეთის ჯვარში (VI ს. ბოლო) მთავარი შესასვლელის თავზე ამოკვეთილი რელიეფი დაცული იყო ღია კარიბჭით, ხოლო მეორე მცირე ზომის შესასვლელს კარიბჭე არ გააჩნდა. ქვემო ბოლნისის სამეკლესიიან ბაზილიკაში (VI ს. შუა წლები) ორივე რელიეფი განთავსებულია გვერდითი ეკლესიიდან მთავარში შესასვლელების თავზე. თეთრი წყაროს დარბაზულ ეკლე-

სიამი (VI ს.) რელიეფი მოთავსებულია შესასვლელის თავზე (რომელიც ეკვდერს ტაძართან აერთებს. ეძანის დარბაზულ ეკლესიაში (VI ს. შუა წლები) - გარედან შესასვლელის თავზე.

რაც შეეხება ანჩისხატის ბაზილიკის რელიეფს, ამჟამად მისი ფრაგმენტები მათთვის სრულიად შეუფერებელ ადგილას იმყოფება, თუნდაც იმიტომ, რომ არც წარწერა, არც ჯვრის მკლავების დამაბოლოებელი ვარდულების დამუშავება ასეთ სიმაღლეზე (11 მ) სულ არ ჩანს.

ბუნებრივია, იბადება კითხვა ამ რელიეფის თავდაპირველი ადგილის შესახებ. ანჩისხატში სამი ძველი შესასვლელია - სამხრეთისა (კარიბჭიდან ბაზილიკაში გამავალი), დასავლეთის და ჩრდილოეთისა, რომლებიც პირდაპირ გარეთ გადის. ორ უკანასკნელს აქვს ნალისებრი მოყვანილობის ღია ლუნეტები, აქედან გამომდინარე, რელიეფი მხოლოდ სამხრეთის შესასვლელის თავზე შეიძლება ყოფილიყო განლაგებული (ნახ.46).

ამ ძლიერ დაზიანებული და შემდგომ ორჯერ გადაკეთებული შესასვლელის გახსნამ, რომლის თავზე XIX საუკუნეში გაჭრილი იყო უზარმაზარი სარკმელი, გვიჩვენა, რომ კარის ღიობის გარშემო შერჩენილი ძველი წყობა არ გვაძლევს უფლებას ვიფიქროს კარის თავზე არა თუ ღია ლუნეტი, არამედ განსატვირთავი ღრიტოც კი, რომელიც გვაქვს აკაურთაში, ბოლნისის სიონსა და ქვემო ბოლნისში. მან აგრეთვე გვიჩვენა, რომ არქიტრავის ქვა, განლაგებული კარიბჭის ზღურბლიდან 282 სმ-ით ზევით, 64 სმ-ის სიმაღლისა იყო. მარცხნიდან იგი კედლის წყობაში 55, მარჯვნიდან კი 45 სმ-ით შედიოდა. რამდენადაც ჯვრის მედალიონის დიამეტრი 63 სმ-ია, იგი მშვენივრად ეტეოდა არქიტრავეზე, რომლის სიმაღლე 64, ხოლო სიგრძე 272 სმ. იყო.

რადგან ბაზილიკის სამხრეთი შესასვლელის წინ ეკვდერი იმყოფებოდა, ეს რელიეფი, ჯვრის მონასტრის დიდი სამხრეთი შესასვლელ-

ის რელიეფის, ქვემო ბოლნისის ორივე რელიეფის და თეთრი წყაროს რელიეფის მსგავსად, დაცული იყო ბუნებრივი ფაქტორების შემოქმედებისაგან. თუ კი კარიბჭის ღიობის გარშემო შეწითლებული წყობის მიხედვით ვიმსჯელებთ, იგი უნდა დაზიანებულიყო XVII საუკუნემდე მომხდარი ხანძრისაგან, შესაძლოა, მტრის ერთ-ერთი შემოსევისას. მაღალი ტემპერატურის ზეგავლენით იგი, ალბათ, რამდენიმე ნაწილად დასკდა, რომელთაგან XVII საუკუნის რესტავრაციის დროს მხოლოდ ორი ფრაგმენტიღა შემორჩა. ალბათ, იგივე ხანძარმა გაანადგურა არქიტრავის მეორე ქვაც, განლაგებული პირველის პარალელურად ინტერიერის მხრიდან. წყობაში მხოლოდ მისი დასავლეთი კიდეა შემორჩენილი.

როგორც გადარჩენილი ფრაგმენტები გვიჩვენებს, ანისხატის რელიეფს არ გააჩნდა არც ჩარჩო, არც ჩაღრმავებული ფონი. იგი გამოშვერილი იყო არქიტრავის ფასადის სიბრტყიდან.

რელიეფის გადარჩენილი ნაწილი ისე ძლიერაა დაზიანებული (ჯვრისა და მედალიონის ზედა ნაწილი უხეშად არის ჩამოთლილი, ხოლო ანგელოზს მთლიანად ჩამოტეხილი აქვს ფრთები და სახე), რომ მისი სრული სტილისტური ანალიზი შეუძლებელია. მხოლოდ იმის თქმა შეიძლება, რომ ბოლოებისკენ ოდნავ გაფართოებული მკლავების მქონე ჯვრის ფორმა ახლოა ბრდაძორის მცირე სტელის ჯვარის მოყვანილობასთან (VI საუკუნის ბოლო მეოთხედის დასაწყისი) [74. 37,38,39].

ანგელოზის ფიგურა თარაზული და უძრავია. გრძელ სამოსელში გახვეული მისი სხეული მოცულობით გამოსახულებას წარმოადგენს. მკაფიოდაა გამოსახული ზურგის და მუცლის გაზნეკვა. სამოსელის ქობიდან ჩანს წვერებით ქვევით მიმართული ტერფები. სრულიად სადა ტანსაცმელს არავითარი ნაკეცები და სამკაული არ გააჩნია. შესაძლოა იმის გამო, რომ ჩვენ არ ვიცით, თუ როგორ იყო დამუშავებული ანგელოზის თმა და ფრთები, რომლებიც ყოველთვის ზედმიწევნ-

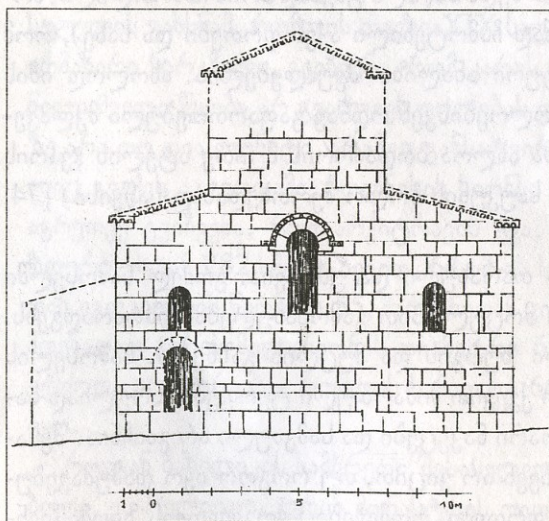

ით დეტალიზაციას მოითხოვს, შემორჩენილი ნაწილი, რაღაც განსაკუთრებული, თითქმის ასეკტური სისადავის და სტატუარობის შთაბეჭდილებას ტოვებს, თუმცა ფორმების განზოგადება გარკვეული მონუმენტალობის შეგრძნებასაც ბადებს. როგორც ჩანს VI საუკუნეში შესრულებული ეს რელიეფი აგრძელებს ფორმების მოცულობითი გადმოცემის ტრადიციას, რითაც შორდება ქვემო ბოლნისის, თეთრი წყაროსა და ეძანის “ამაღლების” რელიეფებს.

ფასადები და საერთო მასები

უძველესი ბაზილიკების არქიტექტურული ფორმების, დეტალები-სა და კონსტრუქციების ზევით მოტანილმა ანალიზმა საშუალება მოგვცა ზოგად ხაზებში დაგვეზუსტებინა “წმ.მარიამის” ეკლესიის ფასადის კომპოზიციური გადაწყვეტა.

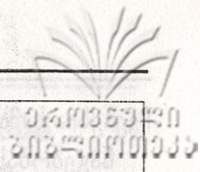
(ამ ძეგლის ფასადების კომპოზიციური გადაწყვეტის სქემა ძალზე

ლაკონიურია, დეკორი კი მწირი. მაგრამ მსხვილი, შესანიშნავად გათლილი და კარგად მორგებული, თბილი ყვითელი ფერის ქვებით აგებული კედლების სიბრტყე თავისთავად შეტყვევლია.

აღმოსავლეთი ფასადის მთავარ კომპოზიციურ ლაქას სარკმლები ქმნის, ხოლო

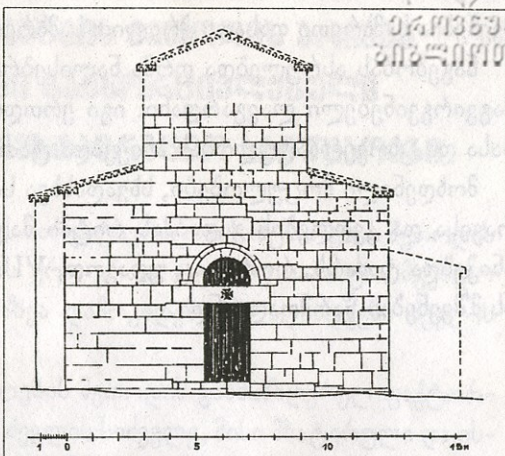
ნახ. 47. ანჩისხატი. აღმოსავლეთი ფასადის აღდგენა.

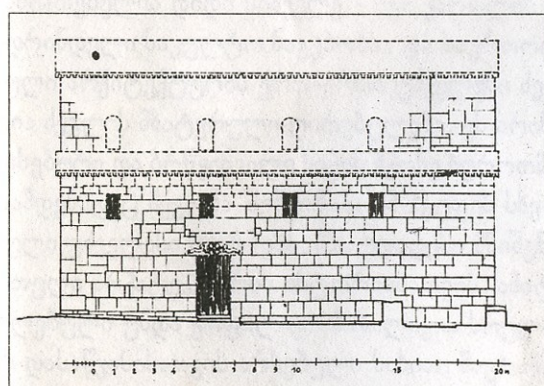
მათ შორის განსაკუთრებით გამოირჩევა აფსიდის სარკმელი. პირვანდელთან შედარებით შეცვლილია სახურავების ქანობი და ლავგარდანი (ნახ.47).

დასავლეთის ფასადის მთავარ კომპოზიციურ ლაქას ქმნის ღია ლუნეტიანი უზარმაზარი შესასვლელი (ნახ.48).

რამდენადაც სამხრეთის ეკვდერი თითქმის მთლიანადაა დანგრეული (ძნელი სათქმელია, როგორი იყო მისი ფასადის გადაწყვეტა), ამდენად, წმ.მარიამის ეკლესიის სამხრეთი ფასადის სრული აღდგენა შეუძლებელია. დაბეჭივით მხოლოდ იმის თქმა შეგვიძლია, რომ როგორც გვერდით, ისე მთავარ ნავეებს ოთხ-ოთხი სარკმელი ჰქონდა. ძველი ბაზილიკების ფორმი-

ნახ. 48. ანისხატი. დასავლეთი ფასადი. აღდგენა.

ნახ. 49. ანისხატი. სამხრეთი ფასადი. აღდგენა.

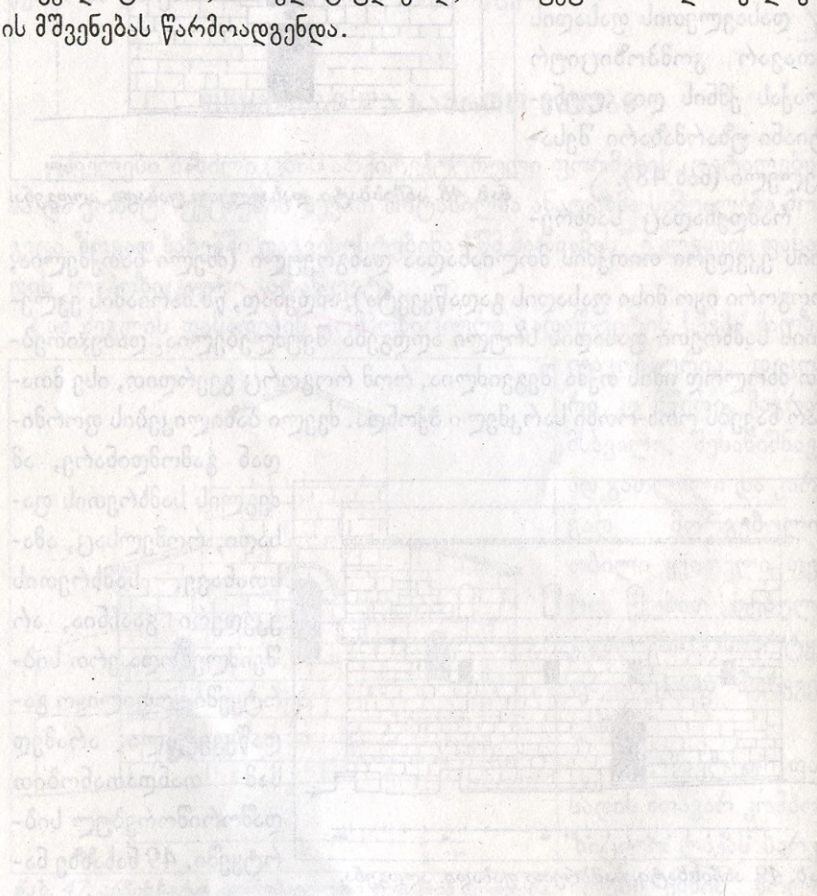
დან გამომდინარე, ამ ძეგლის სამხრეთის ფასადი, რომელსაც, ამასთანავე, სამხრეთის ეკვდერი გააჩნია, არ შეიძლებოდა ერთ სიბრტყეში ყოფილიყო გადაწყვეტილი, არამედ სამ თანდათანობით დამორიშორებულ სიბრტყეში. 49 ნახაზზე ნა-

ჩვენებია სამხრეთი ფასადი ჭრილით სამხრეთის ეკვდერზე.

ნაგებობას ასრულებდა ღრმა ნალისებრი თალებით შემკული დამავირგვინებელი ლავგარდანი. იგი ერთდროულად მონუმენტალობასა და ცხოველხატულობას ანიჭებდა ტაძარს.

მოხდენილი მოცულობები, სვადასხვა სიბრტყეში აგებული საბურავისა და კედლების გადაბმის რიტმი მალაღმბატვრულ ღირსებას ანიჭებდა ტაძარს, რომელიც უდავოდ, VI საუკუნის თბილის-ქალაქის მშენებელს წარმოადგენდა.

VIII. რესტავრაციის მეთოდის არჩევა და ნატურაში განხორციელებული

სარემონტო-სარესტავრაციო სამუშაოები

თითოეული ძეგლისათვის სარესტავრაციო სამუშაოების მეთოდის არჩევა პროექტზე ბუშაობის ერთ-ერთი ყველაზე საპასუხისმგებლო მომენტი, რამდენადაც ამაზეა დამოკიდებული აღსადგენი ძეგლის მომავალი იერსახე.

სარესტავრაციო სამუშაოების მეთოდის განმსაზღვრელ ფაქტორებს უდავოდ განეკუთვნება: ძეგლის სიძველე, მისი მხატვრული და ისტორიული მნიშვნელობა, ადგილმდებარეობა, გამოყენების ხასიათი, ტექნიკური მდგომარეობა და ა.შ. თითოეული ეს ფაქტორი გარკვეულ გავლენას ახდენს სარესტავრაციო სამუშაოების მიმართულებაზე, რაგვარობასა და მოცულობაზე, ხოლო მათი კომპლექსი ქმნის იმ რეალურ წინაპირობას, რომელიც საფუძვლად უნდა დაედოს რესტავრაციის მეთოდის შერჩევას და იმ სამუშაოთა ნუსხას, რომელნიც ნატურაში უნდა განხორციელდეს. ამ მხრივ ანჩისხატის ბაზილიკის მახასიათებელია დიდი სიძველე - იგი ქართლის დედაქალაქის ყველაზე ადრინდელი საკულტო ნაგებობაა და საერთოდ, ქართული ქრისტიანული არქიტექტურის ერთ-ერთი უძველესი ძეგლიც. არანაკლებ დიდია ძეგლის მხატვრული ღირებულება. ეს არის, უდავოდ, მეტად თავისებური და ბრწყინვალე ნიჭის მქონე ხუროთმოძღვრის ნაწარმოები. რამდენადაც ძეგლმა შემოინახა ამ ჯგუფის სხვა ბაზილიკებში დაკარგული უძველესი ფორმები, მას უდიდესი მნიშვნელობა აქვს ძეგლი ქართული არქიტექტურის ისტორიისათვის. ამიტომ თითქოსდა გამართლებული უნდა ყოფილიყო ბაზილიკის სრული აღდგენა VI საუკუნის დასაწყისისათვის არსებული სახით. მაგრამ, ბაზილიკის უძველესი ნაწილების დანაკარგის პროცენტი იმდენად მაღალი, ხოლო XVII

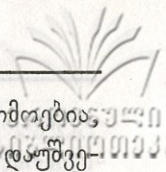
საუკუნის სამშენებლო ფენის რაოდენობრივი და კონსტრუქციული მნიშვნელობა იმდენად დიდი აღმოჩნდა, რომ VI საუკუნის ძეგლის ნატურაში სრული აღდგენის საკითხი არც კი დამდგარა. არ დამდგარა იმიტომ, რომ ამისათვის მოგვიხდებოდა ყველა ნავთაშორისი სვეტის და მათზე დაყრდნობილი თაღედის სრული დანგრევა. ასევე უნდა დანგრეულიყო მთავარი ნავის კედლების უდიდესი ნაწილი, ყველა დანარჩენი კედლების ზედა ნაწილები და სამივე ნავის გადამხურავი კამარები.

აღებული შემთხვევისათვის ერთადერთი გონივრული გადაწყვეტილება იყო ძეგლის დაახლოებით იმ სახით დატოვება, რომელიც მან მიიღო XVII საუკუნის აღდგენითი სამუშაოების შემდეგ და ჩვენამდე მოღწეული მისი უძველესი ნაწილების, რაც შეიძლება სრულად ჩვენება.

ამგვარად, 1958 წელს ანჩისხატის ბაზილიკისათვის მიღებულ იქნა კონსერვაციისა და ნაწილობრივი რესტავრაციის მეთოდი, ხოლო ნატურაში შესრულებული სამუშაოების შემადგენლობა საკმაოდ შეზღუდული აღმოჩნდა. საბოლოო ჯამში, განისაზღვრა მხოლოდ შესასვლელების, სარკმლებისა და ნიშების ღიობების პირველადი სახის აღდგენით, VI საუკუნის წყობის დაზიანებული ნაწილების გამაგრებითა და კონსერვაციით, იატაკისა და ძეგლის გარშემო მიწის დონის დადაბლებით პირვანდელ ნიშნულამდე. გადაწყდა ასევე 1683 წლის მხატვრობის გახსნა და გამაგრება, სახურავის შეკეთება და ძეგლის ტერიტორიის კეთილმოწყობა.

ძალზე ძნელი აღმოჩნდა მასალის შერჩევა წყობის უძველესი ნაწილის აღსადგენად. ანჩისხატის ბაზილიკისათვის, რომელიც არაერთხელ შეაკეთეს ქვითა და სხვადასხვა ზომისა და ფორმის აგურითაც, ამ მასალის სწორად შერჩევას უდიდესი მნიშვნელობა ჰქონდა.

რასაკვირველია, კარგია, თუ კი ძეგლში, როგორც გადამლილ წიგნში, შესაძლებელია ყოველი ქვის დადების თარიღის ამოკითხვა. მა-

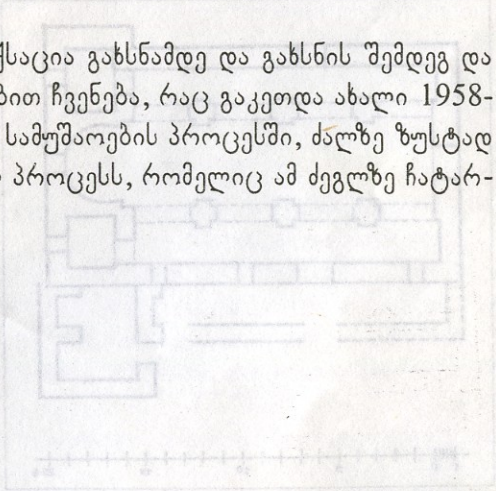

გრამ ძეგლი ხომ, უპირველეს ყოვლისა, ხელოვნების ნაწარმოებია, რომლის უსასრულო და განუსჯელი დანაწევრება სრულიად დაუშვებელია, ხოლო რესტავრირებულ ძეგლში შენარჩუნებული მხატვრული შთაბეჭდილების ერთიანობა, ორმაგად ფასეულია. ამიტომ, ბაზილიკის უძველესი ნაწილების გამაგრებისა და აღდგენისათვის ისეთი ქვის გამოყენება გადაწყდა, რომლის სტრუქტურა და ფერი დისონანსს არ შეიტანდა ჩვენამდე მოღწეული ნაგებობის საერთო კოლორიტში.

საამისოდ ყველაზე უფრო შესაფერისი აღმოჩნდა ფელზიტური ტუფი აირუმის კარიერიდან (სომხეთი), რომელიც განლაგებულია საქართველოსთან სასაზღვრო რაიონში და სადაც შედარებით იოლად შეიძლებოდა საჭირო ზომის ქვების მოპოვება.

ძველსა და ახალ ქვებს შორის ფერსა და სტრუქტურაში არსებული გარკვეული განსხვავება ნათლად მეტყველებს მათი გამოყენების სხვადასხვა დროზე, მაგრამ ძეგლის მხატვრული სახის მთლიანობა არ ირღვევა.

ძეგლის დეტალური ფიქსაცია გახსნამდე და გახსნის შემდეგ და ყოველივე იმის დაწვრილებით ჩვენება, რაც გაკეთდა ახალი 1958-1960 წწ. სარესტავრაციო სამუშაოების პროცესში, ძალზე ზუსტად ასახავს სამუშაოების მთელ პროცესს, რომელიც ამ ძეგლზე ჩატარდა [35].

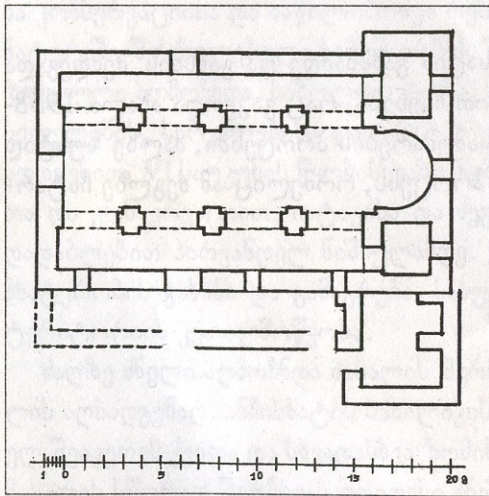

IX. დანართი

1981 წ. ახლად ნაკურთხი წმ. მარიამის ეკლესიის (ანჩისხატის) ტერიტორიის კეთილმოსაწყობად ჩატარდა მიწის სამუშაოები, რომლებმაც მნიშვნელოვნად შეავსო ჩვენი წარმოდგენა ამ ძეგლის სამხრეთი ეკვდერის აღმოსავლეთი ნაწილის შესახებ.

მათ გვიჩვენეს, რომ 1958 წლის კვლევითი სამუშაოების პროცესში გახსნილი სამხრეთი ეკვდერის აღმოსავლეთი ნაწილი სინამდვილეში წარმოადგენს გეგმით კვადრატულ სათავის მხოლოდ ნაწილს. ეს სათავის ორჯერ უფრო განიერია, ვიდრე ეკვდერის დანარჩენი ნაწილი. აღმოსავლეთიდან მას აქვს ორი ღრმა, გეგმით მართკუთხა ნიშა, ხოლო მთავარ ნაგებობასთან შედარებით გამოწეულ დასავლეთ კედელში - შესასვლელი (ნახ.50).

თავის დროზე ამ შენობის სამხრეთის ნაწილი არ იყო ბოლომდე

ნახ. 50. ანჩისხატი.

გეგმა სრული გაწმენდის შემდეგ.

გაწმენდილი, რადგან პირდაპირ მასზე საცხოვრებელი სახლი იდგა, რომელიც შემდეგ დაანგრის. ამასთანავე, მართკუთხა ნიშების გამყოფი კედლის სუფთა წყობა, რომელიც ეკვდერის დანარჩენი ნაწილის გარე კედლებთან ერთ ხაზზე მდებარეობდა, დასრულებული კომპოზიციის შთაბეჭდილებას ქმნიდა.

ტაძრის ახლად გახსნილი ნაწილის წყობის მხოლოდ ერთი ან ორი რიგია

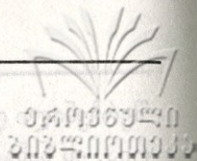

შერჩენილი და ეს წყობა ტაძრის ძირითადი ნაწილის წყობის იდენტუ-
რია. ეს ნანგრევები მხოლოდ ნაგებობის გეგმაზე გვაძლევს წარმოდ-
გენას.

ახლა ძნელია იმის ზუსტად განსაზღვრა, თუ რა ფუნქციას ასრუ-
ლებდა ეს ახლად გახსნილი სათავსი.

შესაძლოა, თვით მისი განლაგება ტაძრის სამხრეთ-აღმოსავლეთ
ნაწილში, ბოლნისის სიონის ანალოგიური მდებარეობის მქონე ორა-
ფსიდიანი სათავსის მსგავსად იმაზე მიუთითებს, რომ აქ ნათლობის
რიტუალი სრულდებოდა.

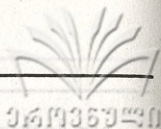
აღსანიშნავია, რომ ჭერემის “წვეროდაბალის” ეკლესიის სამხრ-
ეთ-აღმოსავლეთ ეკვდერის წინ ნაპოვნი იყო ჭვის ემბაზის ფრაგმენ-
ტები, რაც ერთგვარად ადასტურებს ამ მოსაზრებას.

დამონებული ლიბრატურა:

1. ცრუგუმბათი ნაჩვენებია მხოლოდ განივ ჭრილზე (ნახ.4).
2. 1958 წლის აზომვა ჩატარებულია არქიტექტორ-რესტავრატორების - რ.გვერდ-დწითელის, ა.გოგელის, გ.ჯათარძის და გ.ჭეიშვილის მიერ.
3. შურთებისა და ზონდაყების მასალები ინახება ინსტიტუტ "საქრესტავრაციის" არქივში.
4. Г.Чубинашвили. Архитектура Кахетии. ТБ., 1959.
5. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან არსებული მეთოდსაბჭოს ოქმი. 1958 წ.
6. შურთების შემდგომ გაღრმავებებზე ჩვენ უარი ვთქვით, რამდენადაც სიჩქარეში, აქედან ამოღებული მიწის გროვაში იქმნებოდა იმის საშიშროება, რომ დაირღვეოდა ერთიანობა და სისუფთავე ამ შესანიშნავად მოწყობილი ღრენაეისა, რომელიც დღემდე უზადოდ მუშაობს.
7. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის პრეზიდიუმთან არსებული მეთოდსაბჭოს 1958 წლის 8 აპრილის ოქმი.
8. აღნიშნული წარწერის შესახებ იხ. თავი "წარწერები".
9. სამალავში შედწევა მოგვიხდა ხვრელით, რომელიც აღმოსავლეთის კედელში, გვიანდელი წყობის ფარგლებში გაკეთდა.
10. იხ.თავი "ქვაზეკვეთილობა".
11. ქართლის ცხოვრება, II. თბ., 1959.
12. J:Chardin. Vjyage du chevalier Chardin en Perse et futres, paus d'Orient. Paris. 1811.
13. ქართლის ცხოვრება, I, 1971. თბ., „საბჭოთა საქართველო“.
14. M.Broset, Voyage archeologique dans la Georgie et L'armenie. Rapport V. St. Petersburg, 1850.
15. П.Иоселиани. Описание древности города Тифлиса. Тифлис. 1866.
16. Д.Бакрадзе. Кавказ в археологическом отношении. Тифлис. 1875.
17. П.Карбелов. Древний Анчисхатский собор в Тифлисе. Тифлис. 1899.
18. პ.კარბელაშვილი. ძველი ანჩისხატის ტაძარი ტფელისში. ტფელისი, 1902.
19. გ.ჩუბინაშვილი. ქართული ხელოვნების ისტორია. თბილისი. 1936.
20. Ш.Амиранашвили. История Грузинского искусства. I. Москва. 1950.
21. ძეგლის შემდგომმა შესწავლამ ცხადყო, რომ ორივე ფრაგმენტი წარმოადგენს ბაზილიკის სამხრეთი შესასვლელის არქიტრავის ნაწილებს. თავდაპირველად წარწერა მდებარეობდა იატაკის დონიდან 2,75 მ-ის სიმაღლეზე და შესანიშნა-

- ვად მოიხილებოდა ეკლესიაში შემსვლელთა მიერ.
22. ქართული წარწერების კორპუსი, I. თბ., 1980.
 23. Н.Бердзенишвили, Д.Дондуа, Н.Думбадзе, Т.Меликишвили, Ш.Месхия, И.,Ратиани. История Грузии. Тб., 1958.
 24. Е.Такаишвили. Описание рукописей Общества распространения грамотности. Тифлис. 1906-1912.
 25. Д.Бакрадзе. Кавказ в древних памятниках христианства. Тифлис, 1875.
 26. ქართლის ცხოვრება. ტ. I. თბ., 1955.
 27. Ш.Абрамишвили. Раскрытие стенописей памятника Анчисхати. Отчет 1958 г. Архив института "Сакреставрация".
 28. Ш.Амиранашвили. История Грузинского искусства. I. Тбилиси. 1944.
 29. ფ.დედარიანი. ანჩისხატის გულანის შემკვეთი-კათალიკოსი ნიკოლოზ ამილახვარი. ძეგლის მეგობარი N 57. თბ. 1981.
 30. წარწერიანი ქვა გადაეცა ს.ჯანაშიას სახელობის სახელმწიფო მუზეუმს.
 31. ნ.ბერძენიშვილი, ვ.დონდუა, შ.მესხია, პ.რატიანი. საქართველოს ისტორია. თბ., 1958.
 32. ი.ბალახაშვილი. ძველი თბილისი. თბ. 1951.
 33. იხ.ვახუშტი ბატონიშვილის რუკა და ძველი ქალაქის პანორამა, შესრულებული მოგზაურ შარდენის მიერ (ფოტო 41,42).
 34. 41,43,44 ფოტოებზე ჩანს, რომ XVII საუკუნეში და უფრო გვიანაც, სასახლე მდინარის პირას იყო განლაგებული, ხოლო ტაძარი ნაპირიდან უკან იყო დაწეული. 1883 წლის წყალდიდობის შემდეგ სასახლის წინ დიდი მეჩეჩი გაჩნდა, რომელზედაც ჯერ საცხოვრებელი სახლები ააგეს, შემდეგ კი სანაპირო მოაწყვეს.
 35. Р.Гвердцители. Отчеты исследовательских и реставрационных работ 1958-1960 гг. Научное обоснование проекта реставрации. Архив института "Грузреставрация".
 36. В.Беридзе. Грузинская культовая архитектура IV - VI в. Материалы II международного симпозиума по грузинскому искусству. Тб., 1977.
 37. П.Закарая. Базилики Западной Грузии. Материалы IV международного симпозиума по грузинскому искусству. Тб., 1983.
 38. Ф.В.Деихман. О развитии базилик со стлбами. Материалы II международного симпозиума по грузинскому искусству. Тб., 1977.
 39. მუკუნანში სვეტები აგებულია არა მთლიანი, არამედ ნატეხი კვით და შებათ-

ქამებულთა.

40. ამ ძეგლის გაწმენდის შემდეგ აღმოჩნდა, რომ იგი წარმოადგენს არა "სამეცნიერო ლესიან" ბაზილიკას, არამედ დარბაზული ტიპის ეკლესიას გვერდითი მინაშენებით.
41. 1977 წლის ანაზომი, შესრულებული მ.ანდრიაძის მიერ, ინახება ინსტიტუტ "საქრესტავრაციის" არქივში.
42. გამონაკლისია დარბაზული ეკლესია მისარონი ნოქალაქევი, რომელსაც არა აქვს სათავის კონქის თავზე, დაბალი აფსიდა კი გადახურულია ორქანობიანი სახურავით ტაძრის მთავარი სივრცისაგან დამოუკიდებლად.
43. ჭერემისა და ურბნისის ეკლესიების ანაზომები ინახება ინსტიტუტ "საქრესტავრაციის" არქივში.
44. Г.Н.Чубинашвили. Вопросы истории искусства. I. Тб., 1970. ე.წ. ნაშეკვრები ჩანს მხოლოდ ვანათის სამეკლესიოანი ბაზილიკის გვერდის ნახაზზე, გრძივ კვეთში კი აფსიდის კედლის ვერტიკალური მონაკვეთი ნაჩვენებია არ არის.
45. 1985 წლის ანაზომი. ინსტიტუტ "საქრესტავრაციის" არქივი.
46. XIV ს-ის აღდგენითი სამუშაოების დროს თლილი ქვით მოაპირკეთეს ყველა ფასადი, გარდა მთავარი ნაგის გრძივი კედლებისა, რომლებმაც პარალელური ანყოლების მქონე თავის სარკმლებთან ერთად, ჩვენამდე პირვანდელი სახით მოაღწია.
47. ამ კონსოლების არსებობას, რომელთა ნაწილს შეუწარმუნებია მათზე დაყრდნობილი საბრჯენი თაღების ნაფლეთები, აღნიშნავს აკად. გ.ჩუბინაშვილიც თავის ნაშრომში - "კახეთის არქიტექტურა".
48. Г.Н.Чубинашвили. Болнисский Сион. Тбилиси, Известия Института Языка, истории и материальной культуры IX, 1940.
49. დ.ჯანიშვილი. ვარდისუბნის თეთრი გიორგის სახელობის ეკლესია "დეკანოზური", ძეგლის მეგობარი, 60. თბ., 1982.
50. 1985 წ. ანაზომი, შესრულებული არქიტექტორ-რესტავრატორების - თ.ნემსაძის, მ.ანდრიაძის, რ.გურამიშვილის და ნ.შელიავას მიერ. ინახება ინსტიტუტ "საქრესტავრაციის" არქივში.
51. 42 ნახაზზე (მარჯვნივ) ნაჩვენებია მთავარი ნაგი, მაქსიმალურად დაბალ, შესაძლებელ, სიმაღლეზე გადახურული, ხოლო მარცხნივ - იგივე ნაგი, გადახურული სარკმლების მოსაწყობად აუცილებელ სიმაღლეზე.
52. J.Lassus. Sanctuaires chretiens de Surie. Paris. 1947.
53. ც.გაბაშვილი. ზედა ვარძია. თბ., 1958.
54. 1958-59 წწ. ანაზომი, შესრულებული რ.გვერდწითელის, შ.აბრამიშვილის,

საქართველოს
ქვეყნული
ბიბლიოთეკა

- ა.გოგელიას, გ.ჯაფარიძის, გ.ჭეიშვილის მიერ. ინახება ინსტიტუტ "საქრესტავრაციის" არქივში.
55. К.Н.Мелитаури. Крепости дофеодальной и раннефеодальной Грузии. II. Тб., 1972. გვ. 11. ტაბ.3.
 56. ი.ციციშვილი. უჯარმა. თბ., 1982.
 57. ლ.რჩეულიშვილი. ქართული ხუროთმოძღვრების სამი უცნობი ძეგლი. ქართული ხელოვნება 2. თბ., 1948. გვ.27-34.
 58. ლ.კალმახელიძის, თ.ნემსაძის, ა.ჭიკაიძის 1976 წ. ანაზომი. ინსტიტუტ "საქრესტავრაციის" არქივი.
 59. ვ.წილოსანის 1949 წ. და გ.ჯაფარიძის, მ.დვალის და ვ.ცინცაძის 1956 წ. ანაზომები ინსტიტუტ "საქრესტავრაციის" არქივი.
 60. Р.Меписашвили и В.Цинцадзе. Архитектура нагорной части Грузии - Шида Картли. ТБ., 1975. გვ. 12. ფოტო 3.
 61. პ.ზაქარაია. ნაქალაქარ ურბნისის ხუროთმოძღვრება. თბ., 1965.
 62. დ.ჭიკაიძის, მ.კასრაძის, თ.გაბუნიას და დ.ღუმბაძის 1985 წლის ანაზომი, ინახება ინსტიტუტ "საქრესტავრაციის" არქივში.
 63. ძეგლის გახსნა მოხდა 1982 წლის რემონტის დროს, არქიტექტორ-რესტავრატორ გ.გაგნიძის ხელმძღვანელობით.
 64. ლ.კალმახელიძის, ზ.ჭუფარაშვილის და თ.ნემსაძის 1979 წ. ანაზომი. ინახება ინსტიტუტ "საქრესტავრაციის" არქივში.
 65. ზ.ჭუფარაშვილის, რ.ცხადაძის, მ.კასრაძის, ა.ჭიკაიძის 1980 წ. ანაზომი. ინახება ინსტიტუტ "საქრესტავრაციის" არქივში.
 66. რ.გვერდწითელი, ჯ.სალია. უფლისციხე. ე.წ. თამარ მეფის დარბაზის სამხრეთი კედლის რესტავრაციის პროექტი. 1981. ინსტიტუტ "საქრესტავრაციის" არქივი.
 67. ი.ელისბარაშვილი. რუისპირის ყველაწმინდის ეკლესია. საქ. სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე. თბ., 1984.
 68. გ.მარსაგიშვილი. აგარის მონასტრის უძველესი ეკლესია. ძეგლის მეგობარი N 60. თბ., 1982. გვ. 13-20.
 69. 1982 წლის ანაზომი. შესრულებული არქ. ზ.ჭუფარაშვილის, ლ.კალმახელიძის, ზ.სეხნიაშვილის, მ.მადრაძის მიერ. ინახება ინსტიტუტ "საქრესტავრაციის" არქივში.
- 1985 წ. ძეგლის ნაწილობრივი გახსნის შედეგად აღმოჩნდა, რომ ეს არის არა სამეკლესიანი ბაზილიკა, არამედ დარბაზული ეკლესია სამკვეთლოთი, სამხრეთის მინაშენით და შესაძლოა, უფრო გვიანდელი გარშემოსაველით. მისი გა-

ნლაგება და არქიტექტურული ფორმები ისეთი, როგორიცაა პარადლელური ანუოლების მქონე სარკმლები, კარი, ნალისებრი ფორმის მქონე თიხა ლუნეტით, დაბალი აფსიდა და კონქის თავზე მოწყობილი სამალავი, დეკორის ხასიათი და განსაკუთრებით, ადგილმდებარეობა V ს. ციხე-სიმაგრის აღმოსავლეთით, შესაძლოა, იმაზე მიგვითითებს, რომ ეს ნაგებობა, წარმოადგენს ერთ-ერთს იმ ორ ეკლესიათაგან, რომელიც მეფე ვახტანგ გორგასალმა ააგო.

70. ანაზომი შესრულებულია 1969 წელს არქიტექტორ რ.გვერდწითელის, თ.ნემსაძის, ი.ვარსიმაშვილის და ზ.სეხნიამვილის მიერ (ინსტიტუტ "საქრესტავრაციის" არქივი);

ცნობები ზღუდერის მცირე ეკლესიის შესახებ მოგვაწოდა არქიტექტორ-რესტავრატორმა პ.ნუცუბიძემ.

71. 1944 წლის ანაზომი, ავტორი - არქიტექტორი რ.გვერდწითელი.

72. ვ.დოლიძე. გარბანი. თბილისი. 1958.

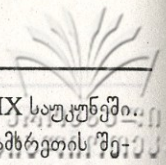
73. Г.Чубинашвили. Памятники типа Джвари. ТБ., 1948.

74. Н.Г.Чубинашвили. Хандиси. ТБ., 1972.

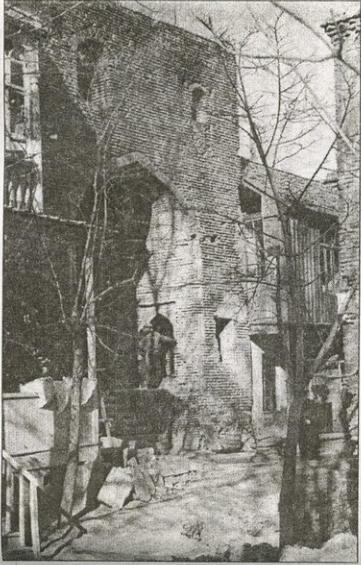
ფობოსურათების სია

1. შავთელის ქუჩა. ანჩისხატის ტაძრის XVII ს. სამრეკლოს დასავლეთი ფასადი.
2. ანჩისხატის XVII ს. სამრეკლო. ხედი ეზოს მხრიდან.
3. ანჩისხატის ტაძარი. ხედი ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან.
5. ანჩისხატის ტაძარი. სამხრეთი ფასადი.
6. ანჩისხატის ტაძარი. აღმოსავლეთი ფასადი.
7. ანჩისხატის ტაძარი. ინტერიერი. ხედი აღმოსავლეთისაკენ.
8. ანჩისხატის ტაძარი. ინტერიერი. ხედი დასავლეთისაკენ.
9. ანჩისხატის ტაძარი. ინტერიერი. XIX ს. მხატვრობა.
10. ანჩისხატის ტაძარი. ინტერიერი. XIX ს. მხატვრობა.
11. ანჩისხატი. ინტერიერი. ხედი დასავლეთისაკენ აღდგენამდე.
12. ანჩისხატი. დასავლეთი ფასადის ფრაგმენტის მდგომარეობა აღდგენამდე.
13. ანჩისხატი. დასავლეთი ფასადის ზედა ნაწილი.
14. ანჩისხატი. სამხრეთი ფასადის აღმოსავლეთი ნაწილი.
15. ანჩისხატი. ჩრდილოეთი ფასადის მთავარი ნავის აღმოსავლეთი ნაწილი.
16. ანჩისხატი. ქვის იატაკი, გახსნილი ჩრდილო-აღმოსავლეთი სვეტის წინ.
17. ანჩისხატი. VI ს. ბაზაზე დამუშავებული XVII ს. სვეტი.
18. ანჩისხატი. კედლის ნიშა სამხრეთ ნავში, გახსნილი იატაკის დადაბლების დროს.
19. ანჩისხატი. აღმოსავლეთი შესასვლელი სადიაკვნეში გახსნის პროცესში.
20. ანჩისხატი. აღმოსავლეთი შესასვლელი სამკვეთლოში გახსნის პროცესში.
21. ანჩისხატი. აღმოსავლეთი შესასვლელი სამკვეთლოში აღმოსავლეთი ფასადის მხრიდან, გახსნის პროცესში.
22. ანჩისხატი. სამხრეთი მინამუნის გარე კედლების ნაშთი, გახსნილი მიწის დონის დადაბლების შემდეგ.
23. ანჩისხატი. სამხრეთი მინამუნის წყობის ნაშთი ბაზილიკის სამხრეთ-აღმოსავლეთ კუთხესთან.
24. ანჩისხატი. დამაგვირგვინებელი ლავგარდნის ფრაგმენტი.
25. ანჩისხატი. ინტერიერი. ხედი აფსიდაზე 1683 წ. მხატვრობის გახსნის შემდეგ.
26. ანჩისხატი. ინტერიერი. 1683 წ. კედლის მხატვრობა კონქის შუბლზე, გახსნის შემდეგ.

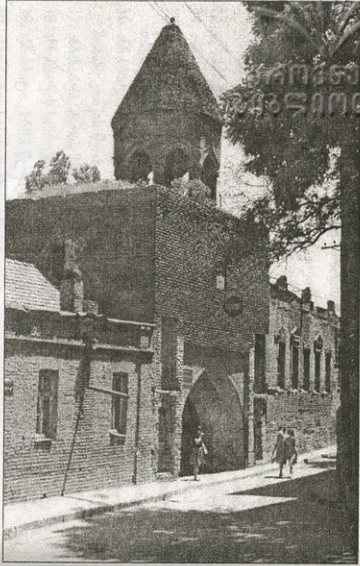

27. 28. ანჩისხატი. ინტერიერი. VI ს. სარკმლები, ამოშენებული XIX საუკუნეში.
29. ანჩისხატი. ინტერიერი. სარკმელი, გაჭრილი XIX საუკუნეში სამხრეთის შესასვლელის თავზე.
30. ანჩისხატი. ინტერიერი. სამხრეთი შესასვლელი გახსნის პროცესში.
31. ანჩისხატი. ინტერიერი. დასავლეთი შესასვლელი გახსნის პროცესში.
32. ანჩისხატი. დასავლეთი ფასადი. შესასვლელი გახსნამდე.
33. ანჩისხატი. ინტერიერი. ნაწილობრივ გახსნილი ჩრდილოეთი შესასვლელი.
34. ანჩისხატი. ინტერიერი. XIX ს. მხატვრობის ნიმუში.
35. ანჩისხატი. სამალავის ინტერიერი, ხედი დასავლეთისაკენ. ქვედა მარჯვენა კუთხეში მოჩანს კონქის ამადლება.
36. ანჩისხატი. სამალავის ინტერიერი შესასვლელით. მარცხენა ქვედა კუთხეში მოჩანს კონქის წყობა.
37. ანჩისხატი. ჯვრის ამადლების რელიეფის ფრაგმენტი.
38. ანჩისხატის სამრეკლო. საამშენებლო წარწერა.
39. ანჩისხატი. 1683 წლის მხატვრობის წარწერა.
40. ანჩისხატის სემინარიის წარწერა.
41. შარდენის გრავიურა, ანჩისხატის უბანი (XVII ს. 70-იანი წლები).
42. ვახუშტი ბატონიშვილის მიერ შედგენილი თბილისის რუკა. N6-ით აღნიშნულია ანჩისხატი.
43. ჩერნეცოვის 1831 წ. ჩანახატი, თბილისის პანორამა.
44. ანჩისხატი. ხედი ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან. ერმაკოვის ფოტო.
45. ბოლნისი. თაღთაშორისი ბოძები. გვერდითი ნავისაკენ მიმართული პილასტრი უწყვეტად აღის თაღედზე მალლა.
46. ბოლნისი. სამხრეთის ნავი. სიღრმეში მოჩანს პირვანდელი ნახევარკამარა. დანარჩენი ნახევარკამარები შეისრული ფორმისაა.
47. ბოლნისის სიონი. მთავარი ნავი. ინტერიერი.
48. ბოლნისის სიონი. ნავთაშორისი ბოძის კონსტრუქცია. თაღედების იმპოსტები V საუკუნისაა, დანარჩენი იმპოსტები - XVII ს.
49. ბოლნისის სიონი. ინტერიერი. ბოძების სამხრეთი რიგი, პირველი (აღმოსავლეთიდან) ბოძი. ხედი ჩრდილო-აღმოსავლეთიდან.
50. ბოლნისის სიონი. ინტერიერი. ჩრდილოეთი რიგის მეხუთე ბოძი.
51. ბოლნისის სიონი. ინტერიერი. ბოძების სამხრეთი რიგი, პირველი (აღმოსავლეთიდან) ბოძი.

52. ანჩისხატი. აღმოსავლეთის ფასადი, აფსიდის სარკმელი.
53. ანჩისხატი. აფსიდის სარკმლის თავსართის დეკორის ნაშთი.
54. ნოქალაქევი. “ორმოც მოწამეთა ბაზილიკა”, გვიან შევიწროებული აფსიდის სარკმელი.
55. აკაურთას ბაზილიკა. სამხრეთი ფასადის სარკმლები ამოქოლილი გვიანდელი წყობით.
56. ზემო ნიქოზის დიდი გუმბათიანი ტაძარი. მოგვიანებით გადაკეთებული აფსიდის სარკმელი.
57. ჭერემის “მამა-დავითი”. ინტერიერი. აფსიდის სარკმელი.
58. ჭერემი. წვეროდაბალი. აფსიდის სარკმელი.

2

1

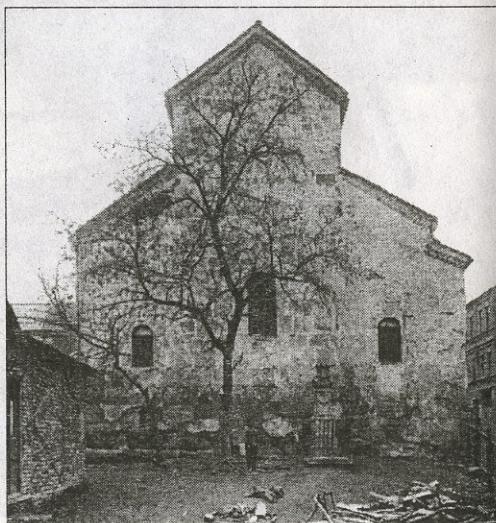
3

4

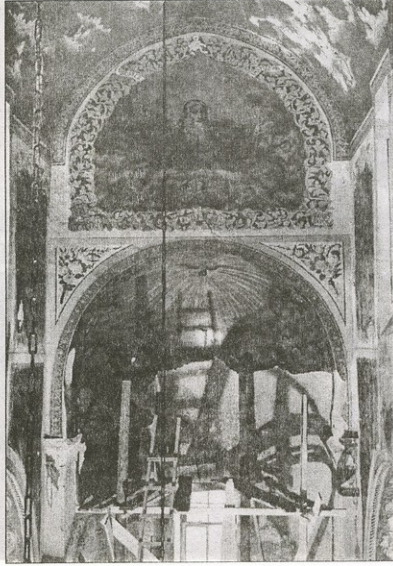

5

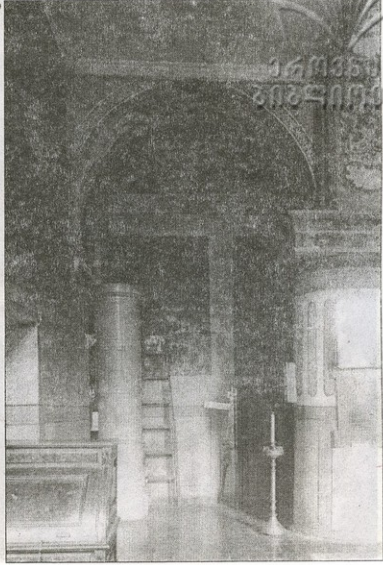

6

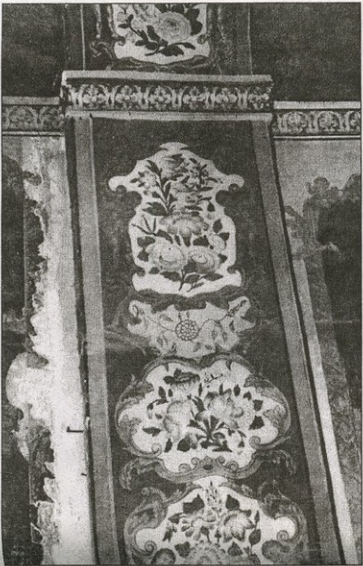
7

8

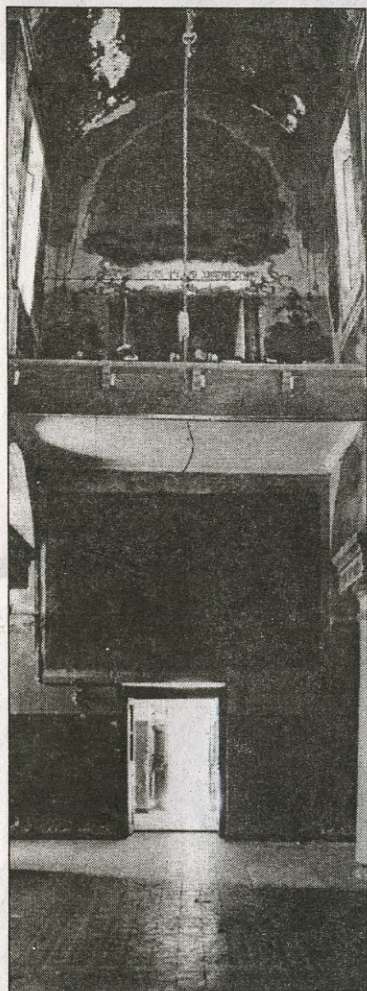
საქართველოს
სამეცნიერო
აქადემიის
ბიბლიოთეკა

118

10

11

12

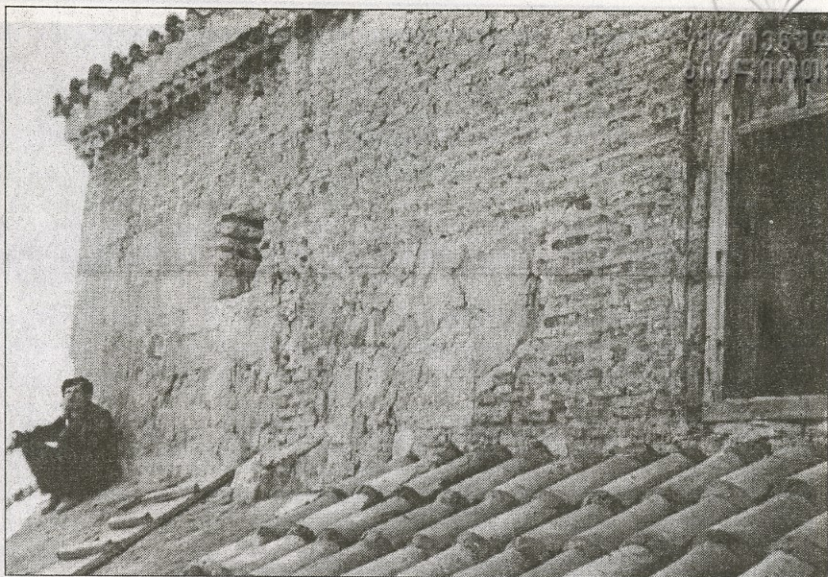

13

14

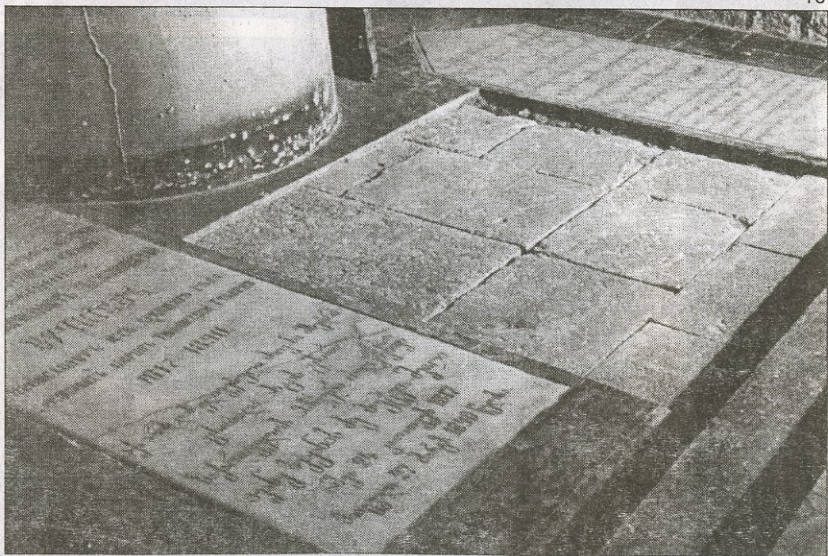

116

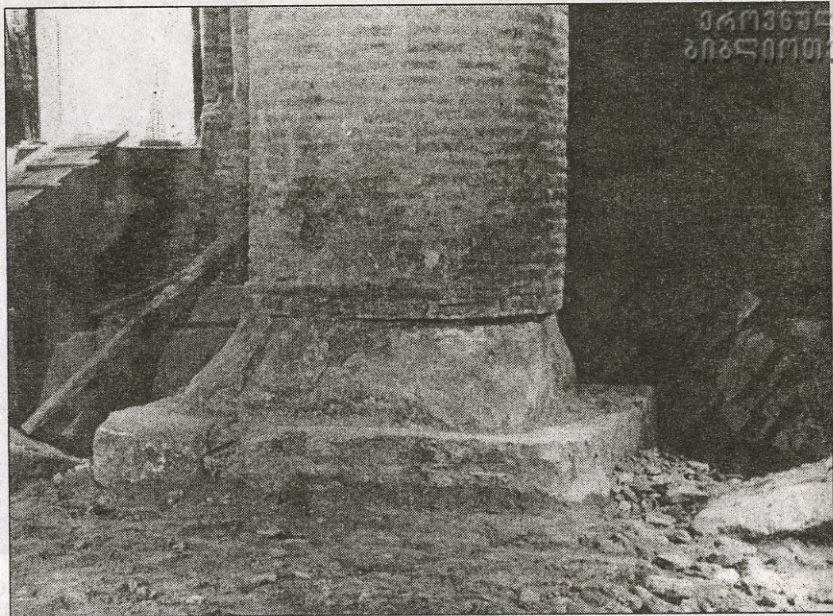

15

16

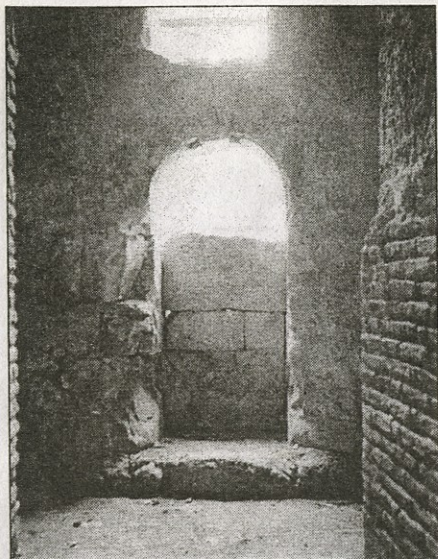
117

17

18

19

20

21

22

23

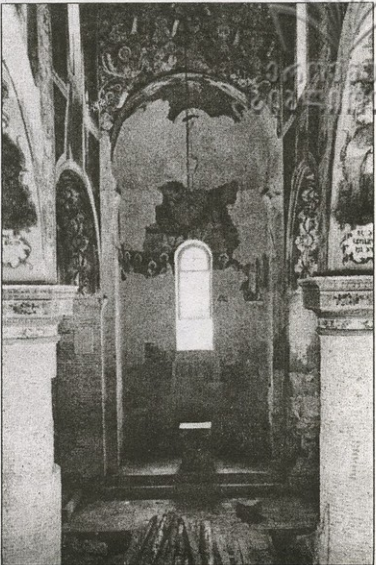

24

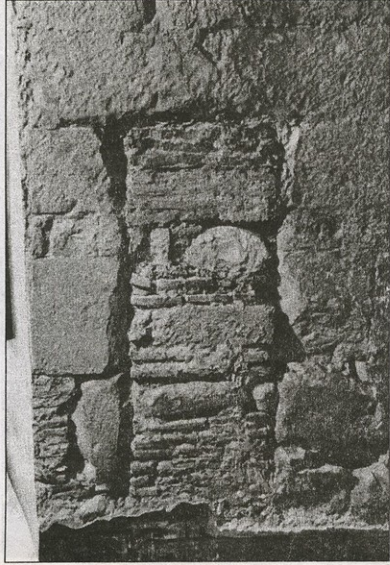
26

122

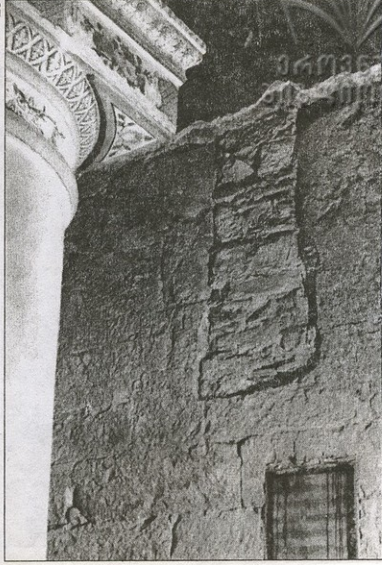
25

ՏԲԻԼԻՍԻ

27

28

123

ნიკოლოზ
ნიკოლოზ

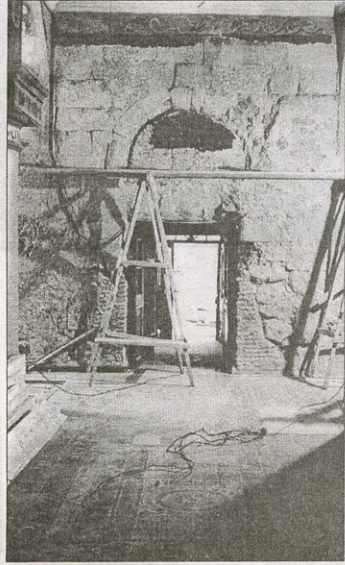

29

30

124

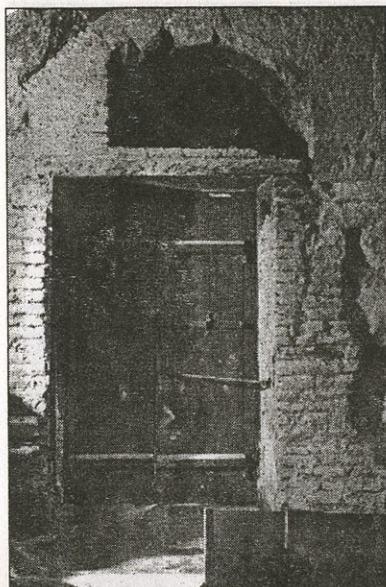
31

32

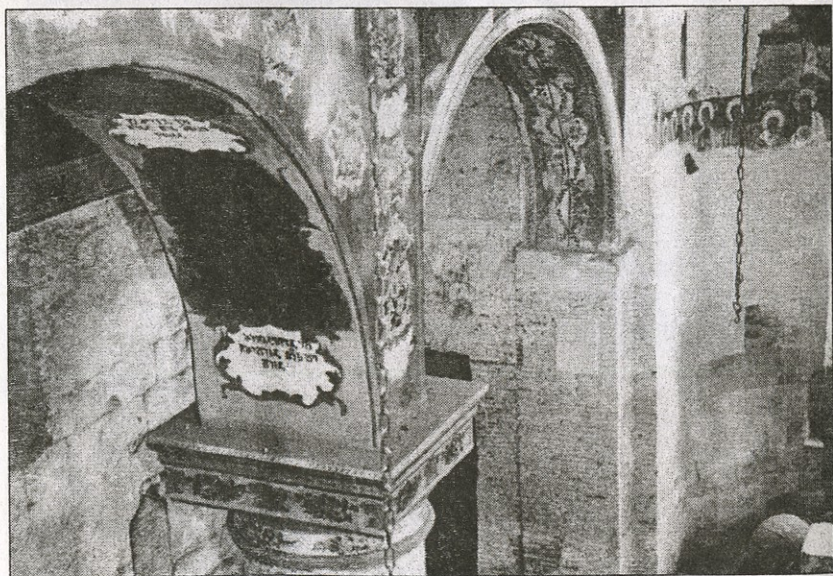

125

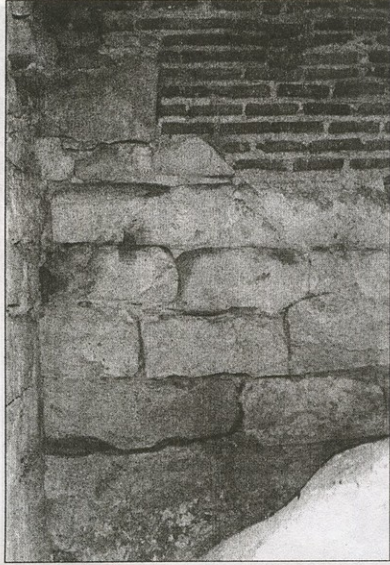
საქართველოს
ისტორიის ინსტიტუტი

33

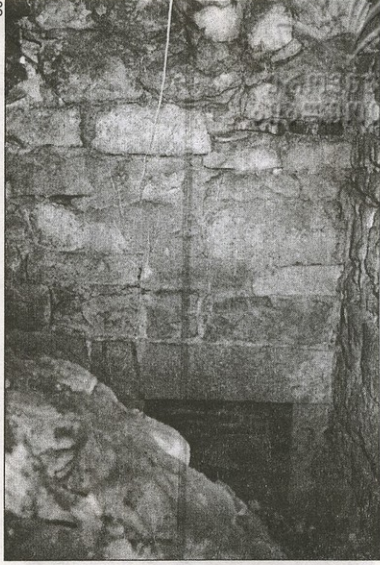

34

35

36

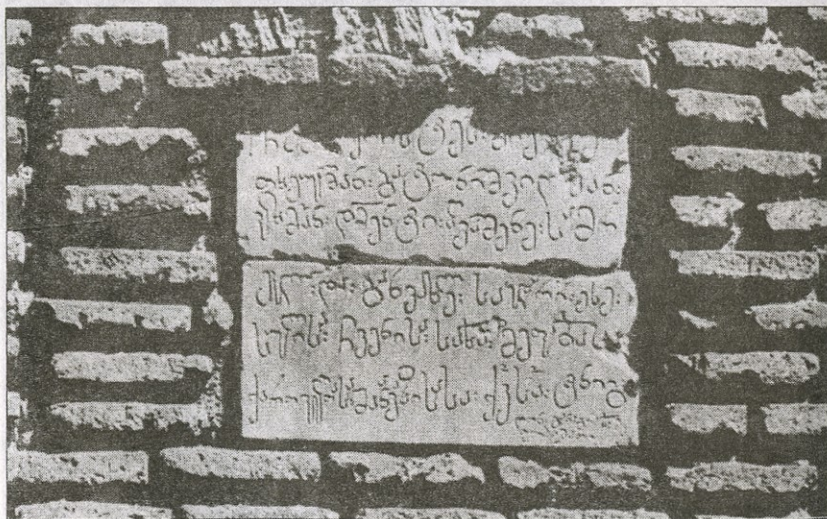

127

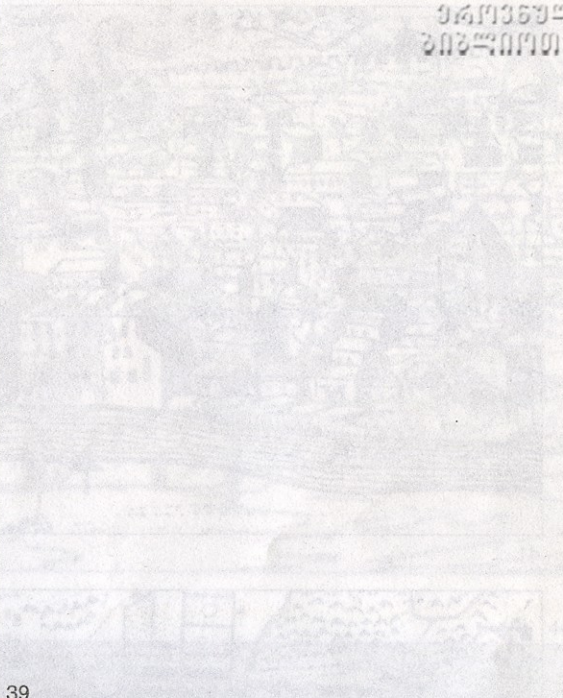
37

38

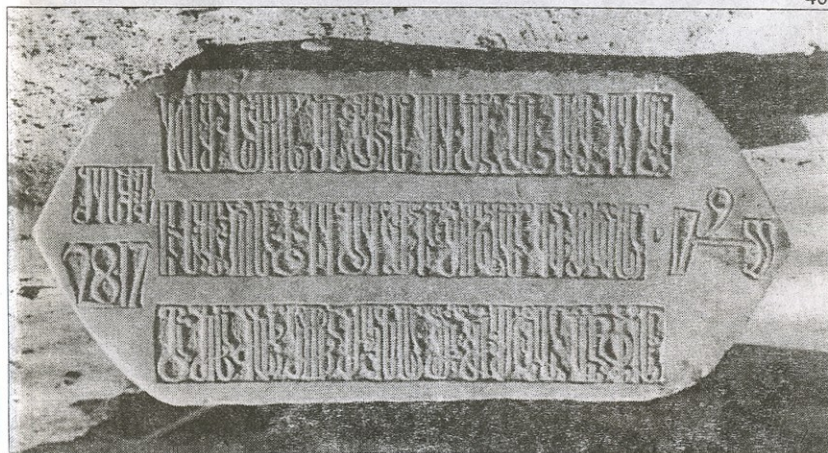

ქ. ჩუგოვიძის
 რაიონის
 ბიბლიოთეკის
 მისამართი
 ქ. თბილისი
 რ. ვაჟა-ფშაველას
 ბიბლიოთეკის
 მისამართი
 ქ. თბილისი

39

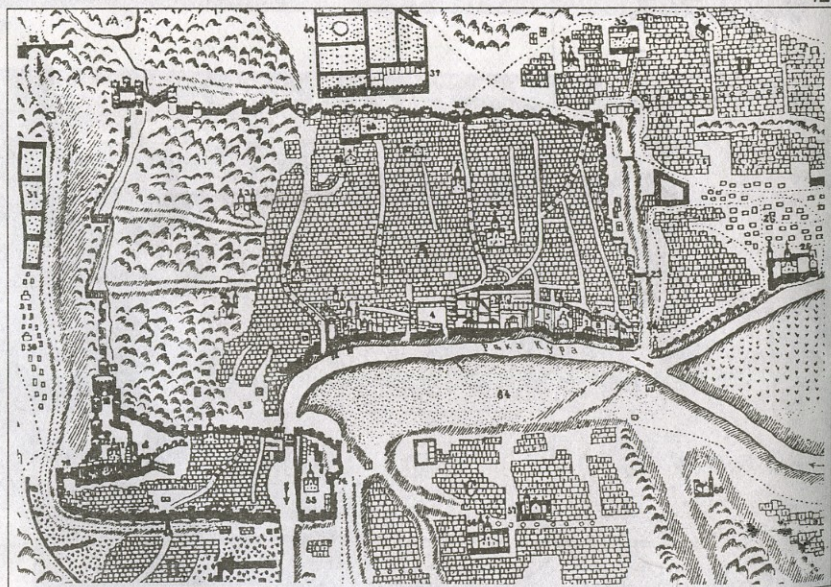
40

41

42

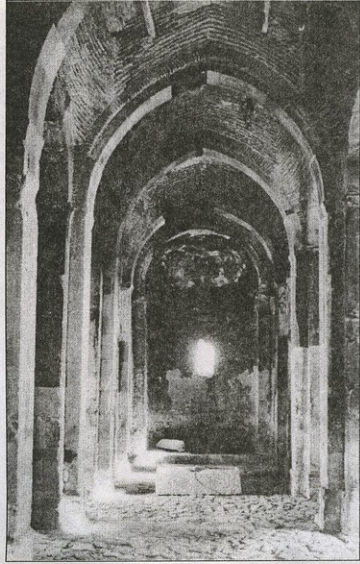

43

44

131

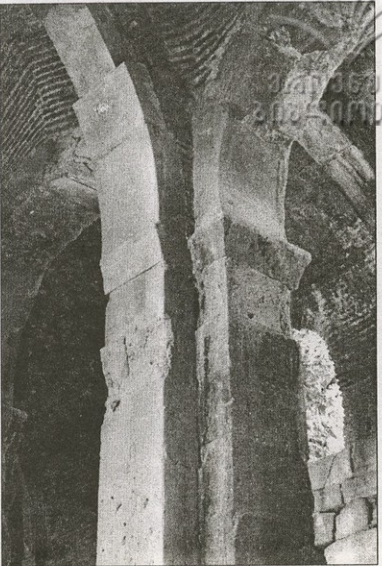

47

48

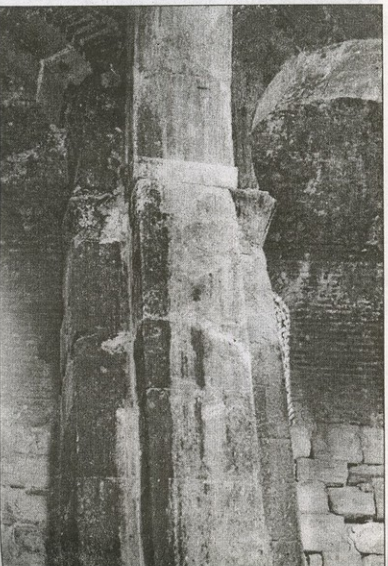

133

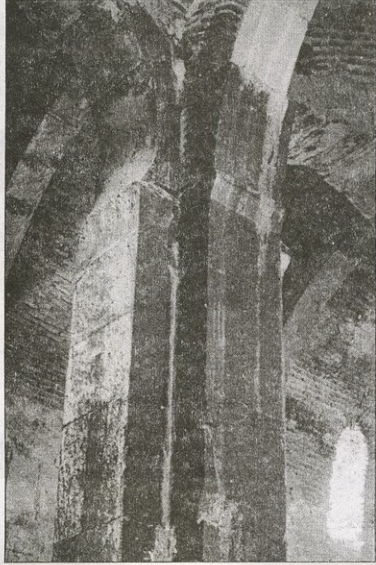

49

50

134

51

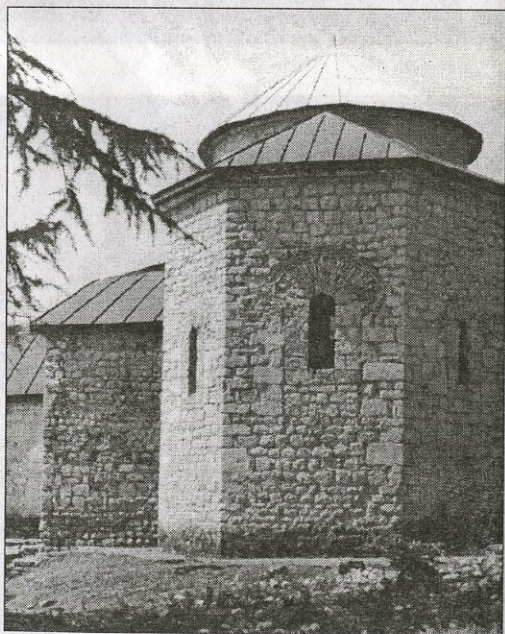
52

185

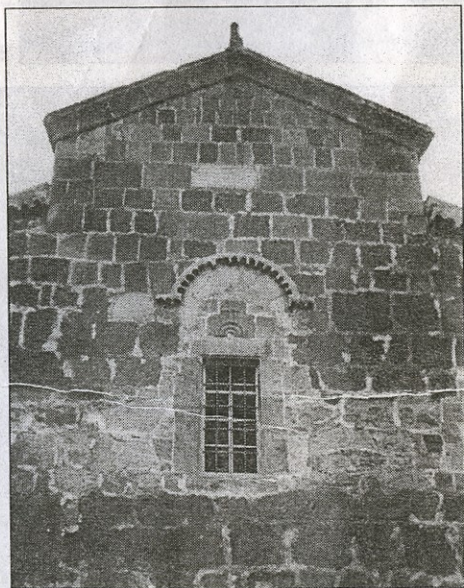
53

54

55

56

57

58

სარჩევი

I. წინასიტყვაობა -----	3
II. ძეგლის მდგომარეობა სარესტავრაციო სამუშაოების დაწყებამდე -----	6
III. ძეგლის გახსნა და გამოკვლევა -----	15
IV. ბიბლიოგრაფია -----	36
V. წარწერები -----	41
VI. ძეგლის ისტორია -----	48
VII. "წმ.მარიამის" ეკლესიის (ანჩისხატის) პირვანდელი სახის აღდგენა -----	54
გეგმა -----	56
შიდა სივრცე -----	60
სარკმლები -----	76
შესასვლელები ღია ლუნეტებით -----	83
ქვაზე კვეთილობა -----	84
ლავგარდანი -----	85
აფსიდის სარკმლის თავსართი -----	88
"ჯვრის ამალღების" კომპოზიცია -----	90
ფასადები და საერთო მასები -----	94
VIII. რესტავრაციის მეთოდის არჩევა და ნატურაში განხორციელებული სარემონტო-სარესტავრაციო სამუშაოების შემადგენლობა -----	97
IX. დანართი -----	100
დამოწმებული ლიტერატურა -----	102
ტექსტში მოყვანილი ფოტოების სია -----	107

წიგნი

ნაწრომი აწყობილი და დაკაბადონებულია
საქართველოს ძეგლთა დაცვის დეპარტამენტში

რედაქტორ-გამომცემელი - მერაბ ბოჭორიძე
ტექნიკური რედაქტორი და კორექტორი - ნორა თიბიშვილი
კომპიუტერული მომსახურება - თამაზ ჩხანიძე

წიგნი გამოდის ავტორის ხარჯით

სამეცნიერო ნაწრომი განკუთვნილია სპეციალისტებისა
და არქიტექტურის ფაკულტეტის სტუდენტებისათვის

